RUN BY
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar
Website- www.pmmbhandara.org

Principal
Dr. Shyamkumar Charde
Email-pragatimahila.college@gmail.com
Mo.No. 9822941192

Ref- **Date-**

Criteria 3.3.1	Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the last five years3.3.1.1. Number of research papers in the Journals notified on UGC CARE list year wise during the last five years
Findings of DVV	1. HEI is requested to kindly note that the publication done in the year 2023, 2024 be considered in the year 2023-24, 2024-25 which should not be considered. Please relook and provide the correct revise data.2. Kindly note that full time teacher only to be considered in this metric. Please relook and provide correct revise data.3. Please provide the required details in the prescribed data template, as the incomplete entries should not be considered.4. Please provide the valid link for the paper article in the prescribed data template.5. Please provide the valid link for the journal website in the prescribed data template.6. Please provide ENGLISH VERSION screenshots of research articles clearly showing the title of the article, affiliation, name of the journal, year and authors name.7. Kindly note that publication in the current UGC CARE with ISSN only be considered. 8. Kindly note that calendar year wise data only to be considered in this metric.
Response/ Clarification	1 Corrected revised data template is attached as Appendix 1 2 English versions of research articles showing the title of the article, name of the journal year and authors name as Appendix 2

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Etas- 1991-92, Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Appendix 1

Corrected revised data template is attached as Appendix 1

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Calendar Year of publication	ISSN number	Link to the recognition in UGC enlistment of the Journal /Digital Object Identifier (doi) number		
						Link to website of the Journal	Link to article / paper / abstract of the article	Is it listed in UGC Care list
2022-23								
1 Man Changa To Kathoti Mai Ganga-Sant Ravidas	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Vidyawarta	22-Oct-24	2319-9319	www.vidyawarta.com		International Peer-reviewed Journal
2 Satyashodhak Samaj: Ek Samajik Parivartanwadi Lokchalwal	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	B-Aadhar	22-Dec	2278-9308	www.aadharsocial.com		International Peer-reviewed E Journal
3 Bhartiya Swatantrya Ladha aani Mahilancha Sahbhaag	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Vidyawarta	22-Dec	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international referred research journal
4 Purush Sattavaad va Mahilao ki Sthiti ka Samajshastriya Adhyan	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Vidyawarta	Jan-23	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international Journal
5 Dalit Literature:The History and the Future	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	International Journal	Jan-23	2348-1269	www.ijrar.org		An International Open Access, Peer-reviewed, Referred Journal
6 Nagpurcha itihaas aani Raje Bhosale	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Vidyawarta	Feb-23	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international referred research journal
7 Hindu Code Bill va Stree Sudharna ke Prashna	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Priniting Area	Feb-23	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international Journal
8 A Study of Globalisation and its impact on the tribal population	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	International Journal	Mar-23	2250-1770	www.ijcspub.org		An International Open Access, Peer-reviewed, Referred Journal
9 Vakatakkalin Mansarcha Rajwada va Nagardhancha Prachin Bhuikot Killa	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	Apr-23	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
10 Maharashtrachi Asmita- Marathi Paul Padhate Pudhe	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Research Hub	Apr-23	2582-9173	http://www.reserchhub.org.in/research-hub		International Peer-reviewed E Journal
2021-22								
1 Savarkar Aani Andhashradha	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Printing Area	21-Sep	2394-5303	www.printingarea.com		International Peer-reviewed Journal
2 Corona Sankraman- Ek Vaiyaktik Adhyayan	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Priniting Area	21-Oct	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international Journal
3 Bhartiya Swatantrya Chalwalimadhe Mahilanche Yogdaan	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	21-Oct	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
4 Subhashchandra Bose Yanche Bhartiya Swatantrya Chalwalitil Yogdan	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	21-Dec	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
5 Alpasankyank Samajatil Pahilya Mahila Shikshika:"Phatima Shaikh"	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Vidyawarta	22-Mar	2319-9318	www.vidyawarta.com		International Peer-reviewed Journal
6 The Role of IQAC in Higher Education	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	22-Mar	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
7 Ekvisvya Shatakasathi Uchhashikshanamadhe ICT chi Bhumika	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	22-Apr	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
8 Prasarmadyam aur Samaj	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Priniting Area	22-May	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international Journal
9 Future of Library and Information Science Research in India	Durgaprasad Choudhari	Dept. of Library Science	B-Aadhar	Feb-22	2278-9308	www.aadharsocial.com		
2020-21								
1 Durchitravani may Dikhayi Janewali Stree Pratima	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Social Issues and Prob	20-Jun	2278-3199			a half yearly Peer reviewed multidisciplinary research journal
2 Dharma Ek Vyapak Dharma Janivecha Shodha	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	B-Aadhar	20-Jun	2278-9308	www.aadharsocial.com		Peer reviewed international Research Journal
3 Corona Vaishvik Aapatti:Ek Aaklan	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Vidyawarta	20-Sep	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international referred research journal
4 Kavi Govindsutanchi "Guruji" Ek Aaklan	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	SOCIAL ISSUES AND P	20-Dec	2278-3199			a half yearly Peer reviewed multidisciplinary research journal
5 Sports Injuries and Rehabilition	Dr.Mr.Shalik Rathod	Dept.of Physical Education		21-Mar				
6 Jansanwad Madyam va lingbhav	Dr.Miss Krishna Paswan	Dept. of Sociology	Priniting Area	21-Apr	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international Journal
7 Effect of Yogic Exercises on Pulse Rate on High school Boys	Dr.Shyamkumar Charade	Dept.of Physical Educatic	B-Aadhar	Mar-21	2278-9308	www.aadharsocial.com		
2019-20								
1 Gandhijinche Shikshanasambhandi Vichar	Dr.Mr.Chaudhari D.D.	Dept. of Library Science	Research Journey	19-Oct	2348-7143	www.researchjourney.net		International Multidisciplinary E-research Journal
2 Gandhi Vicharatil Stree - Swatantray	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Research Journey	19-Oct	2348-7143	www.researchjourney.net		International Multidisciplinary E Journal
3 Prabhavati Gupt Vakatak Rajyasaurakshika	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Printing Area	19-Nov	2394-5303	www.printingarea.com		Peer reviewed international referred research journal
4 Nava Shravanbal:Ek Shodha	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Vidyawarta	20-Mar	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international Journal
5 Adyatma Aani Gandhi	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Vidyawarta	20-Feb	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international Journal
2018-19								
1 Nagpur va Amravati Jilyatil Hollyball, Handball va Basketball Kheladunchy	Dr.Mr.Shalik Rathod	Dept.of Physical Educatic	Aayushi International	18-Apr	2349-638x UGC Approved No.64	www.aiirjournal.com		Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
2 Nagpur va Amravati Jilyatil Hollyball, Handball va Basketball Kheladunchy	Dr.Mr.Shalik Rathod	Dept.of Physical Educatic	Aayushi International	18-Nov	2349-638x UGC Approved No.64	www.aiirjournal.com		Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
3 Kavi Govindsutanchi "Ajbali" Ek Shodh	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Review of Research	18-Dec	2249-894X	www.lbp.world		UGC APPROVED JOURNAL NO.48514
4 Gadkaryanche"Ekach Pyala" Marathitil Ek Ajramar Kalakruti	Dr.Mrs.J.S.Satokar	Dept. of Marathi	Ajanta	19-Jan	2277-5730	www.sjifactor.com		UGC LISTED Journal 40776
5 Raje Raghuji Bhosale	Dr.Mr.Gajanan Kalambe	Dept. of History	Vidyawarta	19-Jan	2319-9318	www.vidyawarta.com		Peer reviewed international referred research journal

Appendix 2

English versions of research articles showing the title of the article, name of the journal year and authors name as Appendix 2

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

(2022-23)

RUN BY EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid
PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.
Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 114 Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.JAYSHREE S. SATOKAR

DEPT MARATHI

PAPER IN JOURNAL NAME –' MAN CHANGA TO KATHOUTI ME GANGA"

ENG - IF THEMIND IS HEGAAIED THEN THE HARSH GANGA

JOURNAL –VIDYAVARTA JOURNAL

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

14) हिंगोली तालुक्यातील विज्ञान विषयाचे पांरपारिक अध्यापन व संगणक सहाय्याने अध्यापन यांचा तुलनात्मक अभ्यास
श्रीमती माधवी सदाशिवराव गुंडेकर, हिंगोली ||60

15) शिक्षणक्षेत्रावर निधीकपातीची काजळी व तिचे परिणाम
डॉ.अंनिता कुमार धायगुडे, मावळ ||62

16) || विश्वात्मकमूल्यांचे संवर्धन व संक्रमण करणारा पालखी सोहळा||
प्राचार्य डॉ.पांडुरंग निवृत्ती गायकवाड, पुणे ||64

17) 'मन चंगा तो कठौती मे गंगा'' संत रविदास
डॉ. जयश्री संजय सातोकर, भंडारा ||67

18) महिला सशक्तिकरण और पंचायती राज व्यवस्था : एक सामाजिक अध्ययन ...
पवन कुमार, बड़कागांव ||72

19) महिलाओं के आर्थिक विकास में सूक्ष्म वित्तीय संस्थानों की भूमिका (हजारीबाग ...
सनवीर कुमार, रामगढ़ ||78

20) निर्धनता रेखा से नीचे के परिवारों की सामाजिक आर्थिक स्थिति का अध्ययन ...
कीर्तिनाथ महतो, हजारीबाग ||80

21) दक्षिणी राजस्थान में ईसाई मिशनरियों के सामाजिक कार्यो का विश्लेषण
अमनदीप, जयपुर ||86

22) आचार्य श्रीराम शर्मा द्वारा गायत्री मंत्र की व्याख्या और उसकी प्रासंगिकता
बृजेन्द्र नाथ मिश्र & डॉ. श्रद्धा सक्सेना, ग्वालियर (म.प्र.) ||91

23) संक्रमण काल में प्राणायाम द्वारा समग्र स्वास्थ्य संरक्षण
विश्वदीपक चंद्रौल & डॉ. कृष्णा अग्रवाल, जयपुर, राजस्थान ||92

24) समाज सुधार के क्षेत्र में डॉ. भीमराव अम्बेडकर का योगदान
मनीष कुमार कुर्रे, राजनांदगाँव, छत्तीसगढ ||97

25) मृदुला गर्ग के 'कठगुलाब तथा चितकोबरा' उपन्यासों में देह से परे स्त्री — पुरुष संबंध
प्रा. विद्या बाबूराव खाडे, जि. बीड ||102

26) भारत में शहरी विकास का विश्लेषणात्मक अध्ययन
डॉ० नरेन्द्र गुप्ता, झाँसी ||104

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

या संतांशी निरवी हेच मज देई । अनेक दुजे
काही न मागो देवा । तुका म्हणे आता उदार तू होई
मज ठेवी पायी संतांचिया।

असे सर्वांसाठी मागूनसर्वांच्यासाठी जगण्याला बळ मिळून पुन्हा पुन्हा वारीला जायला मिळून हा देह संतांच्या पायीच विसावावा, हीच एक अपेक्षा व्यक्त करुन ते आपल्या परतीच्या प्रवासाला लागतात. असा हा माऊलींचा सोहळा मनातील व्यापकता आणि उदारता हाच संताच्या निर्मितीचा प्राण असून समाजोध्दार हेच संतांच्या जीवनाचे कार्य होते. या सूत्राने पाहू जाता मराठीतील संतांचे कार्य वैश्विक शोभावे असेच आहे. जगाला विचार धन देता देता हा संताचा वारसा जगण्यासाठी बळ देऊन जातो.

संदर्भग्रंथ :

०१. नसिराबादकर, ल.रा. : प्राचिन.मराठी वाङ्मयाचा इतिहास,फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, दहावी आवृत्ती, २०१३.,पृ.१०१.

०२. देशमुख, अतुल : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा स्थूल इतिहास, अकॅडमी बुक पब्लिकेशन, जळगाव, २०२१, पृ.६५.

०३.नसिराबादकर, ल.रा. : उनि.,पृ.९५.

०४. वाळिंबे,रा.श. : मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड पहिला, आवृत्ती दुसरी,प्रस्तावना,पृ.८२.

०५. भोसले,पांडुरंग व इतर (संपा.) : महाराष्ट्रातील भक्ती संप्रदाय, समीक्षा पब्लिकेशन, पंढरपूर, ३१ मे २०२२,पृ.२६६.

⌘⌘⌘

17

''मन चंगा तो कठौती मे गंगा'' संत रविदास

डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

मनाची चंचलता सर्वश्रुत आहे. या चंचलतेवर प्रभुत्व मिळविणे हेच खरे भारतीय तत्त्वज्ञान आहे. अध्यात्म हा इथला मूळ गाभा आहे. अस्थिर मनाला स्थिर करण्यासाठीच प्रत्यक्ष भगवंताने, अर्जुनाला अठरा अध्यायाची गीता रणांगणावर सांगितली. या चित्ताची चपळता आणि चंचलता हाच संतांच्या चिंतनाचा विषय आहे. अमूर्त असलेल्या या मानवी मनाभोवती सारे विश्व फिरते आहे. शास्त्रज्ञ हो ज्ञाते झाले बहुत, परी चित्त, नाही हाती आले असे संत तुकोबा महाराज सांगतात. तर कवी बहिणाबाईंनी मनाला कधी पिकातले ढोर म्हटले तर कधी पाखरू म्हटले आहे. ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त वि. स. खांडेकर मनाला कुस्तीचे मैदान म्हणतात. ज्ञानेंद्रिय आणि कर्मेंद्रियाची चंचलता सदैव विवेकावर मात करण्यास तत्पर असते. परंतु चित्तावरील संस्काराने विवेकाला जागृत करून मनावर ताबा मिळवू शकतो, असे संत आपल्या कार्यातून सांगतात. अशा या अस्थिर मनाला स्थिर करण्यासाठी संतांनी समस्त मानव जातीला विवेकाचे धडे दिले. वाईट गोष्टींचे निर्मूलन आणि चांगल्या प्रवृत्तीचे जतन हेच खरे संताचे कार्य होय. त्यासाठी नामस्मरण साधनेचा मंत्र सांगून, मनाच्या संयमाचे शास्त्र साऱ्या संतांनी प्रतिपादन केले. मनावर विजय संपादन करणारेच इतिहास घडवितात. संत रविदासांनीही आपल्या कृती—युक्तीतून अवघ्या मानव जातीच्या कल्याणार्थ हे मनाचे तत्त्वज्ञान ठासून सांगितले आहे. म्हणूनच मन चंगा तो कठौती में गंगा असे मनाच्या पावित्र्याचे, संयमाचे धर्मशास्त्र सांगणारे

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 116 Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.JAYSHREE S. SATOKAR

DEPT MARATHI

TOPIC – SATYSHODHAKSAMAJ IS A SOCIAL TRANSFARMATION AL PEOPLES MOVEMENT

PUBLISHER – B ADHAR JOURNAL

IQAC COORDINATOR, Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala Mahavidyalaya, Bhandara

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, (CCCLXXX.) 380 - B
ISSN : 2278-9308
December 2022

सत्यशोधक समाज : एक सामाजिक परिवर्तनवादी लोक चळवळ

डॉ. जयश्री संजय सातोकर
प्रगती महिला कला महाविद्यालय,भंडारा ,भ्रमणध्वनी क्र.९४२०८६५४८३

सत्यशोधक समाजाच्या शतकोत्तरी सुवर्ण महोत्सवाला नुकताच प्रारंभ झाला आहे. स्वातंत्र्य,समता,बंधुता या वैश्विक तत्त्वांचा समावेश असलेला सत्यशोधक समाज 'माणूस- एक मूल्य' या तत्त्वज्ञानावर आधारलेला आहे. 'सर्व साक्षी जगत्पती, त्याला नकोच मध्यस्थी' हेच सत्यशोधक समाजाचे ब्रीद वाक्य आहे. मानवतावादी स्वतंत्र विचारांची ध्येयवादी शिकवण देण्याकरिता क्रांतिसूर्य महात्मा जोतिराव फुले यांनी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली.

पुण्यातील जुनागंज येथील घर क्रमांक 527 या तुकाराम नाईकांच्या दुमजली घरातील माडीवर दिनांक 24 सप्टेंबर 1873 साली सत्यशोधक समाजाची स्थापना झाली. यावेळी महात्मा फुले यांच्यासह 60 सत्यशोधक सहकारी उपस्थित होते. या आधीही या माडीवर दर रविवारी संध्याकाळी सत्यशोधकी बैठका होत असत. यात जोतिराव फुले यांच्यासह नेऊरगावकर, ज्ञानगिरीबुवा, भांबुर्डेकर, कृष्णराव भालेकर, त्यांचे वडील बंधू रामचंद्र पांडुरंग भालेकर, दहिवडीकर, पंडित धोंडीराम नामदेव कुंभार, रामशेठ बापूशेठ उरवणे, किन्हईकर, तुकाराम हनुमंत पिंजण, विठ्ठल महादेव गुठाळ, कुशाबा माळी मिस्त्री, ग्यानोबा मल्हारजी झगडे, ब्राह्मणेतर विनायक बाबाजी ढेंगळे, बाबाजी मनाजी ढेंगळे यासारख्या मंडळींचा सहभाग असे. या सभेत जोतिराव आपले अभ्यासपूर्ण विचार मांडत असत आणि त्यावर साधक बाधक चर्चा होत असे. या चर्चेचे फलित म्हणजे सत्यशोधक समाजाची स्थापना होय.

मानवाला मानव म्हणून जगू न देण्यास परावृत्त करणाऱ्या प्रत्येक रूढी-परंपरा, गुलामगिरी विरूद्ध आवाज उठविणारे महाराष्ट्रातील थोर बंडखोर म्हणजे महात्मा जोतिराव गोविंदराव फुले होतं. शतकानूशतके दडपलेल्या जनतेला आत्मचिंतन करायला लावून, स्वतःच्या उद्धाराचा मार्ग स्वतःच चोखाळायला शिकविणारे जोतिबा एकोणिसाव्या शतकातील महात्मा होते. अखिल भारतीय मानव जातीला समता, स्वातंत्र्य, बंधुता आणि न्यायाने वागविले जावे, श्रेष्ठ-कनिष्ठ, उच्च-नीच असा भेदभाव करणे पूर्णतः चुकीचे आहे, असे पोट तिडकीने त्यांनी आयुष्यभर सांगितले. जोतिरावांचा विशेष रोख हा मनुष्य निर्मित रूढीजन्य विषमतेवर होता. प्रत्येक मानवाचे सामाजिक स्थान व दर्जा समान आहे, यावर ते ठाम होते. सामाजिक समतेसाठी क्रांती करणाऱ्यांमध्ये जोतिबा अग्रगण्य होते. समाजाच्या शेवटच्या माणसांपर्यंत लोकशाही मूल्यांची रूजवन करण्यासाठी, पुरोगामी विचारांची कास धरून पुढे जाणारे जोतिराव फुले, यांनी अज्ञानाचा काळोख संपविण्यासाठी ज्ञानाची ज्योत प्रज्वलित केली होती. त्यांना समाज सुधारणा नव्हे, तर समाज परिवर्तन हवे होते. संतांनी सांगितलेली माणुसकीची परंपरा पुनरुज्जीवीत करायची होती. त्यासाठी त्यांनी सुधारणेचा महायज्ञ आरंभीला होता. यज्ञात माणसाच्या अधोगतीला कारणीभूत असलेल्या प्रत्येक जाचक रूढी परंपरेची आहुती हवी होती. त्यासाठी समाज जागृती करणे आवश्यक होते. त्याच दृष्टीने फुल्यांचे कार्य आणि साहित्य प्रसवत होते. आपल्या कार्याला गती देण्यासाठी आणि लोकसंग्रह करण्यासाठीच फुल्यांनी 'सत्यशोधक समाजा' ची स्थापना केली होती. सामान्य, एकटा माणूस या माध्यमातून समूहात आला होता. दर आठवड्याला होणाऱ्या सभेतून दारूबंदी, सक्तीचे मोफत शिक्षण, जातीभेद, मूर्तिपूजा, अस्पृश्य-स्त्रिया-शोषितांचे प्रश्न, शेतकऱ्यांचे प्रश्न, स्वदेशी वस्तू वापरण्यास प्रोत्साहन, पुरोहितगिरीला विरोध, अल्प खर्चात विवाह सोहळे, ज्योतिष ,अंधश्रद्धा अशा ज्वलंत प्रश्नांकडे लक्ष वेधल्या जात होते. यातूनच समाजमनाची परिवर्तनाच्या दिशेने वाटचाल सुरू झाली होती. सत्यशोधक समाजाच्या कार्याने आणि कळकळीने विचारवंतांचे लक्ष वेधून घेतल्या जात होते. जनतेचे प्रश्न जनतेच्या भाषेत चर्चिल्या जात असल्याने ते थेट हृदयापर्यंत पोहोचत होते.

14) पं. जवाहरलाल नेहरू : व्यावहारिक राजकीय तत्वज्ञ ||80
प्रा. शिवचरण एन. धांडे, एकोडी, ता. साकोली जि. भंडारा

15) 'प्रकाशवाटा'तील आदिवासी समाज चित्रण ||86
प्रा. बबन सिद्राम गायकवाड, सांगोला, ता. सांगोला, जि. सोलापूर

16) दत्त संप्रदायातील आचारधर्म व तत्वज्ञान ||87
श्री. दीपक श्रीहरी भस्मे, प्रा. डॉ. शिवाजी तुकाराम पाटील, मोडनिंब, जि. सोलापूर

17) महात्मा गांधी तंटामुक्ती गाव मोहिम: आर. आर. पाटील यांची भूमिका
दत्तात्रय यशवंत साखरे, डॉ. महेशकुमार नारायण मोटे, मुरूम, जि. उस्मानाबाद ||89

18) भारतीय स्वातंत्र लढा आणि महिलांचा सहभाग ||94
प्रा. डॉ. गजानन न. कळंबे, भंडारा

19) छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक कार्य ||99
प्रा. डॉ. पिडगे आनंत किशनराव, मुरुड, जि. लातूर

20) ग्राहक चळवळीचे स्वरुप : वैशिष्ट्ये आणि आवश्यकता ||101
प्रा.डॉ. टि. जी. सिराळ, औंढा- नागनाथ, जि. हिंगोली

21) ज्ञानार्थी समाजाचा ग्रंथालयाशी सहसबंध ||104
प्रा. दिलीप दादाजी विरुटकर, पोभूर्णा, जि. चंद्रपूर

22) विद्यापतिरचित ऋतुगीतों का विश्लेषणात्मक अध्ययन ||106
शिल्पी झा, डॉ. जगबंधु प्रसाद, दिल्ली

23) हमारे संत हमारी धरोहर ||111
डॉ. संजय कुमार यादव, मनोहरपुर, जिला जयपुर, राजस्थान

24) भारत में पर्यटन–विकास तथा चुनौतियां (बुन्देलखण्ड क्षेत्र के पर्यटन..... ||114
डॉ. सुधाँशु मिश्र, डॉ. शुभा द्विवेदी, उन्नाव (उ.प्र.)

25) वर्तमान परिप्रेक्ष्य में शिक्षा में नवाचार रू नई शिक्षा नीति के विशेष संदर्भ में ||122
डॉ. निर्मला राव, उदयपुर (राज.)

26) राजस्थान के इतिहास लेखन में शिलालेखों का महत्व ||126
ट्विंकल शर्मा, चुड़ैला (झुंझुनूं)

www.vidyawarta.com/03 — http://www.printingarea.blogspot.com

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.GAJANAN N KALAMBE

DEPT – HISTORY

PAPER TOPIC –INDIAN FREEDOM STRUGGLE AND WOMENS PARTICIPATION

PUBLISHER –

JOURNAL –VIDYAWARTA JOURNAL

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

14

भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये महिलांचे योगदान

प्रा.डॉ.गजानन नत्थुजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

प्रस्तावना (Abstract)

भारतीय स्वातंत्र चळवळीचा इतिहास प्रामुख्याने १८८५ नंतर गृहीत धरला जातो. परंतु ब्रिटिश सत्तेच्या विरोधात राणी लक्ष्मीबाई यांनी १८५७ ला विरोध करून भारतामधून ब्रिटीशांना हद्दपार करण्याचा प्रयत्न केला. तसेच १८५७च्या स्वातंत्र संग्रामात बेगम हजरतमहल हिने सुद्धा महत्वाची भूमिका बजावली होती १८८५ ते १९४७ या स्वातंत्र चळवळीच्या काळात पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून महिलांनी सुद्धा सक्रिय सहभाग घेतला होता. काळे,पटवर्धन, काशीताई कानिटकर,यमुनाताई भावे,लीला पाटील, सरोजिनी नायडू, ई. महिलांनी भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभाग घेतला. अनेक महिलांनी सामाजिक क्षेत्रात महत्व पूर्ण कार्य पार पाडले. पंडिता रमाबाई,काशीबाई कानिटकर,सावित्रीबाई फुले यांनी शैक्षणिक क्षेत्रात मोलाची कामगिरी पार पाडली.भारतीय स्वातंत्र चळवळीची सुरुवात झाल्यानंतर महिलांनी सुद्धा विविध क्षेत्रात सहभाग घेतला,अरुणा आसफ अली,प्रीतीलता वाडेदार,चारूलता दत्त,कॅप्टन लक्ष्मी सहगल,यांनी सशस्त्र चळवळी मध्ये भाग घेतला. श्रीमती ॲनी बेजंट या आयरीश महिलेने लोकमान्य टिळकांबरोबर भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये भाग घेतला. थिओसोफिकल सोसायटी च्या माध्यमातून होमरूल चळवळ चालविली. लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यू नंतर स्वातंत्र चळवळीची धुरा महात्मा गांधी यांचे खांद्यावर आली.तेंव्हा मोठ्या प्रमाणात महिला सहभागी झाल्या.१८५७ ते १९४७ या काळात पुरुषांप्रमाणेच महिलांचा सहभाग असल्याचे आढळते

सांकेतिक शब्द (key-word) भारतीय महिला,स्वातंत्र चळवळ,सहभाग

सविस्तर वर्णन (Description)

भारतीय स्वातंत्र चळवळ ही १८८५ ते १९४७ या काळात चालली. परंतु त्याही पूर्वीपासून १८५७ साली झालेल्या राष्ट्रीय आंदोलनात अनेक महिलांचा सहभाग होता. राणी लक्ष्मीबाई आणिबेगम हजरतमहल यांनी तर ब्रिटिश विरोधी संघर्षात सहभाग घेतला.१८८५ नंतर भारतीय स्वतंत्र चळवळी मध्ये महिलांचा सहभाग वाढू लागला श्रीमती ॲनी बेजंट या आयरीश महिलेने लोकमान्य टिळकांबरोबर भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये भाग घेतला.थिओसोफिकल सोसायटी च्या माध्यमातून होमरूल चळवळ चालविली. लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यू नंतर स्वातंत्र चळवळीची धुरा महात्मा गांधी यांचे खांद्यावर आली.तेंव्हा मोठ्या प्रमाणात महिला सहभागी झाल्या. ब्रिटीशांनी भारतीयांना अधिक काळ गुलाम बनविण्याचे स्वप्न भारतीय महिलांनी आपल्या कर्तबगारीने हाणून पाडले. १९२० ते १९४७ या काळात इंग्रजांशी संघर्ष करीत असतांनी बहुसंख्य महिलांनी लाखमोलाची कामगिरी बजावली.कमलादेवी चटोपाध्याय या समाजसुधारक होत्या. परंतु समाज सेवेबरोबर त्यांनी स्वातंत्र लढ्यात सुद्धा सहभाग घेतला. कमलादेवी यांनी महात्मा गांधींच्या १९३०च्या मिठाच्या सत्याग्रहात भाग घेतला . त्यानंतर झालेल्या विधानसभेच्या निवडणुकीत भाग घेवून निवडून आल्या.

भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये कॅप्टन लक्ष्मी सहगल या अत्यंत क्रांतिकारी महिला होय. त्यांनी नेताजी सुभासचंद्र बोस यांच्या आझाद हिंद सेनेतील महिला तुकडी चे नेतृत्व करून त्यांनी अहिंसक मार्गाने किंवा लढाई च्या मार्गाने आंदोलन करण्यात महिला कुठेही मागे नाही हे सिद्ध करून दाखविले. भारतीय स्वातंत्र लढ्यातील आणखी एक महत्वाची व्यक्ति म्हणजे अरुणा असफ अली. त्यांना द ग्रँड ओल्ड लेडी म्हणून संबोधल्या जाते. १९४२ च्या चले जाओ आंदोलनात त्यांनी मुंबई येथे आंदोलनाचे नेतृत्व केले. त्यासाठी त्यांना ब्रिटीशांनी तुरुंगात सुद्धा टाकले.

१९४२च्याभारत छोडो आंदोलनात संपूर्ण

भारतातील अनेक महिलांचा सहभाग होता. आसाम मधील कनकलता बरूवा यांनी अहिंसक मार्गाने आंदोलन केले परंतु ब्रिटीशांनी केलेल्या लाठीमार मुळे वयाच्या १८ व्या वर्षी त्यांनी आपल्या प्राणाचे बलिदान दिले. राम प्रसाद बिस्मिल यांच्या आई मुलमती यांनाही महत्वाचा सहभाग होता. सुचेता कृपालानी या गांधीवादी विचार सरणीच्या स्वातंत्र सेनानी असून त्यांनाही मोलाचा सहभाग होता. भारतीय स्वातंत्र लढ्यातील गानकोकिळा म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या सरोजिनी नायडू या महात्मा गांधींच्या विचारांनी प्राभावित होत्या. त्यांनी अनेक आंदोलनात भाग घेतला. श्रीमती ॲनी बेजंट या वंशाने आयरीश होत्या. त्यांनी लोकमान्य टिळकांच्या बरोबरीने १९१६ मध्ये होमरूल चळवळ सुरू केली. त्यांनी न्यू इंडिया नावाच्या वृत्तपत्रामधून ब्रिटीशांविरोधात आवाज उठविला.

उषा मेहता यांनी स्वातंत्र चळवळीच्या काळात भूमिगत राहून रेडियो स्टेशन सुरू करून स्वातंत्र लढा कुठे सुरु आहे कोण सहभागी आहे ब्रिटिश कश्या प्रकारे अत्याचार करीत आहे याची माहिती पुरवायच्या. कस्तुरबा गांधी,कमला नेहरू,विजयालक्ष्मी पंडित या महिलांचा सहभाग मोलाचा होता. मातंगिनी हाजरा यांना गांधी बुरी या नावाने सुधा ओळखले जाते. भारत छोडो आंदोलन आणि असहकार आंदोलनात सक्रिय सहभाग घेतला. ब्रिटीशांनी केलेल्या गोळीबारात त्याना तीन गोळ्या लागल्या. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभागी महिला ह्या प्रामुख्याने ग्रामीण– शहरी ,शिक्षित —अशिक्षित अश्या सामाजिक स्तरातील होत्या. महाराष्ट्रातील विविध भागातील महिलांचा उत्स्फूर्त सहभाग होता. ज्यांनी असहकार आंदोलन,चले जाओ आंदोलन यामध्ये सक्रिय सहभाग घेतला. वर्हाड भागातील अनेक महिलांचा या चळवळी मध्ये सहभाग होता. प्रामुख्याने दुर्गाताई जोशी,विजयलक्ष्मी मश्रुवाला, प्रमिलाताई ओक,काशिताई लिमये,यशोदाताई आगरकर, गंगुबाई बापट,सुंदरबाई देशमुख,पार्वताबाई पटवर्धन, आनंदीबाई दामले,ई. महिलाचे योगदान अनन्य साधारण होते. या कर्तबगार महिलांच्या शिवाय अनेक स्त्रियांचा प्रत्यक्ष —अप्रत्यक्ष सहभाग अत्यंत मोलाचा होता.

अमरावती जिल्ह्यात सहभागताई पटवर्धन ,दुर्गाताई जोग,यांनी कायदेभंग केल्याप्रसंगी कारावास झाला. सविनय कायदेभंग चळवळी मध्ये बुलढाणा जिल्ह्यातील अनेक महिला स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभागी होत्या. विदर्भातील अकोला जिल्ह्यातील स्वातंत्र चळवळीमध्ये दुर्गाताई जोशी,ताराबाई मश्रुवाला,यमुनाबाई नाकवाले,शुभगादेवी काशीकर,ई —ई अनेक मान्यवर महिलांनी ब्रिटिश राजवटी विरुद्ध अनेक आंदोलनात सक्रिय सहभागी होत्या. त्यांची कामगिरी अत्यंत मोलाची होती. यवतमाळ जिल्ह्यात सुद्धा अनेक महिलाने योगदान होते. आनंदीबाई दामले यांनी ब्रिटिशा विरुद्ध लोकांना जागृत केले. मंजुषा मुसलमान ,रंगुबाई नाईक यांनी ब्रिटिश विरुद्ध केलेल्या आंदोलनामुळे त्यांना सश्रम कारावासी शिक्षा झाली. बुलढाणा जिल्ह्यातील शांताबाई मेवाडे,सीताबाई झुनझुनवाला,रुक्मिणीताई कोरडे ,ई. महिलांनी स्वातंत्र चळवळीत केलेल्या आंदोलनामुळे त्यांना कारावास झाला.

महात्मागांधी यांच्या शिष्या मुंबईच्या अवंतिकाबाई गोखले यांनी सुद्धा राष्ट्रीय चळवळी मध्ये भाग घेतला. इतकेच नाही तर अवंतिकाबाई गोखले यांनी सविनय कायदेभंग आंदोलनाच्या निमीत्याने महिलाप्रमाणेच पुरुषानाही मार्गदर्शन केले. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सर्व धर्मीय भारतीय महिला प्रमाणेच अनेक विदेशी महिलांचा सुद्धा सहभाग होता. अनेक परदेशी महिलांनी गांधी मार्गाचा अवलंब केला आणि भारताच्या स्वातंत्रासाठी आपले योगदान दिले. १९२०ते १९२२ या काळातील खिलाफत चळवळीत पुढे आलेल्या बेगम अमनबाणू यांनी आपल्या मुलांना स्वातंत्र चळवळीत जाण्याची प्रेरणा दिली. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये महिलांनी पुरुषांच्या बरोबरीने ब्रिटिश विरोधी आंदोलनात भाग घेतला.

अनुसयाबाई काळे यांनी नागपूर भगिनी मंडळाची स्थापना करून सामाजिक कार्यात सहभाग घेतला. या संस्थेच्या माध्यमातुन महिलांमध्ये आत्मोन्नतीच्या कामाबरोबरच सामाजिक आणि राजकीय जागृती करणे हे त्यांचे ध्येय होते. १९२८ मध्ये अनुसायाबाई काळे मध्य प्रांताच्या विधिमंडळावर नामनियुक्त केले. १९३० मध्ये सुरू झालेल्या म.

RUN BY EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant
In Aid
PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.
Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**
Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**
Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com
Mob-9822941192

Ref- 118 Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.KRISHNA PASWAN

DEPT – SOCIOLOGY

PAPER TOPIC

SOCIOLOGICAL STUDY OF MALE AUTHORITARIANISM AND THE STATUS OF WOMEN

JOURNAL – VIDYAWARTA JOURNAL

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

खेलें शांति का संदेश देती हैं जो अन्तर्राष्ट्रीय एकता के लिए आवश्यक भी है।

२१ – सांस्कृतिक प्रक्रिया में खेलें विकास और बदलाव की भावना जागश्त व सुदृढ़ करती हैं तथा व्यक्ति में तथा एक पीढ़ी से पीढ़ी में इन भावनाओं का प्रसार करती हैं।

२२ – खेलें ऐसे भावनात्मक रूप से एकता वाले नागरिकों का निर्माण करती हैं जिनमें राष्ट्रीयता की उच्च भावना हो, जो समय के अनुरूप ढाल सकें तथा राष्ट्रीय एकता के लिए राष्ट्रीयता विरोधी संकीर्ण नजरिया बदल सकें।

२३ – खेलें देश के सामाजिक व सांस्कृतिक इतिहास का संरक्षण करती हैं। वे राष्ट्रीय व मानवीय मूल्यों की स्थापना करती हैं तथा लोगों में रूझान पैदा करती हैं जिससे वे राष्ट्रीय संस्कशति, इतिहास तथा प्रथाओं का सम्मान करें तथा राष्ट्रीय एकता मजबूत करें।

संदर्भ ग्रंथ :–

➢ सी. ए. बुचर: फाऊंडेशन ऑफ फिजिकल एजूकेशन, सी. वी. मोसवी, सेंट लुई १९७९.

➢ जे. डब्ल्यू लो एंड जी, एस केन्यान: स्पोर्ट, कल्चर एंड सोसायटी, ए रीडर ऑन सोशियोलॉजी ऑफ स्पोर्टस, मैकमीलिन कम्पनी, लंदन, १९६९.

➢ जे. टी. तालामीनि एंड सी. एच. पेज: स्पोर्टस एंड सोसायटी–एन एंथोलोजी, लिटिल, ब्राउन एंड कम्पनी, बोस्टन, १९७३.

❑❑❑

34

पुरुष सत्तावाद वमहिलाओं कीस्थिती का समाजशास्त्रिय अध्ययन

Dr. Krishna Ramraj Paswan
Assistant Professor,
Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

****

सारांश:

'स्त्री जन्म नही लेती बल्कि बनाई जाती है' यह प्रसिध्द वाक्य प्रसिध्द पुस्तक 'द सेकंड सेक्स' की लेखिका सिमोन दी बोउवार के है, जिसके इस वाक्य ने दुनिया भर के पुरुषवादी व्यवस्था को झकझोर के रख दिया। तो उसके भी पहले महाराश्ट्र की ताराबाई शिंदे ने 'स्त्री पुरुष तुलना' इस पुस्तक का निर्माण कर पुरुषी व्यवस्था पर जोरदार प्रहार किया। पिछले सौ वर्शो के समयांतराल मेंस्त्रीयों का इतिहास देखे तो प्रतित होगा कि पुरुषो के मुकाबले भले ही प्रमाण कम हो किंतू जिवन के प्रत्येक क्षेत्रो में एक विशिष्ट स्थान स्त्रीयों ने ग्रहण किया है। शायद ही ऐसा स्थान या विभाग होगा जहां महिलाओं का सहभाग ना हो या वहां महिलायें कार्यरत नही होगी। मगर फिर भी ऐसा क्यों है कि जहां महिलाओं को कई सवालो को झेलना पडता और बार–बार उसे यह एहसास दिलाया जाता है कि तुम दुय्यम हो,अनेक उदाहरणों ने आज भी पुरुषसत्तावाद संकल्पनाइतना ही नही तो इसी पुरुषसत्तावाद से लिंगभाव की संकल्पना ने भी जन्म ले लिया है और आज 'लिंगभाव' सामाजिक व्यवस्था का एक अभिन्न भाग बन गया है। पुरुषसत्तावाद व लिंगभाव मानसिकता केवल, सामाजिक ही नही बल्कि राजकिय, सांस्कृतीक, धार्मिक व सांस्कृतिक भी है, और इस मानसिकता ने स्त्री को पुरुषवादी व्यवस्था के बंधनो में जकडकर रख दिया है, जिसने स्त्री के मार्गक्रमण में अनेक बाधायें उत्पन्न करके रखा है। प्रस्तुत लेख प्रथम व द्वितीय तथ्यों पर आधारित है।

RUN BY EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant
In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**
Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**
Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com
Mob-9822941192

Ref- 119 Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.KRISHNA PASWAN

DEPT – SOCIOLOGY

PAPER TOPIC

DALIT LITRATURE ; THE HISTORY AND FUTURE

JOURNAL - www.ijrar.org(E{SSN 2U8-1269, P- ISSN 2349€138

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

IJRAR.ORG E-ISSN: 2348-1269, P-ISSN: 2349-5138

INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH AND ANALYTICAL REVIEWS (IJRAR) | IJRAR.ORG

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

DALIT LITERATURE: THE HISTORY AND THE FUTURE

Dr. Krishna R. Paswan
Assistant Professor and Head of the Department Sociology,
Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

ABSTRACT

Dalit literature is one of the most prominent literary trends in post-independence India, attempting to restore dignity to a long-wronged group. Dalit Literature has a separate identity from the mainstream literature. Dalit literature predates the Buddhist period. On both an individual and societal level, Dalit literature has become associated with Dalit awareness. Dalit socio-political movements and literary creations are built on the writings of Dr. B.R. Ambedkar, Mahatma Jyotirao Phule, and Periyar. Writers such as Baburao Bagul assisted Dalit writers in combining creativity and thought to communicate their terrible sentiments via literature. Even if we have a long way to go, Dalit writing is undoubtedly a step toward a more fair and just society.

Keywords: Dalits, Dalit awareness, Dalit writers, Literature, Movements

INTRODUCTION

Dalit literature is literature written by Dalits, for Dalits, and about Dalits. Dalit (oppressed or broken) is a well-known term. It was apparently used in the 1930s as a Hindi and Marathi translation of the British phrase for what are now known as the scheduled castes. The word was reintroduced in the 1970s by the 'Dalit Panthers,' who enlarged its meaning to encompass scheduled tribes, poor peasants, women, and all those who were exploited politically, economically, and religiously. As a result, Dalit is not a caste. It represents transformation and revolution. Traditionally, Dalits were thought to be outside the purview of the varna or caste system. They were once regarded as panchama, or the fifth group of Indians beyond the fourfold divide. They were not permitted to cast their shadow on a non-Dalit caste member, and they were forced to clean the ground where they walked, to wash away the 'pollution' of their foot full. Dalits were not permitted to worship in temples or take water from the same wells as Hindus, and they often resided in a separate area outside of the main village. Dalit villages in India are often a distinct enclave - a kilometre or so outside the main village where the other Hindu caste dwells.

Dalit literature predates the Buddhist period. And several Dalit writings may be traced back to the eleventh century writer Cekkilar [Periyapuranam][1]. Modern Dalit literature are based on Ambedkar's works and ideological insights as the principal architect of India's constitution. But, because Marathi traditional literature only regarded creative writings to be literature, Ambedkar's articles were never deemed literary by readers. Dalit literature is inextricably linked to Dalit liberation struggles in various areas of India. This type of writing became prominent in Marathi literature in the 1960s, and afterwards in Hindi, Tamil, and Malayalam, as well as English poetry, short stories, novels, and memoirs from the major genres of Dalit expression. These works constituted a collective voice that questioned, via articulation of their social reality, the sort of literature that made them invisible or distorted their identity.

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 124 Date-

TRUE TRANSLATION

Dr.GAJANAN N KALAMBE

DEPT – HISTORY

PAPER TOPIC - HISTORY OF NAGPUR AND RAJE BHOSALE

JOURNAL - VIDYAWARTA JOURNAL

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha. Vidyalaya
Etas-1991-92
Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal
Jan. To March 2023
Issue-45, Vol-07

विश्वास ठेवतात किंवा ऐकतात म्हणून शिक्षकांनी वेळोवेळी विद्यार्थ्यांचे समुपदेशन करणे आवश्यक असते. विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षक हाच एक उत्तम मार्गदर्शक असतो.

शिक्षक हा विषयाची आवड निर्माण करणारा असावा:

आपल्या विषयात विद्यार्थ्यांना आवड निर्माण करणे हे कोणत्याही शिक्षकाचे आद्य कर्तव्य असावे. एकदा विषयात अहो निर्माण झाली की विद्यार्थी त्या विषयासंदर्भात ज्ञान प्राप्तीसाठी स्वयंप्रेरणेने कार्य करतो. सर्वप्रथम दुसऱ्याबद्दल आवड निर्माण करणे म्हणजेच एखाद्या शिक्षकाचे मोठे यश असे म्हणता येईल.

शिक्षक हा प्रेरणास्रोत असावा:

विद्यार्थ्यांच्या सर्वात जवळच्या आणि अनुकरणप्रिय म्हणजे त्याचे शिक्षक! शिक्षक ज्या पद्धतीने आचरण करतो, विचार करतो त्याच्या विद्यार्थ्यांवर मोठा प्रभाव पडत असतो. शिक्षकांच्या प्रत्येक हालचाल आणि कृतीकडे विद्यार्थ्यांचे जाणीवपूर्वक लक्ष असते. व प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे त्याचे तो अनुकरणही करीत असतो. त्यामुळे शिक्षकाने आपल्या पिशा संदर्भात असलेल्या आचारसंहितेचे पालन करणे आवश्यक असते. सकारात्मक आणि प्रेरणादायी विचार यांचे शोध म्हणजे शिक्षक हे आपल्या आचरणातून प्रतीत व्हावे.

शिक्षक हा राष्ट्र निर्माण करणारा असावा:

शिक्षक फक्त अध्ययन अध्यापन करत नाही तर तो राष्ट्र निर्माण करीत असतो. एक शिक्षक एक पिढी घडवत असतो.. राष्ट्र निर्माण मध्ये शिक्षकांची मोठी व महत्त्वाची भूमिका असते. म्हणून राष्ट्रप्रेम. सेवाभाव आणि देशाभिमान तसेच राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाला अभिप्रेत असलेले सर्व मूल्य शिक्षकांच्या अध्ययन अध्यापन आणि आचरणातून व्यक्त व्हावे.

शिक्षक हा चरित्र संपन्न असावा:

सध्याच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात चारित्र्य सांभाळणे हे मोठे व्रत आहे. चारित्र्य ही संकल्पना फक्त मर्यादित नसून नीती मूल्याशी निगडित आहे. जे आपले नाही ते आपण स्वीकारू नये हे भावना म्हणजेच चारित्र्यसंपन्नता होय.

Conclusion:

एकविसाव्या शतकातील शिक्षक हा सतत शिकत असणारा आणि विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक गुणांसह बदलत्या काळानुसार आपली व्यवसायिक कौशल्य विकसित करणारा असावा.

15

नागपूरचा इतिहास आणि राजे भोसले

प्रा. डॉ. गजानन नत्थुजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

प्रस्तावना :

नागपुर शहराचा इतिहास अत्यंत वैभवशाली असून त्याचा उल्लेख प्रामुख्याने १० व्या शतकातील ताम्रपटावरुण होतो.छिंदवाडा जिल्ह्यातील देवगडचा गोंड राजा बख्त बुलंद शहा याने नाग नदीच्या तीरावर नागपुर शहराची स्थापना केल्याचा उल्लेख आढळतो. पुढे भोसले कालखंडात नागपूर नगर अत्यंत वैभवशाली बनले.

सांकेतिक शब्द : नागपुर, बख्त बुलंद शहा,गोंड राजा चाँदसुल्तान, राजे भोसले

सविस्तर वर्णन :

नागपूरचा सर्वप्रथम उल्लेख घव्व्या शतकातील ताम्रपटावर आढळतो. हा ताम्रपट देवळी (वर्धा) येथे मिळाला असून तो इ.स. ६४०चा आहे. छिंदवाडा जिल्ह्यातील देवगडचा गोंड राजा बख्त बुलंद शहा याने १७०२ साली नाग नदीच्या तीरावर नागपूर शहराची स्थापना केली. देवगड राज्यात त्या काळी नागपूर, सिवनी, बालाघाट, बैतूल आणि होशंगाबाद यांचा समावेश होत असे. बख्त बुलंद शहानंतर त्याचा मुलगा राजा चांद सुलतान देवगडच्या गादीवर आला. त्याने १७०६ साली त्याची राजधानी नागपुरास हलवली. त्याने जवळजवळ ३३ वर्षे राज्य करून नागपूर शहर भरभराटीस आणले.राजा चांद सुलतान याच्या मघ्त्यूनंतर नागपूरवर भोसल्यांचे राज्य आले.इ.स. १७४२ मधे रघूजीराजे भोसले नागपूरच्या गादीवर आरूढ झाले. इ.स. १८१७ मध्ये सीताबर्डीच्या लढाईमध्ये मराठ्यांचा पराभव करून ब्रिटिशांनी नागपूरचा ताबा घेतला. इ.स. १८६१ मध्ये

14) एकविसाव्या शतकातील शिक्षक आणि शिक्षकांची भूमिका
रविंद्र अरुण गुरव, जिल्हा नंदुरबार, महाराष्ट्र ||61

15) नागपूरचा इतिहास आणि राजे भोसले
प्रा. डॉ. गजानन नत्थुजी कळंबे, भंडारा ||63

16) बसवेश्वरांच्या वचनांतील लोकमानसाची उदाहरणे
डॉ. प्रवीण कारंजकर, जि. वर्धा ||70

17) शारीरिक शिक्षणात क्रीडा मानसशास्त्राच्या उपयोगीतेचा अभ्यास
प्रा.डॉ.मोरे एस.जी., नांदेड ||75

18) ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर
प्रा.गोपाल राजाराम पाटील, देवपूर, धुळे(महाराष्ट्र) ||77

19) पेचात सापडले दलित राजकारण
प्रकाश मा. पवार, बाणेर, पुणे ||81

20) 'कथाशील'– एक सम्यक आकलन
प्रा. डॉ. संजय कांबळे, बेळगाव, कर्नाटक ||84

21) इजिप्तशियन गुप्त चित्र लिपी: भारतीय भाषा लिपीत व देवनागरी लिपी भाषात ...
अजीज रशिद तडवी, जळगाव (महाराष्ट्र), भारत ||88

22) मराठी ग्रामीण नाटकातील समाजवास्तव
डॉ. रविंद्र तिरपुडे, नागपूर ||90

23) अनुसुचित जाती, जमाती आणि मागास प्रवर्ग यांच्यासाठी तरतुदी
प्रा.डॉ. दांडगे एल.जी., ता.जि.औरंगाबाद ||92

24) पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे लोकशाही—समाजवाद संबंधि विचार:एक अभ्यास
प्रा.गोविंद फड, औरंगाबाद ||94

25) जागतिक द्वितीय महायुध्दानंतरचे जग व भारत
डॉ. अनंत आ. रिंढे, जि. वर्धा ||98

26) पंचायतीराज एवं ग्रामीण विकास यात्रा
अमरनाथ, डॉ० प्रवीण कुमार मिश्र, महराजगंज ||101

www.vidyawarta.com/03 http://www.printingarea.blogspot.com

विश्वास ठेवतात किंवा ऐकतात म्हणून शिक्षकांनी वेळोवेळी विद्यार्थ्यांचे समुपदेशन करणे आवश्यक असते. विद्यार्थ्यांसाठी शिक्षक हाच एक उत्तम मार्गदर्शक असतो.

शिक्षक हा विषयाची आवड निर्माण करणारा असावा:

आपल्या विषयात विद्यार्थ्यांना आवड निर्माण करणे हे कोणत्याही शिक्षकाचे आद्य कर्तव्य असावे. एकदा विषयात अहो निर्माण झाली की विद्यार्थी त्या विषयासंदर्भात ज्ञान प्राप्तीसाठी स्वयंप्रेरणेने कार्य करतो. सर्वप्रथम दुसऱ्याबद्दल आवड निर्माण करणे म्हणजेच एखाद्या शिक्षकाचे मोठे यश असे म्हणता येईल.

शिक्षक हा प्रेरणास्रोत असावा:

विद्यार्थ्यांच्या सर्वात जवळच्या आणि अनुकरणप्रिय म्हणजे त्याचे शिक्षक! शिक्षक ज्या पद्धतीने आचरण करतो, विचार करतो त्याच्या विद्यार्थ्यांवर मोठा प्रभाव पडत असतो. शिक्षकांच्या प्रत्येक हालचाल आणि कृतीकडे विद्यार्थ्यांचे जाणीवपूर्वक लक्ष असते. व प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे त्याचे तो अनुकरणही करीत असतो. त्यामुळे शिक्षकाने आपल्या पिशा संदर्भात असलेल्या आचारसंहितेचे पालन करणे आवश्यक असते. सकारात्मक आणि प्रेरणादायी विचार यांचे शोध म्हणजे शिक्षक हे आपल्या आचरणातून प्रतीत व्हावे.

शिक्षक हा राष्ट्र निर्माण करणारा असावा:

शिक्षक फक्त अध्ययन अध्यापन करत नाही तर तो राष्ट्र निर्माण करीत असतो. एक शिक्षक एक पिढी घडवत असतो.. राष्ट्र निर्माण मध्ये शिक्षकांची मोठी व महत्त्वाची भूमिका असते. म्हणून राष्ट्रप्रेम. सेवाभाव आणि देशाभिमान तसेच राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाला अभिप्रेत असलेले सर्व मूल्य शिक्षकांच्या अध्ययन अध्यापन आणि आचरणातून व्यक्त व्हावे.

शिक्षक हा चरित्र संपन्न असावा:

सध्याच्या तंत्रज्ञानाच्या युगात चारित्र्य सांभाळणे हे मोठे व्रत आहे. चारित्र्य ही संकल्पना फक्त मर्यादित नसून नीती मूल्याशी निगडित आहे. जे आपले नाही ते आपण स्वीकारू नये हे भावना म्हणजेच चारित्र्यसंपन्नता होय.

Conclusion:

एकविसाव्या शतकातील शिक्षक हा सतत शिकत असणारा आणि विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक गुणांसह बदलत्या काळानुसार आपली व्यवसायिक कौशल्य विकसित करणारा असावा.

15

नागपूरचा इतिहास आणि राजे भोसले

प्रा. डॉ. गजानन नत्थुजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

प्रस्तावना :

नागपुर शहराचा इतिहास अत्यंत वैभवशाली असून त्याचा उल्लेख प्रामुख्याने १० व्या शतकातील ताम्रपटावरुण होतो.छिंदवाडा जिल्ह्यातील देवगडचा गोंड राजा बख्त बुलंद शहा याने नाग नदीच्या तीरावर नागपुर शहराची स्थापना केल्याचा उल्लेख आढळतो. पुढे भोसले कालखंडात नागपूर नगर अत्यंत वैभवशाली बनले.

सांकेतिक शब्द : नागपुर, बख्त बुलंद शहा,गोंड राजा चाँदसुल्तान, राजे भोसले

सविस्तर वर्णन :

नागपूरचा सर्वप्रथम उल्लेख घव्या शतकातील ताम्रपटावर आढळतो. हा ताम्रपट देवळी (वर्धा) येथे मिळाला असून तो इ.स. ६४०चा आहे. छिंदवाडा जिल्ह्यातील देवगडचा गोंड राजा बख्त बुलंद शहा याने १७०२ साली नाग नदीच्या तीरावर नागपूर शहराची स्थापना केली. देवगड राज्यात त्या काळी नागपूर, सिवनी, बालाघाट, बैतूल आणि होशंगाबाद यांचा समावेश होत असे. बख्त बुलंद शहानंतर त्याचा मुलगा राजा चांद सुलतान देवगडच्या गादीवर आला. त्याने १७०६ साली त्याची राजधानी नागपुरास हलवली. त्याने जवळजवळ ३३ वर्षे राज्य करून नागपूर शहर भरभराटीस आणले.राजा चांद सुलतान याच्या मध्यूनंतर नागपूरवर भोसल्यांचे राज्य आले.इ.स. १७४२ मधे रघूजीराजे भोसले नागपूरच्या गादीवर आरूढ झाले. इ.स. १८१७ मध्ये सीताबर्डीच्या लढाईमध्ये मराठ्यांचा पराभव करून ब्रिटिशांनी नागपूरचा ताबा घेतला. इ.स. १८६१ मध्ये

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 133 Date-

TRUE TRANSLATION

DR. KRISHNA PASWAN

DEPT- SOCIOLOGY

PAPER TOPIC—

HINDU CODE BILL AND THE QUESTION OF WOMEN

JOURNAL- PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha. Vidyalaya
Etas-1991-92
Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 9.001(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | February 2023 Issue-98, Vol-03 | 0103

24

हिंदू कोड बिल व स्त्री सुधारना के प्रश्न

Dr. Krishna Ramraj Paswan
Assistant Professor,
Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

सारांश :

भारत में स्त्री कभी दुर्गा, कभी लक्ष्मी तो कभी सरस्वती के रुप पूजी जाती थी, पूजी जाती है और पूजी ही जाती रहेंगी। पुराणों में अर्धनारीश्वर की कलपना भी स्त्री के सम्मान को बढाती है और उल्लेख भी मिलते है कि स्त्री को पढने लिखने का अधिकार था, इसलिये आज भी गार्गी, मैत्रेयी और लोपामुद्रा के उदाहरण दिये जातेहै। पुराणो में स्त्रीयों को स्वयंवर का अधिकार था। किंतू वर्तमान मेंसामाजिक–वैवाहिक स्वतंत्रता के अधिकार स्त्रीयों से छिन लिये गये। परिणाम यह हुआ कि स्त्रीयों के आदर सम्मान और प्रतिष्ठा में गिरावट आने लगी, इतना ही नही तो प्रत्येक सामाजिक–वैवाहिक बातो पर अनेक प्रकार के निर्बंध लगाकर प्रथा–परंपराओं के नाम पर अनेक कर्मकांडो व नियमो को जन्म दिया गया व ये सारे ही नियम व कर्मकांड स्त्रीयों पर इस प्रकार लादे गये की स्त्रीयों ने ना केवल उससे मुक्ति पाने के मार्ग ढूंढने का प्रयास किया बल्कि खुशी–खुशी उसे अपना भी लिया। परंतू इसे अपनाने के अनेक कारण स्त्रीयों ने स्वंय ही दिये उदा. मजबूरी या दबाव, तो कभी धार्मिक डर, कभी सांस्कृतीक तत्व रहे जिनमें स्त्रीयों को आनंदकी अनुभूति होती है, ऐसा बताया तो कभी केवल मनोरंजन का नाम देकर इन सारी परंनराओं का उदात्तीकरण किया। इस सभी प्रक्रियाओं में स्त्रीयों ने उससे निजात पाने की बजाय उसका बिना किसी तर्क के स्वीकार्य किया। परंतू इन सारी प्रक्रियाओं ने स्त्रीयों से उनके ही कई अधिकार छिन लिये इस बात का एहसास स्त्रीयों को भी नही हुआ और उनपर लादे गये प्रथा परंपराओं के नियमों का परिणाम यह हुआ कि स्त्रीयों को इससे मुक्ति पाने का मार्ग ही अवरुध्द हो गया। स्त्रीयों कोइन अवरुध्द मार्ग से मुक्ति दिलाने व विकास प्रक्रिया में बराबरी का भागीदार बनाने का प्रयास देश के संविधान रचयिता डॉ. बाबासाहेब आंबेडरने हिंदू कोड बिल तयार करके किया।किंतू यह बिल संसद में ना केवल पास होने दिया गया बल्कि उसपर अनेक प्रश्नचिन्ह उपस्थित किये गये। इस बात से इन्कार नही किया जा सकता कि, किसी भी देश का कानून, देश के हित में होना अपेक्षित होता है, इसी का पूरा–पूरा ध्यान रखकर ही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ने पुरुषो के बराबरी की हिस्सेदारी महिलाओं को मिले अर्थात स्त्री के हित में यह बिल तयार किया गया था। प्रस्तुत लेख द्वितीय तथ्यों के आधार पर अधोरेखित किया गया है। डॉ. बाबासाहेब आंबेडर को अपेक्षित हिंदू कोड बिल की अपयशता आज भी स्त्री सुधारना पर प्रश्न चिन्ह उपस्थित करती है।

बिज शब्द: कानून, प्रथा–परंपरा, हिंदू कोड बिल, सांस्कृतीक तत्व

प्रस्तावना:

भारत एक ऐसा देश है जहां विविधता है, यह विविधता बोली भाषा, रहन–सहन, खान–पान, वेशभूषा व अनेक सांस्कशतिक तत्वों की है, जिसमें पुरुषों व स्त्रीयों के लिये भी नियमों में विविधता है। परंतू इस विविधता ने पुरुषों के लिये अलग नियम बनायें है और स्त्रीयों के लिये अलग। साथ ही स्त्रीयों के लिये बनाये गये नियमों का स्त्रीयों ने कठोर रुप से उसका पालन करना चाहिये ऐसी अपेक्षा की गई है। इसी अपेक्षा ने स्त्रीयों को ना केवल अनेक वर्षो तकस्वंयम का विकास करने से रोका बल्कि अनेक बंधनों में जकड कर रख दिया।

स्त्रीयों को बंधनों से मुक्त कराने के लिये जिन–जिन समाजसुधारको ने प्रयास किया समाज में उन्हे अनेक विरोधों का सामना करना पडा, फिर वे महात्मा फूले हो, क्रांतिज्योति सावित्रीबाई फूले हो, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हो, ई. वी. रामासामी पेरियार हो या अनेक स्त्रीवादी लेखिकाएं हो, इन सामाजिक कार्यकर्ताओं व लेखक–लेखिकाओं ने प्रत्यक्ष व परोक्ष

RUN BY   EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA   Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary — **Mrs. Rekhatai P.Deshkar**

Principal — **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org   Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 133   Date-

TRUE TRANSLATION

DR. KRISHNA PASWAN

DEPT- SOCIOLOGY

PAPER TOPIC— ASTUDY OF GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THETRIBALPAPULATION

JOURNAL- IJCSPUB.ORG

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya
Etas-1991-92
Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

IJCSPUB.ORG

INTERNATIONAL JOURNAL OF CURRENT SCIENCE (IJCSPUB)

IJCS PUBLICATION (IJCSPUB.ORG) An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

A STUDY OF GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THE TRIBAL POPULATION

Dr. Krishna R. Paswan
Assistant Professor and Head of the Department Sociology,
Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

ABSTRACT:

Both good and bad effects of globalisation are felt by the native community. The forest plays a significant role in both tribal culture and economy. The forest heavily influences the tribal way of life, from conception to death. Notwithstanding the protection provided by the Indian constitution to the tribal community, they continue to be the most underdeveloped ethnic group in India. The adivasi worldview of resource exploitation is diametrically opposed to the policy of liberalism and the new state conceptions of resource usage, and this gap has only become wider with the introduction of globalization's market-oriented philosophy of development. The rehabilitation programme for displaced tribe members has been implemented slowly. In this essay, the effects of globalisation on Indian tribal populations are examined, along with the contribution of governmental initiatives to their improvement.

Keywords: Globalization, Tribals, Government Policies, Rehabilitation, Tribal development

INTRODUCTION:

Globalization:

Globalization is the unrestricted flow of money, people, information technology, commodities, services, and capital across national borders. It is fuelled by a fully integrated global economy, which affects both domestic and international social and economic interactions. Opening up an economy boosts competitiveness both within and internationally, modifies the economy's structure, and changes consumer preferences, way of life, and citizen demands. While conventional economists argue that globalisation is a powerful factor for bringing down per capita incomes across countries, some argue that the process puts poor nations at risk of increased marginalisation and aggravation.

Tribe: The origin

The word "tribe" first appeared during the period of the Greek and early Roman Empires. Tribus, a Latin word, is now used to refer to a group of people who are part of a community and who claim to be descended from a common ancestor (Fried, 1975). Those who belong to a tribe have links to their territory, close family relationships, a distinctive culture, and distinctive religious beliefs. These traits set them apart from other groups of people.

TRIBAL POPULATION IN INDIA:

There are around 10 crore tribal people in India, also known as aborigines, Scheduled Tribes, Adivasis, Girijans, and more recently, Vanwasis. They live in the central hill areas of the nation, which stretches from Gujarat to Arunachal Pradesh. Outside of this central Indian area are the tribal populations of the Andaman & Nicobar, Lakshadweep, and the Nilgiris in southern India. They are referred to as Janjati and Scheduled Tribes (STs) under the Indian Constitution.

RUN BY
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

EST-1991
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 135

Date-

TRUE TRANSLATION

DR. GAJANAN N. KALAMBE

DEPT- HISTORY

PAPER TOPIC –

VAKATAK PERIOD & ANCIENT GROUND FORT IN NAGARDHAN

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

येणार आहे. १०, २०, ३० अशा तीन टप्प्यात या योजनेची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. पायाभूत सुविधा, तंत्रज्ञान, यंत्रणा, लोकसंख्या व मागणी पुरवठा साखळी हे स्वयंपूर्ण भारतासाठी मुख्य पाच स्तंभ आहेत. देशातली गरिबी कमी करणे, परकीय आयातीवरील अवलंबित्व कमी करण्याच्या उद्देशाने देशातील उपलब्ध मानव संसाधन कौशल्य विकास व उत्पादनाची गुणवत्ता सुधारून आत्मनिर्भर भारत उभा राहणार आहे. आत्मनिर्भर भारताचा जागतिकीकरणाला विरोध नसून 'वसुदेव कुटुंबकम' ना.मा. पंतप्रधान मोदी यांनी जगाला दिला आहे. भारत एक जगाचा भाग असून भारत प्रगती करेल तर ती जगाची प्रगती असेल असेही ते म्हणाले.

आत्मनिर्भर भारत व्यापक आणि क्रांतिकारी योजना असून भविष्याचा दृष्टिकोनातून या योजनेची अंमलबजावणी योग्य पद्धतीने केल्यास टप्याटप्याने अर्थव्यवस्थेची वाढ होऊन अर्थव्यवस्था उंच झेप घेईल. व भारत जागतिक महासत्तेकडे मार्गक्रमण करेल.

संदर्भ :–

1) https://pib.gov.in
2) https://www.iipa.org.in
3) https://www.bbc.com
4) https://mahamtb.com
5) https://marathisrushti.com
6) https://narendramodi.in
7) https://Mr.vikaspedia.in
8) भारतीय अर्थव्यवस्था : प्रतियोगिता साहित्य दर्पण

ꕤꕤꕤ

15

वाकाटक कालीन मनसरचा राजवाडा व नगरधनचा प्राचीन भुईकोटकिल्ला

प्रा. डॉ. गजानन नत्थूजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

प्रस्तावना :

महाराष्ट्रात असलेल्या किल्ल्यामध्ये नगरधन अर्थात नंदिवर्धन हे अत्यंत प्राचीन नगर असून वाकाटकांची राजधानी म्हणून यांचा उल्लेख प्राचीन इतिहासामध्ये आढळतो. नगरधन नागपुर पासून ४० किमी अंतरावर असून प्रसिद्ध रामटेक शहराच्या दक्षिणेला ५—७ किमी अंतरावर वसलेले असून वाकाटक काळात नंदिवर्धन हे नगर आशियातील मोठी बाजारपेठ असल्याचा उल्लेख आढळतो.उत्खन करतानी पर्शियातील (torpido) सापडलेले आहे. विध्यशक्ति हा वाकाटक घराण्याचा संस्थापक असून त्याचा कालखंड २५०—२७० हा आहे. त्यानंतर सत्तेवर आलेला प्रवरसेन २७०—३३०हा अत्यंत कर्तबगार राजा होता. वाकाटकांनी एक शाखा नंदिवर्धन (नागपूर जवळ) तर दुसरी वत्सगुल्म (आधुनिक वाशिम) येथे स्थापन करण्यात आल्या. प्रवरसेन पहिला हा नंदिवर्धन शाखेचा संस्थापक होय. वाकटकांच्या राजधानीचे ठिकाण म्हणजे नंदिवर्धन होय. वाकाटकांचा कालखंड २५० ते ५५० इसवी सन असा आहे. नगरधन हा 'भुईकोट' प्रकारातील एक किल्ला आहे. भारतातील महाराष्ट्र राज्याच्या नागपूर जिल्ह्यात रामटेक जवळ दक्षिणेला ५—७ किमी अंतरावर असलेला हा किल्ला आहे. वाकाटककालीन असलेल्या या किल्ल्यास जुना इतिहास आहे.इ.सनाच्या ४ थ्या शतकात ही जागा 'नंदीवर्धन' म्हणुन ओळखल्या जात होती नगरधन हा त्याचा अपभ्रंश

आहे.नगरधन गावाच्या पश्चिमेस या किल्ल्याचे प्रवेशद्वार आहे.या प्रवेशद्वाराचे वर मध्यभागी गणेशाचे शिल्प आहे. उमलती कमलपुष्पे हे यादवांचे चिन्ह प्रवेश द्वाराच्या दोन्ही बाजुस आहे.डाव्या बाजुस एक द्वारपालाचे शिल्प आहे.आत एक आयताकृती आहे. येथे आत एक भुईकोट आहे. हा किल्ला पुढे गोंड राजाचे काळात पुन्हा निर्माण करण्यात आला. येथे एक पायऱ्याची विहिर आहे. हा एक बलदंड भुईकोट किल्ला आहे. हा किल्ला म्हणजे नगरधनचा किल्ला होय दाराच्या बाजूला द्वारपाल कोरलेले असून, त्यांच्या खांद्यावर कबुतर दाखवले आहे. प्राचीन काळातील हा भुईकोट किल्ला पुढे भोसलेंच्या काळात पुनर्निर्माण करण्यात आला. पुरातत्त्व खात्याने नगरधन आणि मनसर परिसराचे सर्वेक्षण करून त्या स्थळांना संरक्षित केले आहे.

सांकेतिक शब्द : नंदिवर्धन (नगरधन किल्ला), भुईकोट, वाकाटक, मनसरचा राजवाडा

वर्णन :

नगरधन अर्थात नंदिवर्धन हे अत्यंत प्राचीन नगर असून वाकाटकांची राजधानी म्हणून याचा उल्लेख प्राचीन इतिहासामध्ये आढळतो. नगरधन नागपुर पासुन ४० किमी अंतरावर असून प्रसिद्ध रामटेक शहराच्या दक्षिणेला ५—७ किमी अंतरावर वसलेले असून वाकाटक काळात नंदिवर्धन येथे सापडलेल्या टारपिडो (TORPIDO) वरून नगरधनचा व्यापार आशिया मध्ये होत होता असे आढळते. येथील बाजारपेठ प्रसिद्ध असल्याचा उल्लेख आढळतो. विध्यशक्ति हा वाकाटक घराण्याचा संस्थापक असून त्याचा कालखंड २५०—२७० हा आहे. त्यानंतर सत्तेवर आलेला प्रवरसेन २७०—३३० हा अत्यंत कर्तबगार राजा होता. वाकाटकांनी एक शाखा नंदिवर्धन (नागपूर जवळ) तर दुसरी वत्सगुल्म (आधुनिक वाशिम) येथे स्थापन करण्यात आल्या.प्रवरसेन पहिला हा नंदिवर्धन शाखेचा संस्थापक होय.त्याचा मुलगा रुद्रसेन दूसरा याने आपली राजधानी नंदिवर्धन अर्थात नगरधन येथे आणली.त्याचे इसवी सन ४८५ मध्ये निधन झाल्यावर त्याची अल्पवयीन मुले दामोदर सेन व दिवकरसेन यांचे नावाने राणी प्रभावती गुप्त ही राज्यसंरक्षिका म्हणून राज्यकारभार पाहू लागली.तिच्या मदतीला प्रशासक म्हणून कवी कालिदास यांची नियुक्ती करण्यात आली. त्यावेळी त्याचा मुक्काम नगरधन किल्ल्यात होता असा उल्लेख आढळतो. कालांतराने या किल्ल्याचे अवशेषावर गोंड राजांनी पुन्हा किल्ला बांधला तर पुढे नागपूरच्या भोसल्यांनी त्याची दुरुस्ती करून त्याला वैभव प्राप्त करून दिले. वाकटकांच्या राजधानीचे ठिकाण म्हणजे नंदिवर्धन होय. नगरधन हा नंदिवर्धन नावाचा अपभ्रंश आहे. इसवी सन २७० ते ५०० पर्यंत वाकाटकांची सत्ता विदर्भ प्रदेशावर होती. नंदिवर्धन, प्रवरपुर, वत्सगुल्म, ही ठिकाणे त्या काळातील प्रसिद्ध ठिकाणे असून नंदिवर्धन हेच नगरधन असुन संशोधनातून सिद्ध झाले आहे.

नगरधन हा 'भुईकोट' प्रकारातील एक किल्ला आहे. भारतातील महाराष्ट्र राज्याच्या नागपूर जिल्ह्यात रामटेक जवळ दक्षिणेला ५—७ किमी अंतरावर असलेला हा किल्ला आहे. वाकाटक कालीन असलेल्या या किल्ल्यास जुना इतिहास आहे. इ.सनाच्या ४ थ्या शतकात ही जागा 'नंदीवर्धन' म्हणुन ओळखल्या जात होती.नगरधन हा त्याचा अपभ्रंश आहे.नगरधन गावाच्या पश्चिमेस या किल्ल्याचे प्रवेशद्वार आहे.या प्रवेशद्वाराचे वर मध्यभागी गणेशाचे शिल्प आहे. उमलती कमलपुष्पे हे यादवांचे चिन्ह प्रवेश द्वाराच्या दोन्ही बाजुस आहे. डाव्या बाजुस एक द्वारपालाचे शिल्प आहे.आत एक आयताकृती आहे. येथे आत एक भुईकोट आहे. तो गोंड राजाचे वेळचा असावा.येथे एक पायऱ्याची विहिर आहे. हा एक बलदंड भुईकोट किल्ला आहे. हा किल्ला म्हणजे नगरधनचा किल्ला होय दाराच्या बाजुला द्वारपाल कोरलेले असून, त्यांच्या खांद्यावर कबुतर दाखवले आहे. नगरधन चा किल्ला वाकाटक कालीन असल्याचे अनेक पुरावे उत्खननात प्राप्त झाले. कालांतराने देवगडचे गोंड राजे नागपूर येथून राज्यकारभार सुरू केला तेव्हा त्यांनी वाकाटक कालीन नगरधन अर्थात नंदिवर्धन येथील भुईकोट किल्ला पुनरस्थापित केला. पुढे नागपूरला भोसल्यांचे राज्य स्थापित झाल्यावर नागपूरकर भोसल्यांनी नगरधनच्या किल्ल्याची डागडुजी केली. भारतीय पुरातत्त्व विभागाने नगरधन किल्ल्याला पुन:प्राचीन स्वरूप प्राप्त करून दिले आहे. इ. स. पाचव्या शतकातील वाकाटककालीन दुर्गाच्या अवशेषावर गोंड राजाच्या राजवटीत किल्ला बांधण्यात

RUN BY

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

EST-1991

Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 136

Date-

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

PAPER TOPIC-

MAHARASTRAS IDENTY –MARATHI STEP FORWARD

JOURNAL RESEARCH HUB

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

3	डॉ. गणेश चव्हाण	संत गाडगे महाराज महाविद्यालय, हिंगणा, जि. नागपूर.	मताधिकार आणि मानवाधिकारासंबधी राष्ट्रसंतांचे विचार
4	प्रा.डॉ. हरीदास लाडके	स्व.राजेंद्रसिंह उर्फ बाबा व्यास कला - वाणिज्य महाविद्यालय, कोंढाळी	स्त्रीयांचे सक्षमीकरण आणि मानवाधिकार
5	प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर	प्रगती महिला कला महा., भंडारा	महाराष्ट्राची अस्मिता.....!!! मराठी पाऊल पड़ते पुढे.....!!
6	डॉ. माधुरी नितिन देवतळे	यंशवंतराव गुडधे पाटील स्मृती कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, नागपुर	युद्धकैदींच्या संदर्भात मानवाधिकाराची भूमिका
7	डॉ. मनिष कान्हा चव्हाण	जवाहरलाल नेहरु कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, वाडी, नागपूर	महिलांचे अधिकार आणि शासनाचे विविध कायदे : महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भात
8	राजेश्वर वारलु काकडे	नेवजाबाई हितकरणी महाविद्यालय, ब्रम्हपुरी, जि. चंद्रपूर	महिला सक्षमीकरण आणि मानवी अधिकार
9	प्रा. डॉ. संजय एम. अवधुत	डॉ. पंजाबराव देषमुख कला व वाणिज्य (सायम) महाविद्यालय, कॉटन मार्केट, नागपुर	भारतीय राज्यघटना व मानवाधिकार
10	प्रा. शुभांगी किशोर लामसोगे		दलित आत्मकथन जिणं आमुचं : शोध अस्तित्वाचा
11	डॉ. राजेश सुधाकर डोंगरे	गुरुकुल कला, वाणिज्य एंव विज्ञान महाविद्यालय, नांदा, ता. कोरपणा, जिल्हा-चंद्रपूर	मानवाधिकाराचे रक्षण करण्यासाठी एनजीओची (NGO) भूमिका
12	डॉ. सुनील अखंडे	जवाहरलाल नेहरू कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, वाडी, नागपूर	भारतातील मानवी हक्क
13	प्रा. संजय के. वैरागड	अषोक मोहरकर कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, अडयाळ तह. पवनी, जि. भंडारा	वैदिक काळात स्त्रियांना असणारे अधिकार
14	विनोद मन्साराम बडवाईक	राष्ट्रपिता मा. गांधी कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सावली जि. चंद्रपूर	मानवी अधिकारांचे संरक्षण करण्यात स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका
15	अश्विनी भाऊरावजी चौधरी	रा. तु. म. नागपूर जि. नागपूर	भारतीय महिलांचे मानवाधिकार

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

(2021-2022)

RUN BY
EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 138 Date-

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

SAVARKAR AND SUPERSTITION

JOURNAL PRIAREANTING

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

13) DR. B.R. AMBEDKAR: THE POINEER OF SOCIAL DEMOCRACY ||54
Dr. S.S. RAMAJAYAM, Tindivanam, Tamil Nadu State

14) CORPORATE CRIMINAL LIABILITY: AN ANYLYTICAL STUDY OF SENTENCING ... ||58
Ms. Deepika Srivastava & Dr. Anjali Mittal, Meerut (U.P.)

15) Analytical Study of the Similaritics and Dissimilarities in the thoughts of ... ||67
Balwant Singh, Gwalior (M.P.)

16) Is ESG Investing the New Trend ? ||69
Asst. Prof. Dr. Vijaykumar R. Soni, Latur

17) पैसा :- एक अभ्यास ||72
प्रा.डॉ. सुरेश बन्सपाल, जि.भंडारा (म.रा.)

18) भारतीय जातीय अत्याचार निवारण कायदयातील सामाजिक समतेचा दृष्टीकोन ||75
सर्जेराव नारायण बोराडे, मुंबई

19) ग्रामीण विकासात इंदिरा आवास योजनेचे योगदान ||84
डॉ. दिपाली श्रीराम घोगरे, जि. अकोला

20) मानवाधिकार आणि महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण ||89
प्रा.डॉ. बी.आर. कुंडगीर, औंढा नागनाथ

21) भारतातील दारिद्रय: कारणे व उपाययोजना ||92
प्रा. विजयसिंग भोमसिंग पवार & डॉ. प्रदीप घोरपडे, गडचिरोली

22) सावरकर आणि अंधश्रद्धा ||94
डॉ. जयश्री संजय सातोकर, भंडारा

23) चंद्रपूर जिल्ह्यातील एम.एड महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या अभ्यास सवयी व ... ||98
डॉ. एस.एम.सातपुते, चंद्रपूर (म.रा.)

24) छत्रपती शिवरायांचे सोशल इंजिनिअरिंग ||101
DR. Maya Wankhade, Dist. Amravati

25) नारी-जीवन की विवशता का क्रन्दन: निर्मला ||105
डॉ.योगेशभाई प्रतापसिंह झाला, झालोद (गुजरात)

www.vidyawarta.com/03 – http://www.printingarea.blogspot.com

५) स्वयंरोजगार, व्यवसाय व व्यापार क्षेत्राला प्राधान्य देणे:—

देशातील तरुण, सुशिक्षित बेरोजगार तरुणांनी सरकारी नोकरीची ओढ करून व्यवसाय, व्यापार, स्वयंरोजगार या क्षेत्राकडे वळणे आवश्यक आहे. ह्या क्षेत्रामध्ये रोजगार मिळण्याची शक्यता जास्त आहेत.

थोडक्यात आर्थिक विषमता कमी करून उद्योगपती व श्रीमंतापेक्षा गरीब व दारिद्रामध्ये जीवन जगणारे लोकांकडे जास्त देणे गरजेचे आहे. सरकारच्या धोरणावर ह्या गरिबी व दारिद्रीमध्ये जीवन जगणाऱ्या व्यक्तीचे भविष्य अवलंबून आहेत.

संदर्भ सूची—

१) डॉ. एन. एल. चव्हाण, भारतीय अर्थवस्था, प्रशांत प्रकाशन, जळगांव

२) शिवाजी स्मरणिका २०१३, अर्थ शास्त्र विभाग, कोल्हापूर

३) डॉ. जी. एन. झामरे, भारतीय अर्थशास्त्र, पिंपळापुरे प्रकाशन, नागपूर

४) योजना मासिक, जाने २०१३

५) अर्थसंवाद, मार्च २०१२ अंक ४

६) भारत सरकार, नियोजन आयोग, आर्थिक सर्वेक्षण २०१३.

७) www.rbiplanningco.in

८) www.nitiaayog.in

९) www.indianeconomy.org

१०) www.rbiorg.in

□□□

22

सावरकर आणि अंधश्रद्धा

डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग प्रमुख,
प्रगती महीला महाविद्यालय भंडारा

****

विज्ञानाधिष्ठित २१ व्या शतकातही जग वेगाने प्रगती करीत असताना भारतातील अंधश्रद्धांचा अंध:कार अद्यापही दूर झालेला दिसत नाही. अंधश्रद्धेवर प्रहार करण्याची आपली परंपरा संत ज्ञानेश्वरांपासून तर संत गाडगेबाबांपर्यंत आणि रयतेचा राजा छत्रपती शिवाजी महाराजांपासून तर अलिकडे नरेंद्र दाभोळकर, पानसरे, कलबुर्गी, श्याम मानव, आ. ह.साळुंखे यांच्या पर्यंत सांगता येईल. याच मांदियाळीतले आपल्या कार्यकर्तृत्वाचा ठसा प्रभावीपणे उमटविणारे विनायक दामोदर सावरकर यांनी अंधश्रद्धेवर केलेले प्रहार अभ्यासल्याशिवाय परंपरेला पूर्णत्व नाही.

'मी समुद्रात टाकलेली उडी लोक विसरले तरी चालेल, पण माझा सामाजिक विचार त्यांनी विसरू नये'' असा त्यांचा आग्रह होता. विज्ञाननिष्ठ, पोथीमुक्त आणि ऐहिकतेचे भान असलेला समाज त्यांना घडवायचा होता.'सर्व पंथांना एकत्र करून आचार,विचार भेद न मानता, या भूमीला पितृभू आणि पुण्यभू मानणारे ते हिंदू'' अशी त्यांची हिंदुत्वाची बौद्धिक व्याख्या होती. त्यांच्या सामाजिक विचारांचा गाभा हिंदुत्व होता. विश्वसंस्कृतीस हिंदुत्वाला जोडण्याचा त्यांचा प्रयत्न होता. त्यांनी हिंदू धर्मग्रंथांचा, शास्त्रांचा स्वत:ला अनुकूल असा अर्थ कधीच लावला नाही. वेदांचे प्रामाण्य त्यांनी मानले नाही. मनुस्मृतीला, वेदांना अभ्यासनीय व आदरणीय ग्रंथ मानत. पण ते अनुकरणीय नाहीत असे स्पष्ट व परखडपणे सांगत असत.

अंदमानातील बंदिवासात आणि रत्नागिरीतील १९२४ ते १९३७ या तेरा वर्षाच्या स्थानबद्धतेच्या

RUN BY
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

EST-1991
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 140 Date-

TRUE TRANSLATION

DR. KRISHNA PASWAN

DEPT- SOCIOLOGY

PAPER TOPIC— CORONA INFECTION –IT TAKES AN INDIVISUAL STUDY

JOURNAL-PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 7.891(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | October 2021 Issue-81, Vol-01 | 0136

32

कोरोना संक्रमण—एक वैयक्तिक अध्ययन

कु. क्रिष्णा रा. पासवान
समाजशास्त्र विभागप्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

प्रस्तावना: कोरोना संक्रमण यह नए प्रकार का संक्रमण है जो सार्स–को–२ की वजह से होता है, जिसे मानव में २०१९ के पहले कभी नही देखा गया था, परंतु जिवशास्त्र में इस संक्रमण का उल्लेख कहीं–कहीं पाया गया। और सार्स भी कारोना वायरस का ही एक प्रकार है और उसके भी प्रमाण २००३ में सामने आया था, ऐसा डॉ. ली वेनलियांग ने बताया था, साथ ही यह भी बताया कि, उससे भी २६ देशो के ८ हजार लोग प्रभावित हुये थे परंतु चीनी मिडीया के मुताबिक अपने सहकर्मियो के बिच इस बिमारी के फैलने की चेतावनी देने के तिन दिन बाद डॉ. ली वेनलियांग को आठ अन्य लोगो के साथ अफवाह फैलाने के आरोप में पुलिस ने हिरासत में ले लिया था। अर्थात इस बात की पुष्टि नही हो पायी थी कि यह संक्रमण पहले आया भी था या नही। इस संक्रमण के कई प्रकार है, जो आमतौर पर श्वसनतंत्र में समस्या निर्माण करते है। जिसमें मामूली जुखाम से लेकर तो मानव की मृत्यू तक हो सकती है। परंतू यह मानव के रोग प्रतिकार शक्ति पर निर्भर करता है जैसे कि, मानव में उस संक्रमण का कितना प्रभाव पडा है। मिडिल ईस्ट रेस्पिरेटरी सिंड्रोम (MERS-CoV) और सीवियर एक्यूट रेस्पिरेटरी सिंड्रोम (SARS-Cov) यह जूनोटिक है, जिसका अर्थ है पशुजन्य रोग जो मानव व पशु दोनों को ही कोविड–१९ हो सकता है। परंतू अभी तक इसका प्रभाव मानवों में ही दिखाई दिया है। अभी इसका नाम SARS-Cov-2 रखा गया है, और इसकी वजह से आनेवाली बिमारी को Corona Disease २०१९ (चूंकि २०१९ में यह संक्रमण आया इसलिये १९ लिखा गया) जिसका संक्षिप्त नाम COVID-19 है। किसी भी वायरस के जीनोम को तय करने के कई बार महिनों लग जाते है तो कभी वर्ष भी लग जाते है। हालांकि बेहद कम समय में १० जनवरी २०२० को प्रोफ़ेसर यंग जेन जैंग के नेतृत्व में वुहान इंस्टीट्यूट ऑफ वायरोलॉजी के वैज्ञानिको ने कोविड–१९ का पहला जीनोमिक सीक्वेंस प्रकाशित कर दिया यह कोरोना वायरस को समझाने का पहला प्रयास था। प्रोफेसर एंडरसन बताते है कि काफी प्रमाण है जिसके मुताबिक कहा जा सकता है कि कोरोना वायरस की उत्पत्ति चमगादडो से हुई, कई वैज्ञानिको का मानना है कि यह पुरी तमरह से नैसर्गिक है क्योंकि ऐसे कई वायरस चमगादडों में पाये जाते है, परंतु हम यह नही जानते कि यह इंसानों तक कैसे पहुंचा एंडरसन ने चमगादडों में पाए जाने वाले दूसरे कोरोना वायरस का अध्ययन भी किया जो कोविड–१९ से ९६ प्रतिशत मिलता जुलता था जबकि इन वैज्ञानिको को कोविड–१९ जैसी समानताएं पैंगोलिन में पाए जानेवाले कोरोना वायरस में भी मिली हैमगर फिर भी इसकी पुष्टि नही हो पाई कि यह इंसानो तक कैसे पहुंचा है।

कोरोना वायरस 'एक नाम ही काफी है' इस सच्चाई ने पुरे विश्व में उथल–पुथल मचा दी। वुहान में कोविड–१९ से मौत का पहला मामला ११ जनवरी २०२० को सामने आया था। इसके केवल नौ दिन बाद ही चीन के वुहान शहर से निकलकर जापान, दक्षिण कोरिया और थाईलैंड तक पहुंच गया और धिरे–धिरे विश्व के अनेक देशो में इसके तबाही का असर दिखने लगा। तब विश्व स्वास्थ्य संगठन ने कोरोना वायरस से हुये बिमारी को महामारी का नाम दे दिया जिसे कोविड –१९ कहा गया। कोरोना वायरस अलग–अलग लोगो पर उनकी रोग प्रतिरोधक क्षमता के आधार पर अलग–अलग तरीके से प्रभाव डालता है। जिनकी रोगप्रतिकार क्षमता जितनी कमजोर होती है, यह वायरस उतना ही उसके लिये खतरनाक साबित होता है। यह वायरस मरिज के फेफडो में प्रभाव डालता है, इस वायरस से अधिक प्रभावित व्यक्ति को उपचार के लिये अस्पताल में ही इलाज

RUN BY

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

EST-1991

Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 141 Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.Kalambe

PAPER TOPIC—

CONTRIBUTION OF WOMEN IN THE INDIAN FREEDOM MOVEMENT

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

14

भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये महिलांचे योगदान

प्रा.डॉ.गजानन नत्थुजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

प्रस्तावना (Abstract)

भारतीय स्वातंत्र चळवळीचा इतिहास प्रामुख्याने १८८५ नंतर गृहीत धरला जातो. परंतु ब्रिटिश सत्तेच्या विरोधात राणी लक्ष्मीबाई यांनी १८५७ ला विरोध करून भारतामधून ब्रिटीशांना हद्दपार करण्याचा प्रयत्न केला. तसेच १८५७च्या स्वातंत्र संग्रामात बेगम हजरतमहल हिने सुद्धा महत्वाची भूमिका बजावली होती. १८८५ ते १९४७ या स्वातंत्र चळवळीच्या काळात पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून महिलांनी सुद्धा सक्रिय सहभाग घेतला होता. काळे,पटवर्धन, काशीताई कानिटकर,यमुनाताई भावे,लीला पाटील, सरोजिनी नायडू, ई. महिलांनी भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभाग घेतला. अनेक महिलांनी सामाजिक क्षेत्रात महत्व पूर्ण कार्य पार पाडले. पंडिता रमाबाई,काशीबाई कानिटकर,सावित्रीबाई फुले यांनी शैक्षणिक क्षेत्रात मोलाची कामगिरी पार पाडली.भारतीय स्वातंत्र चळवळीची सुरुवात झाल्यानंतर महिलांनी सुद्धा विविध क्षेत्रात सहभाग घेतला,अरुणा आसफ अली,प्रीतीलता वाडेद्दार,चारूलता दत्त,कॅप्टन लक्ष्मी सहगल,यांनी सशत्र चळवळी मध्ये भाग घेतला. श्रीमती ॲनी बेजंट या आयरीश महिलेने लोकमान्य टिळकांबरोबर भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये भाग घेतला. थिओसोफिकल सोसायटी च्या माध्यमातून होमरूल चळवळ चालविली. लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यू नंतर स्वातंत्र चळवळीची धुरा महात्मा गांधी यांचे खांद्यावर आली.तेंव्हा मोठ्या प्रमाणात महिला सहभागी झाल्या.१८५७ ते १९४७ या काळात पुरुषांप्रमाणेच महिलांचा सहभाग असल्याचे आढळते.

सांकेतिक शब्द (key-word) भारतीय महिला,स्वातंत्र चळवळ,सहभाग

सविस्तर वर्णन (Description)

भारतीय स्वातंत्र चळवळ ही १८८५ ते १९४७ या काळात चालली. परंतु त्याही पूर्वीपासून १८५७ साली झालेल्या राष्ट्रीय आंदोलनात अनेक महिलांचा सहभाग होता. राणी लक्ष्मीबाई आणिबेगम हजरतमहल यांनी तर ब्रिटिश विरोधी संघर्षात सहभाग घेतला.१८८५ नंतर भारतीय स्वतंत्र चळवळी मध्ये महिलांचा सहभाग वाढू लागला श्रीमती ॲनी बेजंट या आयरीश महिलेने लोकमान्य टिळकांबरोबर भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये भाग घेतला.थिओसोफिकल सोसायटी च्या माध्यमातून होमरूल चळवळ चालविली. लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यू नंतर स्वातंत्र चळवळीची धुरा महात्मा गांधी यांचे खांद्यावर आली.तेंव्हा मोठ्या प्रमाणात महिला सहभागी झाल्या. ब्रिटीशांनी भारतीयांना अधिक काळ गुलाम बनविण्याचे स्वप्न भारतीय महिलांनी आपल्या कर्तबगारीने हाणून पाडले. १९२० ते १९४७ या काळात इंग्रजांशी संघर्ष करीत असतांनी बहुसंख्य महिलांनी लाखमोलाची कामगिरी बजावली.कमलादेवी चटोपाध्याय या समाजसुधारक होत्या. परंतु समाज सेवेबरोबर त्यांनी स्वातंत्र लढ्यात सुद्धा सहभाग घेतला. कमलादेवी यांनी महात्मा गांधींच्या १९३०च्या मिठाच्या सत्याग्रहात भाग घेतला . त्यानंतर झालेल्या विधानसभेच्या निवडणुकीत भाग घेवून निवडून आल्या.

भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये कॅप्टन लक्ष्मी सहगल या अत्यंत क्रांतिकारी महिला होय. त्यांनी नेताजी सुभासचंद्र बोस यांच्या आझाद हिंद सेनेतील महिला तुकडी चे नेतृत्व करून त्यांनी अहिंसक मार्गाने किंवा लढाई च्या मार्गाने आंदोलन करण्यात महिला कुठेही मागे नाही हे सिद्ध करून दाखविले. भारतीय स्वातंत्र लढ्यातील आणखी एक महत्वाची व्यक्ति म्हणजे अरुणा असफ अली. त्यांना द ग्रँड ओल्ड लेडी म्हणून संबोधल्या जाते. १९४२ च्या चले जाओ आंदोलनात त्यांनी मुंबई येथे आंदोलनाचे नेतृत्व केले. त्यासाठी त्यांना ब्रिटीशांनी तुरुंगात सुद्धा टाकले.

१९४२च्याभारत छोडो आंदोलनात संपूर्ण भारतातील अनेक महिलांचा सहभाग होता. आसाम मधील कनकलता बरुवा यांनी अहिंसक मार्गाने आंदोलन केले परंतु ब्रिटीशांनी केलेल्या लाठीमार मुळे वयाच्या १८ व्या वर्षी त्यांनी आपल्या प्राणाचे बलिदान दिले. राम प्रसाद बिस्मिल याच्या आई मुलमती याचाही महत्वाचा सहभाग होता. सुचेता कृपालानी या गांधीवादी विचार सरणीच्या स्वातंत्र सेनानी असून त्यांचाही मोलाचा सहभाग होता. भारतीय स्वातंत्र लढ्यातील गानकोकिळा म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या सरोजिनी नायडू या महात्मा गांधींच्या विचारांनी प्रभावित होत्या. त्यांनी अनेक आंदोलनात भाग घेतला. श्रीमती ॲनी बेजंट या वंशाने आयरीश होत्या. त्यांनी लोकमान्य टिळकांच्या बरोबरीने १९१६ मध्ये होमरूल चळवळ सुरू केली. त्यांनी न्यू इंडिया नावाच्या वृत्तपत्रामधून ब्रिटीशाविरोधात आवाज उठविला.

उषा मेहता यांनी स्वातंत्र चळवळीच्या काळात भूमिगत राहून रेडियो स्टेशन सुरू करून स्वातंत्र लढा कुठे सुरु आहे कोण सहभागी आहे ब्रिटिश कश्या प्रकारे अत्याचार करीत आहे याची माहिती पुरवायच्या. कस्तुरबा गांधी,कमला नेहरू,विजयालक्ष्मी पंडित या महिलांचा सहभाग मोलाचा होता. मातंगिनी हाजरा यांना गांधी बुरी या नावाने सुधा ओळखले जाते. भारत छोडो आंदोलन आणि असहकार आंदोलनात सक्रिय सहभाग घेतला. ब्रिटीशांनी केलेल्या गोळीबारात त्याना तीन गोळ्या लागल्या. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभागी महिला ह्या प्रामुख्याने ग्रामीण– शहरी ,शिक्षित –अशिक्षित अश्या सामाजिक स्तरातील होत्या. महाराष्ट्रातील विविध भागातील महिलांचा उत्स्फूर्त सहभाग होता. ज्यांनी असहकार आंदोलन,चले जाओ आंदोलन यामध्ये सक्रिय सहभाग घेतला. वर्हाड भागातील अनेक महिलांचा या चळवळी मध्ये सहभाग होता. प्रामुख्याने दुर्गाताई जोशी,विजयलक्ष्मी मश्रुवाला, प्रमिलाताई ओक,काशिताई लिमये,यशोदाताई आगरकर, गंगुबाई बापट,सुंदरबाई देशमुख,पार्वताबाई पटवर्धन, आनंदीबाई दामले,ई. महिलाचे योगदान अनन्य साधारण होते. या कर्तबगार महिलांच्या शिवाय अनेक स्त्रियांचा प्रत्यक्ष –अप्रत्यक्ष सहभाग अत्यंत मोलाचा होता.

अमरावती जिल्हात चंद्रभागाताई पटवर्धन दुर्गाताई जोग,यांनी कायदेभंग केल्याप्रसंगी कारावास झाला. सविनय कायदेभंग चळवळी मध्ये बुलढाणा जिल्ह्यातील अनेक महिला स्वातंत्र चळवळी मध्ये सहभागी होत्या. विदर्भातील अकोला जिल्ह्यातील स्वातंत्र चळवळीमध्ये दुर्गाताई जोशी,ताराबाई मश्रुवाला,यमुनाबाई नाकनाले,शुभगादेवी काशीकर,ई –ई अनेक मान्यवर महिलांनी ब्रिटिश राजवटी विरुद्ध अनेक आंदोलनात सक्रिय सहभागी होत्या. त्यांची कामगिरी अत्यंत मोलाची होती. यवतमाळ जिल्ह्यात सुद्धा अनेक महिलांचे योगदान होते. आनंदीबाई दामले यांनी ब्रिटिशा विरुद्ध लोकांना जागृत केले. मंजुषा मुसलमान ,रंगुबाई नाईक यांनी ब्रिटिश विरुद्ध केलेल्या आंदोलनामुळे त्यांना सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली. बुलढाणा जिल्ह्यातील शांताबाई मेवाडे,सीताबाई झुनझुनवाला,रुक्मिणीताई कोरडे ,ई. महिलांनी स्वातंत्र चळवळीत केलेल्या आंदोलनामुळे त्यांना कारावास झाला.

महात्मागांधी यांच्या शिष्या मुंबईच्या अवंतिकाबाई गोखले यांनी सुद्धा राष्ट्रीय चळवळी मध्ये भाग घेतला. इतकेच नाही तर अवंतिकाबाई गोखले यांनी सविनय कायदेभंग आंदोलनाच्या निमित्याने महिलाप्रमाणेच पुरुषानाही मार्गदर्शन केले. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये सर्व धर्मीय भारतीय महिला प्रमाणेच अनेक विदेशी महिलांचा सुद्धा सहभाग होता. अनेक परदेशी महिलांनी गांधी मार्गाचा अवलंब केला आणि भारताच्या स्वातंत्रासाठी आपले योगदान दिले. १९२०ते १९२२ या काळातील खिलाफत चळवळीत पुढे आलेल्या बेगम अमनबाणू यांनी आपल्या मुलांना स्वातंत्र चळवळीत आणण्याची प्रेरणा दिली. भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये महिलांनी पुरुषांच्या बरोबरीने ब्रिटिश विरोधी आंदोलनात भाग घेतला.

अनुसयाबाई काळे यांनी नागपूर भगिनी मंडळाची स्थापना करून सामाजिक कार्यात सहभाग घेतला. या संस्थेच्या माध्यमातून महिलांमध्ये आत्मोन्नतीच्या कामाबरोबरच सामाजिक आणि राजकीय जागृती करणे हे त्यांचे ध्येय होते. १९२८ मध्ये अनुसयाबाई काळे मध्य प्रांताच्या विधिमंडळावर नामनियुक्त केले. १९३० मध्ये सुरू झालेल्या म.

RUN BY
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
EST-1991
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 142 Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.Kalambe

PAPER TOPIC—

SUBHASH CHANDR BOSE S CONTRIBUTION TO THE INDIAN FREEDOM MOVEMENT

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

करावा लागतो. अशा वेळी समस्या [illegible]यासाठी समुपदेशनावरती आधारित कार्यक्रम [illegible]) हाती घेता येईल. त्यामुळे विदयार्थी चिंता [illegible] करण्यासाठी समुपदेशन प्रतिमान विकसन करणे [illegible] आहे.

[illegible]देशनावर आधारित कार्यक्रम –

घटक	विश्लेषण	कार्यक्रम (प्रतिमान)
१) ताण व चिंता	निराशा, चिंतातुर होणे, चिडचिड होणे, घर्मस्खलन	ताण तणाव कपातीकरण (प्रतिमान ५ पायऱ्या)
२) भीती आणि स्वप्ने	भय, दिवास्वप्न, मन अस्थिर, नकारात्मक विचार.	आत्मविश्वास प्रशिक्षण प्रतिमान / कार्यक्रम
३) शारीरिक व मानसिक घटक	डोकेदुखी, पोटदुखी, हात पाय थरथरणे, खूप भूक लागणे, [illegible]	योगशिबिर, प्राणायाम, सूर्यनमस्कार
४) वेड अवस्था विचार	वेड अवस्था बाबतची खात्री नसणे, नकारात्मक विचार.	समुपदेशन, व्याख्यान परीक्षा, न्यूनगंड दूर करणे
५) अपराधी (दोषी) किंवा लाज वाटणे	अविवेकी विचार, समाजाची व पालकांची भीती.	स्व प्रशंसा, शिक्षक पालक संघ, चर्चा सत्र, प्रेरणादायी गोष्टी, व्यक्तिमत्व विकास

घटक

१) परीक्षेविषयीचा न्यूनगंड कमी करण्यासाठी परीक्षार्थीसाठी मार्गदर्शन शिविरे, व्याखाने आयोजित करणे.

२) अभ्यास सवयी सुधारण्यासाठी त्यातील क्लुप्त्या शोधून विद्यार्थाना सांगता येतील.

३) उपचारात्मक कार्यक्रम तयार करणे. उदा. हास्य क्लब, म्युझिक थेरपी, छंद वर्ग

४) आत्मविश्वास प्रशिक्षण शिबिरे आयोजित करणे. यशस्वी जीवनपट, ग्रेटभेट, अपंग लोकांचे जीवनवृतांत, हे जीवन सुंदर आहे या सर्वाची यशस्वी अंमलबजावणी करणे.

५) ताण--तणाव कपातीकरण प्रतिमानाचा वापर करणे.(जोसेफ वोल्फ आणि सहकारी)

६) ध्यान–धारणा, विपश्यना शिबिरे,योगशिबिरे (व्याख्यान्प्रात्यिक्षिके) प्राणायाम, सूर्यनमस्कार या कार्यक्रमाचे आयोजन करणे.

संदर्भग्रंथ–

१) करंदीकर, सुरेश (२००६) शैक्षणिक मानसशास्त्र,आवृत्ती सहावी,फडके प्रकाशन,कोल्हापूर.

२) दुनाखे अरविंद (२००६) शैक्षणिक व व्यावसायिक मार्गदर्शन आणि समुपदेशन, नित्यनूतन प्रकाशन,पुणे.

३) गुळवणी, मेघा(२००६) मार्गदर्शन व समुपदेशन, नित्यनूतन प्रकाशन,पुणे.

४) जगताप,ह. ना (१९९९) शैक्षणिक मानसशास्त्र, संपादित आवृत्ती, नित्यनूतन प्रकाशन,पुणे.

21

सुभाषचंद्र बोस यांचे भारतीय स्वातंत्र चळवळीतील योगदान

प्रा.डॉ.गजानन नत्थूजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

प्रस्तावना : ABSTRACT :–

भारतीय स्वातंत्र चळवळी मध्ये अनेक भारतीयांचा सहभाग होता. त्यामध्ये महात्मा गांधी, सुभाषचंद्र बोस, चित्तरंजन दास, लाला लजपत राय, स्वा. सावरकर, भगतसिंग,सरदार पटेल इ. अनेक मोठ मोठ्य सेनानिचा यासंग्रामात सहभाग होता.या भारतीय स्वातंत्र आंदोलनातील नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांचा सहभाग अत्यंत मोलाचा होता. सुभासचंद्र बोस यांचा t \ d Vd ; Bs २३ जानेवारी १८९७ रोजी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव जानकीनाथ. ते फार प्रसिद्ध वकील होते. आईचे नाव प्रभावती होते.

सुभाष बाबूंचे शिक्षण कटक,कलकत्ता येथे झाले. त्यांच्यावर स्वामी विवेकानंद आणि स्वामी रामकृष्ण परमहंस यांच्या विचारांचा फार प्रभाव पडलेला होता. अरविंद घोष यांचाही संपर्क त्याना लाभलेला होता. भारतीय नागरी सेवेची मानाची परीक्षा त्यांनी पहिल्या प्रयत्नात उत्तीर्ण केली इतकेच नाही तर गुणवत्ता यादीत ४ स्थानावर आले. परंतु जुलै १९२१ मध्ये त्यांनी भारत सचिव मोंटेग्यू यांना पत्र लिहून आपल्या परिविक्षाधीन अधिकारी या यादीतील नाव मागे घेत असल्याचे जाहीर केले. गुरुवर्य रवींद्रनाथ टागोर यांनी त्याना महात्मा गांधी यांची भेट घेण्याचे सुचविले होते. लंडनहून मुंबईला २०जुलै १९२१ ला परत आल्यानंतर त्यांनी म. गांधी यांची भेट घेतली. पुढे म.गांधींच्या सल्ल्यावरून त्यांनी कलकत्ता येथे देशबंधू चित्तरंजन दास यांची भेट घेतली. नेताजी सुभाष चंद्र बोस यांनी स्व:ला देशसेवेसाठी

Ref- 143 Date-

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC

THE FIRST FEMALE TEACHER FROM MINORITY COMMUNITY -FATIMA SHAIK

JOURNAL- VIDYAWARTA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To March 2022
Issue-41, Vol-08

25

अल्पसंख्यांक समाजातील पहिल्या महिला शिक्षिका 'फातिम शेख'

डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

समत्वाची शिकवण हा भारतीय संस्कृतीचा मूळ पाया आहे. परंतु ही शिकवण पायदळी तुडवून माणसाला गुणानुसार नाही, तर जन्मानुसार मोठे समजण्याची चूक इथल्या समाजव्यवस्थेने केली. शिवाय स्त्रियांना तर मानव म्हणूनच नाकारले. ज्या छत्रपती शिवरायांनी स्त्रियांचा दर्जा उंचावला, त्याच राज्यात स्त्री ही भोगदासी झाली. समाजाचे ठेकेदार म्हणविणाऱ्यांनी स्त्री चे चुल आणि मूल पलिकडे अस्तित्वच नाकारले. तिलाही मन, भावना, जाणिवा आहेत, हाडामासाच्या या सजीव पुतळ्याला अस्मितेची, विचारांची, अभिव्यक्तीची गरज आहे असा विचारच कधी शिवला नाही. तर वागणूक देण्याचा प्रश्नच नव्हता.

अशा या अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत क्रांतीसुर्य जोतिबा फुले आणि क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांनी स्त्री—शूद्रांच्या उत्कर्षासाठी आयुष्याचा होम केला. जोतिने सावित्रीला शिकविले आणि आता सावित्री मुलींना शिकवते हे धर्ममार्तंडांना पचवणे शक्य झाले नाही. गोविंदरावांचे कान फुंकले. बहिष्काराचे दबावतंत्र वापरून लेक—सुनेला घराबाहेर काढण्यास भाग पाडले. अशा परिस्थितीत जायचे कुठे? कोणाकडे...? असा प्रश्न उभा ठाकला. धर्म बाटवला म्हणून जन्मदात्याने घराबाहेर काढल्यावर कोणता हिंदू आसरा देणार होता..? ब्राह्मण मित्रांकडून अपेक्षा करणे गैर होते. जनता गरीब व धर्मभोळी असल्याने इच्छा असूनही आश्रय देण्यास समर्थ नव्हती. शिवाय रोष ओढवून घेण्याइतके धाडसही त्यांच्यापाशी नव्हते. सकाळी घरातून निघाल्यावर ते पिंपळाच्या पारावर बसून होते. दुपार टळून गेली होती. विश्वासाने कोणाकडे जायची सोय नव्हती. भाड्यानेही कोणी जागा देणार नव्हते. इतक्यात ओळखीचा आवाज कानी आला. तात्याजी.... या हाकेच्या दिशेने पाहिले तर, जोतिचा मित्र उस्मानभाई शेख त्यांच्या दिशेने येताना दिसला. सर्व परिस्थिती कळल्यावर उस्मानभाईने सरळ त्यांचे सामान उचलून मेरे घर चलो... असे सांगितले. दोघांनीही अनेक प्रश्न उपस्थित करून उस्मान शेखला घरी नेण्यापासून परावृत्त करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु, तात्याजी आप दुनियाभरके दुखियों के लिए इतना कुछ करते हो, आपके लिये हम इतना भी नही कर सकते असे म्हणून काहीही न ऐकता स्वत:च्या घरी घेऊन गेला. इथेच उस्मान शेखची बहिण फातिमा शेख यांची ओळख होते. उस्मान शेखच्या घरात महामानवांचा पुन्हा नवा संसार सुरू होतो. फातिमाने स्वयंपाकासाठी आवश्यक भांडी, धान्य दिले. उपजीविकेच्या साधनासाठी त्यांच्याकडे असलेली शिलाई मशीन दिली. काहीकाळ दोघांनीही गाद्या, रजया शिवून पोटाची आग शांत केली.

फातिमा शेख यांचा जन्म तारखेचा वाद

मौखिक माहितीच्या आधारे फातिमा शेख यांचा जन्म २१ सप्टेंबर १८३२ साली झाला असे म्हटले जाते. पण काही स्वयंसेवी संघटना मात्र ९ जानेवारी १८३१ ला फातिमांचा जन्म पुण्यात झाला असे मानतात. त्यांच्या मृत्यूची तारीख ९ जानेवारी १९०० अशी सांगितली जाते. बहुसंख्य दलित, बहुजन संघटना व संस्था फातिमा शेख यांचा जन्म व पुण्यतिथीची तारीख ९ जानेवारी असे मानून त्या दिवशी त्यांच्या कार्याचे स्मरण करतात. तेलगू राज्यातही ९ जानेवारी १९३१ हा दिवस फातिमा यांचा जन्म दिवस म्हणून साजरा करतात. जन्म तारखेबाबत वाद असला तरी फातिमा शेख यांचे कार्यक्षेत्र मात्र पुणे आहे यात कुठलेही दुमत नाही.

जोतिबांच्या कार्याचा वेग वाढत होता. सावित्रीची साथ होतीच.आता नवीन आधार फातिमाच्या रूपाने मिळाला. स्त्री शिक्षणाच्या आद्य प्रणेत्या म्हणून आज सावित्रीबाई अजरामर आहेत. तसेच मुस्लीम स्त्री

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 144 Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.Kalambe

PAPER TOPIC—

ROLE OF IQAC IN HIGHER EDUCATION

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

05

The Role Of IQAC in Higher education

Dr.GAJANAN N.KALAMBE
Dept.of History, NAAC Coordinator,
Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Bhandara

Abstract:

IQAC in any institution is a significant administrative body that is responsible for all quality matters .It is a prime responsibility of IQAC to initiate , plan and supervise various activities.. IQAC is now mandatory in every institution as per NAAC requirement . It is a body which is responsible for introducing quality system . IQAC is a mechanism to build and ensure a quality culture at the institutional level and is meant for planning ,guiding and monitoring quality Assurance and quality enhancement activities of the higher education institution.

Key-Word- IQAC, Higher education,Quality standard, Teaching learning, Evaluation

Introduction :

Quality is the necessary in the education system. It is that quality of a nation is judged by the quality of its citizens. Quality of citizens directly depend on the system of education of the nation which in turn is deter minded by quality of teachers, students, academic activities, and administrative development. India moves towards becoming a educational hub. All level of education need strong vertical knit to ensure quality .Academic institutions opt for quality circles and quality efforts at institutional national and international level in addition ,various academic body like NAAC,MCL,AICTE,NCTE etc .aim at quality in higher educational institutions. Quality education now offer in many institutions of higher education, both general and technical requires a through review and a correction by the agencies concerned like NAAC of UGC and many higher educational institutions specially technical and professional colleges . Higher education in India is undergoing a transformation .The reason for transformation is mainly due to expansion of higher education in India and the new demand on system Education has always been recognised as a major instrument of achieve the objective of social, economic and political development of a nation . Higher education provides leadership by suplying a well-developed human resource which ultimately take the responsibility of operating the system development in India. There have been a number of good human beings eminent personalities in many field who have contributed to the invention, project ,development ,arts and culture, science and technology socio economic and areas .

Objectives of methodology for the study

The present paper aims at Presenting on overview of IQAC (internal quality assurance cell) its basic purpose, functions, benefits, activities organised by IQAC etc. in the various institution. Role of IQAC is in higher education institution .The data and information is collected from various secondary sources like published journals, research articles and official websites for the present work.

Indian higher education and establishment of NAAC

There was a so many challenges in our educational system, it has responded positively during all these years. National assessment and accreditation Council which was established in 1994 by the UGC at Bangalore . in India to ensure and enhance the quality of Indian higher education . As suggested in the guiding principles that the function of NAAC incorporate performance evaluation assessment and accreditation and quality up gradation of institutions of higher education. And the prime objective of the Accreditation process is to develop a

quality conscious system in higher education institutions where excellence, relevance to market need and participation by all stakeholders are ensured.

Introduction of IQAC in institutes of higher education

National assessment and accreditation and Council (NAAC) Bangalore has introduced internal quality assurance cell IQAC to all the colleges and institutions as a post-accreditation quality sustenance measure. To develop as quality enhancement is a continuous process, the IQAC has to become inimportant part of the institution's system and need to work.The major concern of IQAC is to develop a system for conscious and consistence Improvement in the overall work of institution this is expected from IQAC in any higher education institution.

The work of the IQAC is the first step towered the internalization and Institutionalisation of quality enhancement. Its success depends upon the sense of belongingness and of participation it can inoculate in all the consistent of the institution. It will not be yet another hierarchical structure of record keeping exercise in the institution, it will be a facilitative and a participative voluntary system/ unit/ organ of the institution. The IQAC has the potential to become a vehicle for ushering in quality by working out intervention strategies to remove deficiencies and enhance quality. Quality circles in industries operate on similar lines.

The basic purpose of the IQAC

A Took ensure continuous improvement in the entire operation of the institution

B To ensure stakeholders connected with higher education- namely, student, parent, teachers, staff would be employers funding agencies and the society in general of the accountability of the institution for it's own quality and Probity

IQAC -Vision To established well settle and quality education in india .

strategies of IQ AC mechanism and procedure for

A To develop a system for conscious consistent and catalytic action to improve the academic administrative performs of the institution .

B Equitable access to and affordability of academic programs for various section of society.

C Optimization and integration of modern method of teaching and learning.

D The credibility of assessment and evolution procedure.

Function of the the IQAC.

IQAC function as bellow

A .Work of IQAC is to develop the quality of ec cation .

B good facilities and atmosphere for learne

C To collect feedback form, responses from ous category.

D uses of various parameters for evaluati

E various programmes like ,orientation shop, seminar should be organize .

G Record of the various programme kee noting .

H development of quality culture in the tion.

I PreparedAnnual Quality Assurance AQAR) to e submitted to NAAC base quality parameters.

Benefits

IQAC Will facilitate/ contribute,

A To a highest level of clarity and foc tutional functioning towered quality ment and facilitate internalization ity culture.

B Organize various programme a the institution.

C to provide sound basis for decis improve institutional functioning

D many changes can be done in

E to better internal communicat

composition of the IQ AC

The IQAC may be consti stitution under the chairmansh institution with head of importa administrative units and a fe

RUN BY

EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 145

Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.Kalambe

PAPER TOPIC—

ROLE OF ICT IN HIGHER EDUCATION

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

18

२१ व्या शतकासाठी उच्च शिक्षणामध्ये ICT ची भूमिका

डॉ.गजानन एन.कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख, नॅक समन्वयक,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

सारांश

माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञान (ICT) जीवनाच्या सर्व पैलूंमध्ये सामान्य घटक बनले आहेत. माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान म्हणजे, माहिती प्रक्षेपित करण्यासाठी, साठविण्यासाठी, तयार करण्यासाठी, प्रदर्शित करण्यासाठी किंवा तिची देवाणघेवाण करण्यासाठी वापरली जाणारी विद्युत उपकरणे म्हणजे ICT होय. गेल्या वीस वर्षात ICT च्या वापराने व्यवसाय आणि प्रशासनातील जवळजवळ सर्व प्रकारच्या प्रयत्नांच्या पद्धती आणि कार्यपद्धती मूलभूतपणे बदलल्या आहेत. शिक्षणामध्ये, आयसीटीचा उपयोग सुरू झाला आहे, परंतु इतर क्षेत्रांप्रमाणे त्याचा प्रभाव फारसा व्यापक झालेला नाही. शिक्षण ही एक अतिशय समाजाभिमुख क्रियाकलाप आहे आणि दर्जेदार शिक्षण हे परंपरेने शिकणाऱ्यांशी उच्च पदवी असलेल्या सशक्त शिक्षकांशी संबंधित आहे. शिक्षणामध्ये आयसीटीचा वापर अधिक विद्यार्थी–केंद्रित शिक्षणा मध्ये बदल करतो आणि अनेकदा यामुळे काही शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांसाठी काही तणाव निर्माण होतो. परंतु जग डिजिटल मीडिया आणि माहितीमध्ये वेगाने पुढे जात असताना, शिक्षणातील आयसीटीची भूमिका अधिकाधिक महत्त्वाची होत आहे. हे महत्त्व २१ व्या शतकात वाढतच जाईल आणि विकसित होईल. हा पेपर समकालीन उच्च शिक्षणावरील आयसीटीच्या विविध प्रभावांवर प्रकाश टाकतो आणि भविष्यातील संभाव्य घडामोडींचा शोध घेतो. हा पेपर अध्यापन आणि शिक्षणामध्ये बदल करण्यात ICT ची भूमिका मांडतो आणि भविष्यातील विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांमध्ये पुरविल्या जाणाऱ्या आणि वितरित केल्या जाणाऱ्या कार्यक्रमांवर याचा कसा परिणाम होईल हे शोधण्याचा प्रयत्न केला आहे.

सांकेतिक शब्द : ऑनलाइन शिक्षण, रचनावाद, उच्च शिक्षण

विश्लेषण

माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान म्हणजे, माहिती प्रक्षेपित करण्यासाठी, साठविण्यासाठी, तयार करण्यासाठी, प्रदर्शित करण्यासाठी किंवा तिची देवाणघेवाण करण्यासाठी वापरली जाणारी विद्युत mi d j. ktg. k sICT होय. माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञान (ICT) ही एक अशी शक्ती आहे ज्याने आपल्या जगण्याचे अनेक पैलू बदलले आहेत. औषध, पर्यटन, प्रवास, व्यवसाय, कायदा, बँकिंग, अभियांत्रिकी आणि आर्किटेक्चर यासारख्या क्षेत्रांची तुलना करायची झाल्यास, गेल्या दोन–तीन दशकांमध्ये आयसीटीचा प्रभाव प्रचंड आहे. ही क्षेत्र आज ज्या पद्धतीने कार्य करतात ते भूतकाळातील कार्यपद्धतींपेक्षा बरेच वेगळे आहे. परंतु शैक्षणिक क्षेत्रात पाहिजे त्या प्रमाणात माहिती व तंत्रज्ञानाचा वापर यापूर्वी आजच्या सारखा मोठ्या प्रमाणात झालेला दिसून येत नाही. आज मात्र शैक्षणिक क्षेत्रात प्रचंड गतीने ICT चा वापर होवू लागला. जेव्हा एखादा शिक्षणाकडे पाहतो तेव्हा असे दिसते की प्रभावाचा एक विलक्षण अभाव आहे आणि इतर क्षेत्रांपेक्षा खूपच कमी बदल झाला आहे. अनेक लोकांनी क्रियाकलाप आणि प्रभावाचा अभाव शोधण्याचा प्रयत्न केला आहे.

माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान म्हणजे काय

माहिती प्रक्षेपित करण्यासाठी, साठविण्यासाठी, तयार करण्यासाठी, प्रदर्शित करण्यासाठी, किंवा तिची देवाणघेवाण करण्यासाठी वापरली जाणारी विद्युत उपकरणे म्हणजे माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान होय. यामध्ये रेडिओ, दूरदर्शन, व्हिडिओ, डीव्हीडी, दूरध्वनी, मोबाईल, उपग्रहांवर आधारित सेवा व सुविधा संगणक व त्या संबंधित हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअर अशा गोष्टींचा समावेश होतो.. ह्या व्यतिरिक्त व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग, ई–मेल, ब्लॉग अशा तंत्रांचा ही यात समावेश होतो. सध्याच्या माहिती युगात शैक्षणिक

ध्येय समजून घेण्यासाठी माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान आय सी टी नवनवीन स्वरूपांना शिक्षणात अंतर्भाव करणे गरजेचे आहे. हे सर्व प्रभावीरीत्या करण्यासाठी शैक्षणिक नियोजनकार, मुख्याध्यापक, शिक्षक व तज्ज्ञ, प्रशिक्षण, तंत्रज्ञान,वित्त, शिक्षण, संप्रेषण अशा विविध क्षेत्रात अनेक निर्णय तेही योग्य रित्या घेता आले पाहिजे. अनेकांसाठी हे काम म्हणजे एखादी नवी भाषा शिकणे व ती शिकविण्यास शिकणे इतके कठीण काम वाटते.या विभागात विविध उपकरणे व तंत्रे यांची माहिती समाविष्ट आहे. शिक्षणतज्ञ, नीती शास्त्रज्ञ, नियोजनकार, अभ्यासक्रम तयार करणारे तज्ञ,तसेच इतरांना माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाची माहिती होऊ शकते.

माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा वापर करून विद्यार्थ्यांचा दर्जा उल्लेखनीय व सकारात्मक सुधारणा करता येईल असे साधारणतः सर्वच शिक्षण तज्ञाचे व संशोधकांचे म्हणणे आहे मात्र शिक्षण पद्धतीमध्ये माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाचे स्थान नेमके काय असावे व त्याच्या उपयुक्ततेचा जास्तीत जास्त फायदा कसा करून घेता येऊ शकतो हा अजूनही चर्चिला जाणारा विषय आहे.

संपूर्ण जगातून मिळविलेल्या तंत्रज्ञानाचा वापर करताना वापरल्या जाणाऱ्या पद्धती, उपाय धोरणे, त्यांचे यश अपयश यांच्या कथा यात खालील गोष्टी समाविष्ट आहेत.

१ मल्टी चॅनल लर्निंग
२ शैक्षणिक दूरदर्शन
३ शैक्षणिक रेडिओ
४ वेब आधारित सूचना
५ शोध प्रशालये
६ विज्ञान व तंत्रज्ञान यांची प्रात्यक्षिके
७ माध्यमांचा वापर
८ शिक्षकांच्या तयारीसाठी व प्रशिक्षणासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर
९ शाळा व्यवस्थापनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर इत्यादी.

सध्याच्या काळातील तंत्रज्ञानाचा विचार केल्यास खालील गोष्टींचा वापर करून शिक्षण पद्धतीमध्ये त्याचा अवलंब करता येतो

१ सूचनात्मक साधने
२ ऑडिओ व्हिडिओ व डिजिटल उपकरण
३ सॉफ्टवेअर व कंटेंटवेअर
४ संपर्काची साधने
५ माध्यम
६ शैक्षणिक वेबसाईट

एकविसाव्या शतकात शैक्षणिक क्षेत्रात बराच बदल घडून आलेला दिसत आहे. त्यातही ही जागतिक महामारी च्या काळात संपूर्ण जगात आयसीटीचा वापर मोठ्या प्रमाणात झाल्याने आढळते प्रामुख्याने ऑनलाइन पद्धतीची उपयुक्तता संपूर्ण जगाला उपयुक्त ठरली त्यामध्ये शैक्षणिक क्षेत्राबरोबरच इतरही क्षेत्रात या पद्धतीचा मोठ्या प्रमाणात वापर करण्यात आला. त्यामध्ये अनेक मर्यादा सुद्धा आहे. असे अत्यंत दुर्गम भागामध्ये नेटवर्क कनेक्टिव्हिटी नसणे ही प्रमुख अडचण आढळून येते. सर्व क्षेत्रांतील शिक्षणामध्ये आयसीटीच्या यशाला प्रसारास बाधा आणणारे अनेक घटक आहेत. यामध्ये तंत्रज्ञानाच्या खरेदीला पाठिंबा देण्यासाठी निधीची कमतरता, प्रस्थापित अध्यापन करणाऱ्या मध्ये प्रशिक्षणाचा अभाव, प्रेरणाचा अभाव आणि अध्यापन साधने म्हणून ICT स्वीकारण्याची शिक्षकांची गरज यासारख्या घटकांचा समावेश आहे. परंतु अलीकडच्या काळात, असे घटक उदयास आले आहेत ज्यांनी वर्गखोल्या आणि शिक्षण क्षेत्रामध्ये ICT चा अवलंब करण्याच्या हालचालींना बळकटी आणि प्रोत्साहन दिले आहे. यामध्ये कार्यक्षमतेच्या शोध घेण्याची वाढती गरज समाविष्ट आहे.

माहिती साक्षरता

शिक्षण अभ्यासक्रमाच्या सामग्रीवर उदयोन्मुख ICT प्रभाव टाकत असलेला आणखी एक मार्ग म्हणजे, ज्या मार्गांनी ICT समकालीन जीवन आणि कार्यावर प्रभुत्व मिळवत आहे. पदवीधरांना माहिती साक्षरतेचे योग्य स्तर, ओळखण्याची आणि जारी करण्याची क्षमता आणि नंतर संबंधित माहिती ओळखणे, शोधणे आणि त्याचे मूल्यांकन करणे यासाठी सक्षम आहेत याची खात्री करण्यासाठी शैक्षणिक संस्थांची गरज निर्माण झाली आहे. त्यातून उद्भवणारी समस्या अशा घडामोडींना प्रोत्साहन देण्याची मोहीम त्याच्या

RUN BY

EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA

Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 146

Date-

TRUE TRANSLATION

DR.KRISHNA PASWAN

PAPER TOPIC—MEDIA AND SOCIETY

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya • Etas-1991-92 • Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

37

प्रसार माध्यम और समाज

डॉ. क्रिष्णा रामराज पासवान,
समाजशास्त्र विभागप्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

सारांश: प्रसार, प्रसारित या फैलाना से संबधित संकल्पना है, तो माध्यम से तात्पर्य है किसी भी बातो को जनसामान्य तक पहुंचाने के लिये आधारो को उपयोग में लाना, जिसे माध्यम कहा जाता है। आज इन माध्यमों की बहुलता है, मगर अनेक सर्वेक्षणो द्वारा यह ज्ञात हो चूका है कि प्रसार माध्यम के टेलिव्हिजन इस माध्यम का लोगो पर अधिक प्रभाव व परिणाम होता है। और यह प्रसार माध्यम आज जनसामान्यों तक ना केवल जानकारी पहुंचाने का कार्य कर रहा है बल्कि सांस्कशतिक उद्योग, नये मूल्य को स्थापित करने का कार्य, एक विशिष्ट संस्कशती को स्थापित करने का कार्य, पुरुषवादी सामाजिक व्यवस्था जैसे संकल्पनायें प्रस्तापित करने का कार्य तो वहीं महिलाओं का पुर्न:सामाजाकीरण करने का कार्य भी बडे तेजी से कर रहा है।

बिज शब्द: संस्कृती, सांस्कृतिक उद्योग, पुर्न: सामाजाकीरण

प्रस्तावना: प्रसार माध्यम अब समकालीन समाज में अपनी पैठ जमा चुका है। जिससे समाजशास्त्र में ''प्रसार माध्यमों का समाजशास्त्र'' इस प्रकार की शाखा भी जन्म ले चुकि है। क्योंकि जब भी हम समाजशास्त्र में ''समाज'' इस अवधारणा की चर्चा करते है, तब हम व्यक्ति–व्यक्ति, व्यक्ति–समूह या समूह–समूह इनके मध्य संवाद से निर्मित अंतक्रिया की चर्चा करते है। जहाँ तक संवाद का सम्बन्ध है, प्रसार माध्यम ने संवाद की नयी परिभाषाओं को जन्म दिया है। इसलिए किसी समुदाय या समाज की निर्मिती हो, संस्कृति हो, या सामाजिकरण हो तो ऐसी अनेक सामाजिक प्रक्रियाओं में प्रसार माध्यम महत्वपूर्ण भूमिकायें निभाते हुये दिखाई देता है। प्रसार माध्यम की इन विभिन्न भूमिकाओं के सन्दर्भ में समाजशास्त्र में भिन्न भिन्न सिद्धांत भी विकसित हुए है। यह सर्वविदीत है कि प्रसार माध्यम के अनेक माध्यम है जिसमें टेलिव्हिजन, समाचार पत्र, साप्ताहिकी, मॅगजीन इत्यादी महत्वपूण माने जाते है। परंतू इन प्रसार माध्यम के सबसे सशक्त माध्यम टेलिव्हिजन ने जनमानस पर सबसे अधिक प्रभाव डाला है जिससे उसका अनुकरण भी लोगो द्वारा होते हुये दिखाई देता है।

कट्स एवं लझारसफेल्ड का मानना है की मूलत: सूचना प्रसारण संसूचन से आये बदलाव या परिवर्तनों का अध्ययन करते है, इतना ही नही तो वे विशेषत: समाज पर इन संभावित परिणामों की बिभिन्नता, तथा परिणामों के वर्गीकृत अनेक विभिन्न आयामों का अध्ययन करते है। पूंजीवादी समाज में सांस्कृतिक उत्पादन एवं सांस्कृतिक उपभोग एक केन्द्रीभूत भूमिका निभाते है, जिससे व्यक्तिगत चेतना तथा अचेतना को नियंत्रित किया जाता है। इसलिए 'जन संस्कृति' के अध्ययन के लिए प्रसार माध्यम के समाजशास्त्र की नितांत आवश्यकता है, इस प्रकार के विचार ने फ्रंकफर्ट विचारधारा में जन्म ले लिया है। फ्रँकफर्ट स्कुल के अडोर्नो तथा होरखेमर ने प्रसार माध्यमों को ''सांस्कृतिक उद्योग'' कहा है। वे नाझी उत्थान के दौर में जर्मनी से भागकर अमेरिका गये थे। उस नाझी उत्थान के दौर में उन्होंने हिटलर द्वारा किया गया प्रसार माध्यमों का दुरुपयोग देखा था। इसलिये वे जानते थे कि प्रसार माध्यमों का जनमानस पर कितना भारी प्रभाव हो सकता है। इसके साथ ही पूंजीवादी बलों द्वारा प्रसार माध्यमों का उपयोग करते हुए सामान्य जनजीवन को प्रभावित करने की घटना का भी अवलोकन किया था। इसलिए उन्होंने प्रसार माध्यमों को 'सांस्कृतिक उद्योग' की संज्ञा दी। उन्होंने सांस्कृतिक उद्योग की विशेषता का वर्णन करते हुए यह दर्शाया की यह उद्योग स्व के ऊपर प्रभुत्व, श्रम के ऊपर प्रभुत्व एवं प्रकृति के ऊपर प्रभुत्व की निर्मिती करता है तथा पूंजीवादी विचारधारा को श्रमिक

RUN BY
EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 148 Date-

TRUE TRANSLATION

MR. DURGAPRASAD CHOUDHARI

PAPER TOPIC—FUTURE OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE RESEARCH INDIA

JOURNAL –B ADHAR

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Future of Library and Information Science Research in India

Research Scholar
Durgaprasad D. Chaudhary
(HOD Dept of Library Science) Pragati mahila college of Arts, Bhandara

Abstract:
The field of Library and Information Science (LIS) in India is poised at an intriguing juncture, influenced by rapid technological advancements, evolving user needs, and shifting paradigms in information management. This abstract explores the current landscape and potential future trajectories of LIS research in India.Initially characterized by traditional library practices, Indian LIS research has progressively embraced digital transformation and interdisciplinary collaboration. Emerging trends highlight a growing emphasis on Digital Libraries and Information Retrieval With the proliferation of digital content, research in digital libraries, metadata standards, and information retrieval systems is crucial. Future developments may focus on enhancing search algorithms,

This article indicates the research is primary purpose is to help teach the skills necessary for a librarian to conduct rigorous, basic research. Yet many of the methods, techniques, and tenets of basic research are relevant for applied research, and a person conducting applied research should benefit from a solid understanding of basic research methods. The librarian wishing to carry out a cost study, evaluate the performance of his or her library, or survey the library's users will need to be able to apply many of the principles and techniques treated in this book to his or her specific project.

Keywords:Research, Basic research, Library and Information Science Research, AI

Introduction:

India is one of the oldest civilizations of the world with a glorious past of higher learning institutions and libraries. In ancient times, libraries were part of the royal houses and monasteries and later they descended to public domain as a part of higher learning system. Modern day library and information science research in India is more than a century old; which has developed around universities and R&D institutions. In independent India, library schools developed significantly with pioneering efforts of Dr. S.R. Ranganathan which made him 'the father of Library Science in India'. His efforts introduced formal education and research in library and information science at the University of Madras, Bombay, Banaras, Delhi etc. Delhi University was the first university in India which offered facilities for research in the area of library and information science, leading to PhD degree, under the supervision of Dr. S. R. Ranganathan Thereafter, other universities in the country introduced facilities for research in library science. At present about 49 universities offer full time and 3 universities part time Ph. D. Bachelor degree programme. Library and Information Science (LIS) plays a critical role in the dissemination, organization, and preservation of information, thereby facilitating knowledge creation and access. In India, LIS has evolved significantly from traditional library practices to encompass digital technologies, interdisciplinary research, and community engagement. This section provides an overview of the historical context of LIS in India and sets the stage for discussing future research directions.

2. Evolution of LIS Research in India:

The development of LIS in India can be traced back to the establishment of the first libraries during the ancient and medieval periods. However, the modern era has seen a rapid expansion of LIS education and research, influenced by global trends and local needs. This section reviews the historical development and growth of LIS research in India, emphasizing key milestones and contributions.The evolution of Library and Information Science (LIS) research in India; spans centuries, marked by significant transformations influenced by societal changes, technological advancements, and global trends. Understanding this evolution provides insights into how LIS research has developed and adapted to meet the needs of Indian society over time.

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

(2020-2021)

RUN BY
EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 151

TRUE TRANSLATION

DR. KRISHNA PASWAN

DEPT- SOCIOLOGY

TOPIC –

THE STATEOF THE ART APPEARANCE OF THE FEMALE IDOLS SHOWN IN DURDARSHAN

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Volume – 09, Issue – 01, January - June, 2020/ ISSN 2278-3199

दूरचित्रवाणी में दिखाई जानेवाली स्त्री प्रतिमाओं के राजकिय पहलुओं का ग्रामिण महिलाओं पर प्रभाव

प्रा. क्रिष्णा पासवान, समाजशास्त्र विभागप्रमुख, प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा. मो. ९४२२१३४००१

प्रस्तावना: ग्रामिण नारी दूरचित्रवाणी की दर्शक तो है, मगर दूरचित्रवाणी के कार्यक्रमों में उनका आकर्षण का केंद्र उसमें दिखाये जाने वाले सामाजिक ही होते है। मगर कुछ ऐसे भी कार्यक्रम होते है जो महिलाओं के राजकिय पहलुओं को या महिलाओं में राजकिय क्षेत्रों के प्रति आकर्षण निर्माण कर सके। इसी हेतू इस प्रपत्र के माध्यम से ग्रामिण महिलाओं में दूरदर्शन में दिखाई जानेवाली स्त्री प्रतिमाओं के राजकिय पहलुओं का प्रभाव जानने का प्रयास किया गया है। महिलाओं को केंद्र में रखकर देखे तो स्वतंत्रता के पश्चात एक दशक तक राजनिती का अर्थ संसद के राजकिय प्रणाली तक ही सिमित था फिर धिरे–धिरे अनेक आंदोलनो जैसे दलित आंदोलन, ओ.बी.सी आंदोलन, पर्यावरण आंदोलन के साथ साथ महिला आंदोलन भी उभरकर सामने आने लगे जिसने राजकिय क्षेत्र में सहभागिता में काफी बडे तौर पर परिवर्तन लाये। किंतु फिर भी वह एक विशिष्ट वर्ग तक ही सिमीत रहे। क्योंकि भारतीय समाज में ही स्त्रीयों को दुय्यम नागरिक के रुप में स्वीकारा जाता था, और स्त्रीयों में निर्णय क्षमता है, उनके पास उनके विचार निर्माण करने की, उसे व्यक्त करने की या उसके नुसार कृती करने की क्षमता है, इस बात को सहज रुप से स्वीकारने की क्षमता विश्व में निर्माण ही नही हुयी थी। जिस प्रकार यह मान्यता रही है कि, राजनिती केवल पुरुषों की ही धरोहर है, तो स्त्रियों का भी इस क्षेत्र की ओर देखने का नजरिया ही बदल गया।

यह सर्वविदित है कि, राजनैतिक प्रभुत्व या अधिसत्ता विविध समाजों का [illegible] करती है, फिर राजनैतिक सत्ता कोई भी हो। पुरुषों ने सत्ता का [illegible] करते हुए अपना वर्चस्व, अर्थात पुरुषसत्ता को बनाए रखा है। जनतंत्र में भी स्त्रीयों की अपेक्षा पुरुष ही अधिक सक्रीय रहे है, तथा विधि को अपने समर्थन में बनाए रखने में सफल भी रहे है। ७३ वे संविधान संशोधन तथा स्थानिक निकायों में महिला आरक्षण ने पुरुषवादी व्यवस्था को एक बड़ा धक्का दिया। राजनीति का क्षेत्र परंपरा से पुरुषों के लिये आरक्षित [illegible] स्वीकार्य था। किंतु महिला आरक्षण के प्रावधान ने राजनीति के [illegible] दिया, और गाँव के राजनैतिक क्षितिज पर महिलाओं की [illegible] सुनिश्चित कर दिया। पुरुषों के वर्चस्व को धक्का देते हुए, महिलाओं ने राजनीति में अपने अंतराल को खोज लिया। गाँव के [illegible] राजनिती ने आज व्यापक रूप ले लिया है तथा वह राजनैतिक विमर्श को जन्म भी देने लगी है। महिला [illegible] और महिला सशक्तिकरण का रूप [illegible] दिखाई दे रहा है।

राजकिय क्षेत्र में स्त्रीयों का सहभाग राजकिय क्षेत्र में उनके प्रतिनिधित्व का हिस्सा होता है। पहले परंपरानुसार राजनैतिक क्षेत्र जो पुरुषों के लिये आरक्षित थे वहां स्त्रीयों का होना स्वीकार्य नही था। फिर धिरे धिरे स्त्रीयों को इस क्षेत्र में सहभागी किया जाने लगा। जिसको भी इस तरह का पुरुषों द्वारा स्त्रीयों पर अहसान ही समझा जाता था। [illegible] उन्हे इस बात को जताया भी जाता था। परंतु ७३ और ७४ वे संविधान संशोधन व स्थानिक संस्थाओं के निकायों में महिला आरक्षण के माध्यम से राजनैतिक क्षेत्र में स्त्रीयों के सहभाग ने पुरुषवादी सत्ता व्यवस्था को बडा धक्का दिया जिससे स्त्रीयों को इस क्षेत्र में आने का अवसर प्रदान किया। जिससे [illegible] स्त्रीयों को ना केवल राजनैतिक क्षेत्रों में सहभाग उपलब्ध करा देना बल्कि इन सभी प्रक्रियाओं के माध्यम से समाज परिवर्तन की दिशा में अग्रेसर भी होना था। परंतु फिर भी अन्य क्षेत्रों की तुलना में राजनिती के क्षेत्र में स्त्रीयों की संख्या कम ही है। जिसका कारण राजनैतिक प्रभाव के लिये आवश्यक समझे जानेवाले सभी घटक जिसमें आर्थिक घटक, राजनैतिक कुशलता व ज्ञान, सामाजिक दर्जा, सार्वजनिक स्थानों पर स्वतंत्र रुप से घुमने फिरने की स्वतंत्रता जैसे घटको पर पुरुषों का ही वर्चस्व था। परिणामस्वरुप समाज राजनिती के क्षेत्र की स्त्रीयों की ओर देखने का दृष्टिकोण अच्छा नही था। परंतु विश्व महिला परिषद १९८५ के घोषणापत्र में कहा गया है की, स्त्री समानता का विचार प्रत्यक्ष रुप से लाने के लिये राजकिय क्षेत्रों में स्त्रीयों का सहभाग पुरुषों के बराबर होना आवश्यक है। अर्थात इस क्षेत्र में स्त्रीयों का सहभाग केवल प्रतिकात्मक न होकर सम्मान के साथ वे चुनकर आये हुये सदस्य के रुप में होना आवश्यक माना जाने लगा। क्योंकी केवल मतदान का अधिकार मिलना ही स्त्रीयों की स्थिती सुधारने के लिये पर्याप्त नही थी। बल्कि निर्णय प्रक्रिया में स्त्रीयों का सहभाग होना भी महत्वपूर्ण हो जिसके लिये राजनैतिक क्षेत्र में स्त्रीयों का सहभाग बढने लगा। वोन ब्रेथवेट ने कहा की अपने राजनैतिक अधिकार व समानता के अधिकार को प्राप्त करने के लिये सदैव ही स्त्रीयां संघर्ष करती है, जिसका यह परिणाम हुआ की अनेक राजकिय अधिकार उन्होने पाये व राजकिय कार्यालयों में उन्हे जगह मिली है। साथ ही महिलाओं के अनेक प्रश्न राष्ट्रीय प्रश्न बने।

महिला राजनीति में जनसंवाद माध्यामों ने बहुत अहम भूमिकाएं निभाई है। भारत की जनतांत्रिक व्यवस्था में महिला राजनीति के पक्षधर के रूप में वे उभरे तथा उन्होंने उसके पक्ष में जनसमूहो को व्यक्त भी किया। दूरचित्रवाणी भी इस मुद्दे पर बहुत सक्रीय रही है। महिला राजनीति के मुद्दे पर, चाहे वह महिला आरक्षण का प्रश्न हो, या ७३ वे संशोधन का, दूरचित्रवाणी द्वारा मुखर हो कर आयोजित किये गये कई चर्चाओं ने महिला–राजनीति को सकारात्मक आकार प्राप्त करने में सहायता की है। इतना ही नहीं, कई धारावाहिक कहानियों में महिला पात्र को परिवार की सबसे सशक्त महिला या मुखिया के रूप में चित्रित कर, महिला की 'दुर्बल' प्रतिमा को बदलने में भी मदद की है। साथ ही परिवार के सिवाय सामाजिक तथा प्रशासकीय क्षेत्र की सबल कार्यकर्ता या अधिकारी के रूप में उसकी प्रतिमा को निर्मित करने में भी दूरचित्रवाणी ने मदद की है।

अन्थोनी स्मिथ (१९७९) ने दूरचित्रवाणी का राजनैतिक जीवन पर पडने वाले प्रभाव के अनुसंधान का संपादन करते हुए अंत में अपने मत व्यक्त किये। वे इस निष्कर्ष पर पहुंचते है की दूरचित्रवाणी समाज के अनेक प्रश्नों को संविधान या वैधानिकता के दायरे में लाने में तो सफल रही, लेकिन वह समाज के सदस्यों के राजनैतिक सहभागिता की परिभाषा को बदलाने में भी सफल रही। इस पर आ रही बाहरी शक्तियों के निर्बंध या बाहरी हितों के बल अब इसे निष्पक्ष नहीं रख पाते और सामान्य सदस्यों के मतों को वे अपने हित में मोड़ देते है। जिससे अपने अवैधानिक हितों को भी वे आसानी से संविधानिक प्रस्थिति उपलब्ध करा देते है। यह कृति बहुत पीछे की है लेकिन यह कृति आज के वैश्विक या स्थानिक राजनीति को समझने का अवसर प्रदान कराती है।

RUN BY
EST-1991
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 152

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

DHARMA IS A COMPRENSIVETHEOLOGICAL RESEARCH

JOURNAL B ADHAR

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal

Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue No,233(A)

ISSN : 2278-9308 June 2020

'धर्म' एक व्यापक धर्मजाणिवेचा शोध

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर

मराठी विभाग प्रमुख प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

कवी गोविंदसुतांच्या कलीयुगातील ध्रुवतारा हया काव्यसंग्रहातील शेवटच्या क्रमावर असलेली परंतु अग्रगण्य ठरावी अशी 'धर्म' ही कविता असून, या कवितेतून वन्यजीवसृष्टीच्या वर्तनाचे दर्शन घडवून धर्म संकल्पना अधिक प्रभावीपणे स्पष्ट केली आहे. धर्म ही मुळात अस्सल भारतीय संकल्पना आहे. 'धृ' म्हणजे धारण करणे, याअर्थी 'धर्म' हा शब्द भारतीय समाजजीवनात व्यापक अर्थाने हजारो वर्षापासून प्रचलित आहे. या शब्दाशी निगडित असलेली संकल्पना ही व्यक्तीकल्याण, कुटुंबकल्याण, समाजकल्याण, राष्ट्रकल्याण व विश्वकल्याण अशा चढत्या पायऱ्यांनी परस्परांशी संबंधित आहे. परंतु आज धर्मसंकल्पनेच्या अनुषंगाने समाजजीवनात प्रचंड प्रमाणावर वैचारिक गोंधळ दिसतो. अमूक एक विशिष्ट गोष्ट म्हणजे धर्म अशा संकल्पनेलाही सर्वकाळात एकसारखेच समजून त्याला धर्माशी जोडण्याचा प्रयत्न केला जातो. धर्मसंकल्पनेसंबंधी समाजातील वादविवाद आणि वैचारिक गोंधळाच्या पार्श्वभूमीवर कवी गोविंदसुतांच्या कलियुगातील ध्रुवतारा या काव्यसंग्रहातील 'धर्म' ही कविता समजून घेणे महत्वपूर्ण ठरेल.महाभारतामध्येही

'धारणात् धर्म इत्याहु।
धर्मो धारयति प्रजा:।।'

अशी धर्माची व्याख्या केली आहे. म्हणजेच जो समाजाची धारणा करतो, अर्थात जो समाजाला टिकवून ठेवतो तो धर्म. त्यामुळे प्रजेचीही धारणा होते. धारणा होते म्हणजेच प्रजेचे राष्ट्रजीवन टिकून राहते. धर्मविचार हा मुळात कर्तव्यविचार आहे. यातून आपोआपच हक्क प्राप्त होत असतात. भारतीय समाज जीवनात धर्माचा व्यापक अर्थ हा जणू मुरलेला आहे. अधिक व्यापक अर्थाने बोलायचे तर धर्मसंकल्पनेचा गोंधळ हा खेडयापाडयातील अशिक्षित अडाणी लोकांमध्ये नाही, तर उलट शिकल्या–सवरल्या समजल्या जाणाऱ्या नागर समाजामध्ये हा गोंधळ अधिक प्रमाणात दिसतो. जसे दारात येणारी भिकारीन सुद्धा भीक मागतांना 'धर्म करा ओ बाई…… ….' अशी हाक मारते. किंवा उन्हाळयात पाण्याचा मोठा धर्म होतो, अशी ग्रामीण माणसे सहज बोलतात. एवढेच नव्हे तर, आपल्या भाषेमध्ये धर्म हा शब्द इतका घट्ट रूतला आहे की, तो अनेकदा खुप सहजतेने वापरला जातो. जसे – गुणधर्म, स्वभावधर्म, दानधर्म, प्रकृतीधर्म, राजधर्म, दयाधर्म इ. कवी गोविंदसुत धर्म शब्दाचा असा धारणाक्षम अर्थ लक्षात घेऊन; ही जीवसृष्टी, पशुपक्षी, मनुष्यजीवन या सगळयांच्या परस्परभिन्न व काहीशा विरोधाभासी घटनांना धर्माच्या संकल्पनेत चपखल बसवितात. कवितेच्या अगदी सुरवातीलाच

'त्या अरण्यातून जातांना
मैथूनमग्न रानकुत्र्याचे
जोडपे मला दिसले,'

त्यांची ही मैथून मग्न अवस्था म्हणजे एक निसर्ग सुलभ देहधर्मच होय. धर्माला विस्तारित पुढे कवी म्हणतात,

'हिरव्या कुरणात
आपल्या पाडसांना
स्तनपान करणारी हरिणी

RUN BY
PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA
EST-1991
Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 153

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

CORONA GLOBAL EMERGENCY ;A STUDY OF CORONAS THEREAT

JOURNAL; B ADHAR

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

July To Sept. 2020
Issue-35, Vol-01

0150

27

'कोरोना' वैश्विक आपत्ती : एक आकलन

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

कोरोना एक वैश्विक महामारी. एका न दिसणाऱ्या शत्रूच्या विरोधातील हे युद्ध. लढण्यासाठी सैनिक म्हणून लष्कर नव्हे, तर संपूर्ण जनतेला उभे करावयाचे आहे. संपूर्ण देशातील नागरिक, सामान्य माणूस, पोलिस, डॉक्टर, परिचारिका, शासकीय अधिकारी, कर्मचारी, चालक—वाहक, सफाई कामगार, राष्ट्रप्रमुख, राज्यप्रमुख, जिल्हाधिकारी, अर्थात सामान्य नागरिकांपासून तर अधिकारी वर्गापर्यंतची एक मोठी यंत्रणा कोरोना योद्धा (वॉरिअर) म्हणून काम करू लागली आहे. या साऱ्यांसोबतच सामाजिक—धार्मिक संस्थाही आपले योगदान देण्यास मागे नाहीत. काहीही झालं तरी माणूस हिंमत हरणार नाहीच.

टाळेबंदी, अलगीकरण—विलगीकरण, प्रतिबंधित क्षेत्र या शब्दांशी आता रोजच गाठभेट होवू लागली आहे. मास्क, सेनेटायझर, हॅंडस् ग्लोव्हज यासारख्या वस्तू दैनंदिन गरजेच्या झाल्या आहेत. जगभरातील कोरोना बाधित रूग्ण संख्या, मृत्यू आणि बरे झालेल्या रूग्ण संख्येचा आकडा दैनंदिन बातम्यांचा ठरलेला विषय झाला आहे. साऱ्या विश्वाला हैरान करणाऱ्या या महामारीने चीनचे 'वुहान' बाजार सर्वांच्या नजरेसमोर आणले आहे. तेथील प्राणीबाजाराच्या व्हिडीओने साऱ्यांच्या भुवया उंचावल्या गेल्या. They will eat anything म्हणजे 'आम्ही काहीही खाऊ शकतो' या स्वार्थी व निर्दयी अशा निसर्गविषयीच्या क्रूर विचारसरणीतून हा विषाणू फोफावला असे एक मत आहे. तर जाणिवपूर्वक प्रयोगशाळेत हा विषाणू तयार करण्यात आला असे दुसरे मत आहे. मत मतांतरे काहीही असली तरी पृथ्वीवर आणि सृष्टीवर अभिषिक्त सत्ता गाजविणारा मानव प्राणी आज कोरोनाच्या विळख्याने हतबल झाला आहे, हे मात्र खरे. उष्णता वाढली की या विषाणूचा प्रभाव व प्रसार कमी होईल असे सांगितले जात होते. पण झाले उलटेच. उष्णते सोबतच कोरोनाचा तापही वाढतोच आहे.

जगाने आजवर अनेक महासंकटांचा सामना केला आहे. परंतु त्या सर्व संकटांची झळ तळागाळापर्यंतच्या नागरिकांपर्यंत पोहचली नव्हती. कोरोनाकारी विषाणू हा पूर्ण सत्याग्रही आहे असे 'द इकॉनॉमिस्ट' साप्ताहिकात प्रा. लटवाक लिहितात. ''तो जेथे जेथे पसरला तेथे—तेथे त्याने पश्ष्ठभागाखाली दडलेली अनेक सत्ये पश्ष्ठभागावर आणली. हे सत्य स्थानिक सत्ताधाऱ्यांबाबत आहे. स्थानिक समाजाबाबत आहे आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांबाबत देखील आहे.'' ही परिस्थिती भविष्यात तिसरे महायुद्ध तर पसरवणार नाही ना? अशी शक्यता वर्तविली जात असली तरी, आज मात्र कोरोनाने विश्वाचे फिरते चक्र थांबविले आहे हे वैश्विक सत्य आहे. सगळी सुखे पायाशी लोळण घेत असतांनाच जगाचा निद्रानाश वाढला. सुरूवातीला कोणीही त्याला गांभीर्याने घेतले नाही. सामुहिक गर्दीचे ठिकाण या विषाणूच्या प्रसारासाठी उत्तम मार्ग. त्यामुळे अल्पावधीतच सर्वत्र संचार करणाऱ्या या रोगावरील नियंत्रणासाठी साधनं असूनही राष्ट्रांना तयारी करता आली नाही. महाशक्ती समजणारे अमेरिकादी देशांनीही कोरोनापुढे हात टेकले आहेत. इटलीच्या राष्ट्राध्यक्षांच्या डोळयात आलेले पाणी संपूर्ण जगाने पाहिले आहे. साऱ्या संकटाहून हे संकट वेगळे आहे. आर्थिक उदारीकरणामुळे संपूर्ण जगाला 'ग्लोबल व्हिलेज' म्हणजे भूमंडलीय खेडे मानले गेले होते. व्यापार खुला झाला होता. कोणी कुठेही जावून व्यापार करू शकत होता. पण आज कोरोनाने सर्व देशांच्या सीमा बंद केल्या आहेत. जागतिक संकट आटोक्यात आल्यानंतरचा काळ हा जास्त कसोटी पाहणारा असणार आहे. जगातल्या प्रत्येक देशाची नुसती अर्थव्यवस्थाच नव्हे तर संपूर्ण समाजरचना, समाज व्यवस्था ढवळून

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 154

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

POET GOVINDSUTAS GURUJI ,AN ASSESMENT

JOURNAL-SOCIAL ISSUES AND PROBLEM

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

'Social Issues and Problems'

- CONTENTS –

	Title of Paper	Author Name	Page
1.	Annihilation of caste, Modernity, and changing trend	Varsha Bhujbal	...1
2.	The Mill on the Floss: An Autobiographical Novel	Kaneezbanoo Quraishi	...5
3.	Mistry's Women: Microcosm of Indian Society	Radheshyam Dipte	...8
4.	Customer Problems in Insurances Scheme and Companies	Amritanjali Singh	...12
5.	The Problems of Water Management and Possible Strategies	Siddharth Nisargandha	...14
6.	Mass Communication in Ancient and Medieval India	Mubaraque Quraishi	...16
7.	Covid-19 and Social Development	Kedarsingh Rotele	...18
8.	Academic Content on Internet and Access to It!	Hemangi Kulkarni	...21
9.	Protection of Women Against Domestic Violence	M. Dharmapurikar	...24
10.	Anti-Human Trafficking Laws in India: Challenges and Strategies	S. Vijay Kumar	...28
11.	Awareness and Level of Utilization of Agritourism Centre's y	Prachiti Bagaday	...32
12.	Cashless Economy – Challenges and Opportunities in India e	P. W. Ramteke	...36
13.	Covid-19, Muslim Community and Indian Media	Shivaji Jadhav	...40
14.	Use of ICT in the Teaching of English Language at UG Level	Ganesh M. Pathode	...44
15.	Amendment and Protection of Children from Sexual Offences	Devendra Sontakke	...47
16.	The Contribution of 'Swadhar' in Childhood Development	Vidya Avachat	...50
17.	Hegemonic Masculinity in Indian Media and Films	Amol M. Khandwe	...54
18.	Domestic Violence against Women	Vinayak Sakharkar	...56
19.	Reading Revolution, Vision & Mission	Prashant S. Pagade	...60
20.	खेल का महत्व और संस्थागत प्रमुख की भूमिका	मोहम्मद ऐजाज शेख	...62
21.	दहेज प्रथा एक गंभीर समस्या	अनिलकुमार गुप्ता	...66
22.	वर्तमान सामाजीक समस्या और कबीर की प्रासंगिकता	वेदिका बनोठे	...69
23.	जैवविविधतेचा परिस्थितीकी मधील सहभाग	अल्का दुधबुरे	...71
24.	'बलात्कार' गुन्हयांचे समाजशास्त्रीय विश्लेषण	प्रमिला भुजाड	...75
25.	विदर्भातील लोकसंख्येचे प्रक्षेपण – २०२१	अरूणा बावनकर	...78
26.	कवी गोविंदसुतांची 'गुरुजी' एक आकलन	जयश्री सातोकर	...80
27.	मर्ढेकरांच्या कवितेतील अध्यात्मिक जाणिवा	राजेश आर. दिपटे	...82
28.	कोव्हिड–१९ उगम, प्रसार, प्रतिबंध आणि भारतीय समाज	जयंत घाटगे	...84
29.	अण्णाभाऊ साठेंना अभिप्रेत असलेले समाजपरिवर्तन आणि सद्यकालीन वास्तव	मा. म. गायकवाड	...89
30.	प्रवासी मजुरांच्या समस्या	बंडू पाटेकर	...92
31.	नवीन शैक्षणिक धोरण	निशा कळंबे	...93
32.	दिल्लीच्या गादीवर शासन करणारी पहिली महिला – रझिया सुलतान	प्रमिला डी. भोयर	...96
33.	सामाजिक प्रश्न आणि समस्या	प्रमोद पौनिकर	...99
34.	वृध्दांकडे समाजाचा बघण्याचा दृष्टिकोण, समस्या व उपाय	राजेंद्र बारसागडे	..103
35.	भंडारा जिल्हयातील ग्रामीण महिलांच्या आर्थिक विकासात बचतगटांची भुमिका.....	राजेद्र बी. कापसे	..106
36.	वर्धा शहरातील स्त्रियांची उच्च शिक्षणातील सहभागीता	वासंती अर्जापुरे	..108
37.	आदिवासी महिलांचे शिक्षण एक चिकित्सक अध्ययन	ए. आर. वागडव	..111

Volume – 09, Issue – 02, July - December, 2020/ ISSN 2278-3199

कवी गोविंदसुतांची 'गुरुजी' एक आकलन

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर, मराठी विभाग प्रमुख, प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा भ्रमणध्वनी क्र. ९४२०८६५४८३

कवी गोविंदसुत म्हणजे समर्थ महाविद्यालय लाखनीचे प्राचार्य डॉ. संजय गोविंदराव पोहरकर. यांचा 'गुंजारव' हा अनुक्रमे चवथा काव्यसंग्रह. त्यांच्या प्रत्येकच काव्यसंग्रहातील कविता एकापेक्षा एक सरस आहेत. 'गुंजारव' या काव्यसंग्रहातील 'गुरुजी' ही कविता म्हणजे कवी मनाने शिक्षण व्यवस्थेचा अल्पाक्षरत्वाने काढलेला आलेखच आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात शाळेत शिकविणाऱ्या शिक्षकांना आदराने गुरुजी संबोधले जायचे. या आदराशी ईमान राखत गुरुजींना स्वत:चेही व्यक्तिमत्त्व सांभाळावे लागे. खेडयापाडयात तर गुरुजी नावाची मार्गदर्शन करणारी एक संस्थाच होती. त्याकाळात शिक्षकांना वेतनमानही बेताचेच होते. त्यामुळे गुरुजी म्हणजे आपला टापटिपपणा सांभाळत, मोजक्या उत्पन्नात व्यवस्थितपणे राहणारी एक व्यक्ती होती. गुरुजी या कवितेत जुन्या काळातील गुरुजीचे व्यक्तिमत्त्व रेखाटतांना कवी म्हणतात,

'धोतर, कुर्ता, टोपीवाले
गुरुजी अमुचे छान होते
गुरुजी म्हणजे गाव गाडयात
एक मोठा मान होते.'

अगदी नेमक्या शब्दात कवीने खेडयापाडयातील गुरुजींचे वर्णन करून त्यांचे स्थान स्पष्ट केले आहे. गुरुजी या व्यक्तिमत्त्वाचा आदर आणि धाकही होता. गुरुजींच्या व्यक्तिमत्त्वात शिक्षकी पेशा मुरलेला होता. ते केवळ पोटार्थी नव्हते, तर ते समाजाचे मार्गदर्शक दीप होते. त्यांचे हे स्थान अधिक स्पष्ट करतांना कवी म्हणतात,

'छडी, छत्री हाती त्यांच्या
धाक आणि सावली होते
अंधारलेल्या गावागावात
प्रकाशाचा दीप होते'

या कडव्यातील 'छडी आणि छत्री' या प्रतिमा 'छडी म्हणजे धाक' आणि 'छत्री म्हणजे सावली' हा अर्थ प्रदान करतात. तिसऱ्या ओळीत 'अंधारलेल्या गावागावात' असा शब्दप्रयोग येतो. येथे अंधाराचे अनेक अर्थ अभिव्यक्त होतात. हा अंधार अज्ञानाचा, अंधश्रद्धेचा, अश्रद्धेचा, स्वार्थांधतेचा, अमानुष वर्तनाचा, व्यसनाधीनतेचा, अशिक्षितपणाचा कशाचाही अंधकार होवू शकतो. अनेक अंगाने असलेला हा अंधकार दूर करण्यासाठी धडपडणारे गुरुजी गावात किती महत्वाचे होते हे नेमकेपणाने कवी मांडतात. यापुढे गुरुजी म्हणजे 'प्रकाशाचा दीप' असे वर्णन येते. इथे प्रकाशाचा दीप ही प्रतिमा सुद्धा ज्ञानदानाचा प्रकाश, स्वच्छतेचा प्रकाश, वैज्ञानिक दृष्टीकोनाचा प्रकाश, स्वच्छतेचा संस्कार देणाऱ्या जाणीवेचा विकास करू पाहणारा प्रकाश असे अनेक अर्थ प्रसवतात. अगदी मोजक्या शब्दात गुरुजींचे गावगाडयातील जीवनकार्य, त्यांचे सामाजिक स्थान, गुरुजींची सेवावृत्ती या साऱ्याच बाबी इथे सहजतेने चित्रित होतात.

आता शिक्षण क्षेत्रात आमुलाग्र परिवर्तन झाले आहे. समाज, समाजातील माणसे, भौतिक साधनसुविधा, मानसा–मानसातील संबंध, संबंधातील कृत्रिमपणा, नैसर्गिक जिव्हाळयाचा अभाव असे दृश्य सर्वत्र दिसून येते.

पूर्वी विजेचे दिवे क्वचितच काही ठिकाणी असत. कंदिल किंवा मातीच्या तेलाचे दिवे याच्या धुसर प्रकाशातच विद्यार्थी अभ्यास करीत असत. साधन सुविधांचा अभाव होता पण ज्ञानाचा सुकाळ होता. आता साधनांचा आणि सुविधांचा सुळसुळात झाला आहे. या भौतिक सुविधांच्या जगमगाटाने आपण दिसून गेलो आहोत. खरी जीवनदृष्टी गमावून बसलो आहोत. समाजात मानाचे स्थान असलेले गुरुजी आज क्वचितच सेवाभावी राहिले आहेत. गुरुजी ही समाजातील सन्माननीय संस्था आता तेवढी सन्माननीय राहिली नाही हा सर्व बदल कवी, अचूकपणे टिपतात व म्हणतात,

'दिवे गेले बल्ब आले
चकाचक गाव झाले
सारे जग दिपून गेले
केव्हा तरी गुरुजी मेले.'

अशा शब्दातून व्यक्त करतात. काळानुसार 'गुरुजी' या शब्दाचे संबोधन बदलले. त्याबरोबर सामाजिक दृष्टिकोनही बदलला. गुरुजीचा मास्तर झाला. शिक्षण क्षेत्रात आमूलाग्र होणारे परिवर्तन, आणि सामाजिक बदलाची झपाटयाने वाढलेली गती या कालचक्रात मास्तर हे संबोधनही फार काळ टिकावू ठरले नाही. कवी म्हणतात,

'शाळेत आता मास्तर आले
तेही मधेच मरून गेले.'

ग्रामीण, शहरी भागातूनही आता सर्रास गुरुजी, मास्तर या संबोधनाऐवजी टीचर, सर असे संबोधन कानी येवू लागले आहेत. इंग्रजी माध्यमांच्या शाळा मोठया प्रमाणात सुरू झाल्या आहेत. गुरुजींचा आता 'सर' झाला आहे. वरवरच्या टापटिपीत मनातील आदरभाव मात्र कमी झाला. हे सांगतांना कवी म्हणतात,

'सर, सर पाऊस यावा
तसे टीचर सर आले.'

यातील सर या शब्दावर कवीने केलेला कोटीबाजपणा लक्षात येतो. मराठीतील गुरुजीला इंग्रजीतील आदरार्थी संबोधन म्हणजे सर. परंतु 'सर, सर पाऊस यावा तसे सर निर्माण झाले'. इंग्रजी शाळांच्या वाढत्या संख्येसोबतच सरांची संख्याही वाढली. गुणवत्तेपेक्षा संख्यात्मकतेला महत्व आले. आकलन क्षमता वृद्धींगत होण्याऐवजी 'रट्टा' संस्कृती वाढीस लागली. बौद्धिक क्षमता परीक्षेत मिळालेल्या गुणांवर ठरू लागली. विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास संपला. तो परीक्षार्थी झाला. शिक्षणही महागले. आर्थिकतेनुसार शाळा ठरू लागल्या हा झालेला बदल अचूक टिपून कवी म्हणतात

'गुरुजींची सर टीचरला नाही
पैसे दे टीचिंग घे.... असे युग सुरू झाले'

काळानुसार अनेक बदल शिक्षण क्षेत्रात झाले. अनेक प्रयोग झाले. या बदलामुळे खरोखरच शिक्षण व्यवस्थेने माणूस घडविला

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 156

TRUE TRANSLATION

DR. KRISHNA PASWAN

DEPT- SOCIOLOGY

TOPIC – MASS MEDIA AND GENDER

JOURNAL- PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

संदर्भ :
१) चाँदनी का दु:ख — जहीर कुरेशी
२) समंदर ब्याहने आया नहीं है — जहीर कुरेषी
३) भीड़ में सबसे अलग — जहीर कुरेशी
४) पेड़ तनकर भी नहीं टूटा —जहीर कुरेशी

□□□

25

जनसंवाद माध्यम व लिंगभाव

कु. क्रिष्णा रा. पासवान,
समाजशास्त्र विभागप्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा

****

सारांश:

जनसंवाद माध्यम सूचना प्रसारण का एक सशक्त माध्यम है, विश्व में हो रहे गतिविधियों को देशभर के लोगो तक पहुँचाने का काम जनसंवाद माध्यम द्वारा पहुँचाया जाता रहा है। इस माध्यम के अनेक चरणो ने फिर वह दैनिक वर्तमान पत्र हो, पत्रिकाएं हो, आकाशवाणी, दूरदर्शन हो या इंटरनेट के अनेक माध्यम हो इत्यादी माध्यमों के द्वारा सूचना प्रसारण का कार्य सूलभ हुआ है। इस माध्यम ने ना केवल पुरुषों को ही बल्कि महिलाओं को भी स्वंय के विकास के नये आयाम प्रदान किये है। जिससे स्त्रीयां भी स्वंय को साबित करने का प्रयास करने लगी है। अपने निर्धारित दायरे से निकलकर बहुत हद तक वह स्वंय को साबित करने में सफल भी हुयी है। परंतू उसके इस बदले हुये कार्यप्रणाली को पुरुषसत्तावादी मानसिकता क्या बर्दास्त कर पायी है? या उसके इस बदले हुये कार्यप्रणाली को एक नये नाम का लेबल लगाकर उसे प्रदर्शित करने का प्रयास किया जा रहा है। साथ ही जनसंवाद माध्यम लिंगभाव को भी निर्माण करने में सफल प्रयास कर रहा है।

प्रस्तावना:

जनसंवाद माध्यम अनेक जानकारीयो को लोगो तब पहुँचाने का सुलभ माध्यम है, जिसे मत बनाने व मत परिवर्तन करने के लिये उपयोग में लाया जाता है। इस जनसंवाद माध्यम को तिन चरणो में बांटा जा सकता है, पहले चरण में इसाई मिशनरीयों के धार्मिक साहित्य के प्रकाशन के लिये प्रिंटिंग प्रेस का पंद्रहवी और सोहलवी सदी में लाना जिसने भारत में इसाई

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 158

TRUE TRANSLATION

Dr.SHYAMKUMAR CHARDE (PRINCIPAL)

DEPT-PHY. EDU

TOPIC- Effect of Yogic Exercises on Pulse Rate on High school Boys

JOURNAL- B ADHAR

IQAC COORDINATOR, Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala Mahavidyalaya, Bhandara

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - (SJIF) –7.675,Issue NO, 278 (CCLXXVIII) B
ISSN : 2278-9308
March, 2021

Effect Of Yogic Exercises On Pulse Rate On High School Boys

Dr. Anil Charde
Assistant Professor Sant Gadge Maharaj Mahavidalaya,Hingna
Dr. Shyam Charde
Principal, Pragati Mahila Mv. Bhandara

Abstract

For the purpose of present study (n= 40) school going students were selected as subjects by using simple random sampling method. Yogic exercises were given for 6(six) weeks to the subjects. Pretest and posttest was conducted by measuring pulse rate. Results shown significant mean difference at 0.05 level of significance.

Key words-: Pulse rate, Yogic exercises.

Introduction

Yoga as exercise is a physical activity consisting mainly of postures, often connected by flowing sequences, sometimes accompanied by breathing exercises, and frequently ending with relaxation lying down or meditation. Yoga in this form has become familiar across the world, especially in America and Europe. It is derived from the postures used in the medieval spiritual discipline of Haha yoga, but it is generally simply called "yoga". Academics have given yoga as exercise a variety of names, including **modern postural yoga** and **transnational anglophone yoga**.

Postures were not central in any of the older traditions of yoga; posture practice was revived in the 1920s by yoga gurus including Yogendra and Kuvalayananda, who emphasised its health benefits. The flowing sequences of Salute to the Sun (Surya Namaskar) were pioneered by the Rajah of Aundh, Bhawanrao Shrinivasrao Pant Pratinidhi, in the 1920s. It and many standing poses used in gymnastics were incorporated into yoga by the yoga teacher Krishnamacharya in Mysore from the 1930s to the 1950s. Several of his students went on to found influential schools of yoga: Pattabhi Jois created Ashtanga Vinyasa Yoga, which in turn led to Power Yoga; B. K. S. Iyengar created Iyengar Yoga, and defined a modern set of yoga postures in his 1966 book *Light on Yoga*; and Indra Devi taught yoga as exercise to many celebrities in Hollywood. Other major schools founded in the 20th century include Bikram Yoga and Sivananda Yoga. Yoga as exercise spread across America and Europe, and then the rest of the world.

Haha yoga's non-postural practices such as its purifications are much reduced or absent in yoga as exercise. The term "hatha yoga" is also in use with a different meaning, a gentle unbranded yoga practice, independent of the major schools, often mainly for women. Practices vary from wholly secular, for exercise and relaxation, through to undoubtedly spiritual, whether in traditions like Sivananda Yoga or in personal rituals. Yoga as exercise's relationship to Hinduism is complex and contested; some Christians have rejected it on the grounds that it is covertly Hindu, while the "Take Back Yoga" campaign insisted that it was necessarily connected to Hinduism. Scholars have identified multiple trends in the changing nature of yoga since the end of the 19th century.

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

(2019-2020)

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 161

TRUE TRANSLATION

Mr.DURGAPRASAD CHOUDHARI

DEPT. LIBRARIYAN

TOPIC

GANDHIJIS EDUCATIONAL IDEAS

JOURNAL-

RESEARCH JOURNY

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Estd- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 203 :
गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

गांधीजींचे शिक्षणासंबंधी विचार

प्रा.दुर्गाप्रसाद डोलचंद चौधरी
ग्रंथपाल
प्रगती महिला महाविद्यालय ,भंडारा

प्रस्तावना

मोहनदास करमचंद गांधी हे महात्माजीचे पूर्णनाव. महात्मा गांधीचा जन्म 2 ऑक्टोंबर 1869 रोजी काठेवाडातील पोरबंदर या गावात झाला . त्यांचे वडील काठेवाड संस्थानमध्ये एका महत्वाच्या पदावर काम करीत होते. गांधीजीच्या जीवनावर त्यांच्या घरातील वातावरणाचा फार मोठा परिणाम झाला.महात्मा गांधीजीची आई अत्यंत धार्मिकवृतीची तर वडील हे सात्विक व सदाचरणी होते. घरीतील वातावरण वैष्णव धर्माला पोषक होते.परंतु आई वडिलांची शिकवणच अशा प्रकारची होती की, सर्वधर्मसमभावाचे तत्व त्यांनी आपल्या जीवनात प्रत्यक्षात आणले . इ.स. 1887 मध्ये ते मॅट्रीक पास झाले. त्यानंतर ते बॅरिस्टरची पदवी प्राप्त करण्यासाठी विलायतेला गेले. परदेशात जाताना आपल्या आईला मद्य,मांस, आणि परस्त्री पासून अलिप्त राहीन असे वचन दिले होते. बॅरिस्टर होवून परत आल्यानंतर गांधीजीनी भारतात कांही दिवस वकिली केली. आणि वकिलीच्या व्यवसायाच्या निमित्ताने त्यांना दक्षिण आफ्रिकेत जाण्याचा योग आला.

गांधीजीचे शिक्षणासंबंधी विचार :

भारतीयांसाठी कोणत्या प्रकारचे शिक्षण उपयोगी होऊ शकेल याचा त्यांनी विचार केला आणि शिक्षणाबदलचे आपले विचार व्यक्त केले. इंग्रजांनी आपल्या राज्याच्या स्थैर्यासाठी जी शिक्षणपध्दती चालू केली ती कायम ठेवण्यात देशाचे कल्याण होऊ शकणर नाही ज्यामुळे देशाची खरी प्रगती होईल अशी शिक्षण व्यवस्था अंमलात आणणे आवश्यक आहे असे त्याचे मत होते शिक्षणाच्या बाबतीत त्यांचे विचार असे होते

पुस्तकी अभ्यासावर भर न देणे : शिक्षणाचा भर आतापर्यत पुस्तकी अभ्यासावर होता पण पुस्तकी शिक्षण अनेकदा उपयोगाचे ठरत नाही यासाठी व्यवहारोपयोगी शिक्षणावर त्यांनी भर दिला जीवनात यशस्वी होण्यासाठी व्यवहारिक शिक्षण देणे जरूरी आहे केवळ पाठांतराने व पुस्तकी ज्ञानाने माणसाची सर्वागीण उत्रती होऊ शकत नाही शिक्षणाचा उदेश ज्ञानदानाबरोबर व्यक्तिमत्व आणि चारिन्र्याचा योग्य विकास घडवून आणण्याचा असायला पाहिजे आजचे शिक्षण इंग्रजांचे समर्थ करणारे आहे त्यामुळे स्वतंत्र भारतासाठी ही शिक्षणपध्दती उपयोगी नाही.

राष्ट्रवादाची भावना जागृत करणारे शिक्षण :

प्रचलित शिक्षणातून राष्ट्रप्रेमाची भावना निर्मान होत नाही शिक्षणामुळे राष्ट्रप्रेमाची भावना जागृत होणे आवश्यक आहे आपल्या देशबांधवासाठी तिरस्कार न वाटता प्रेम निर्माण होणे हा खरा शिक्षणाचा उदेश असायला पाहिजे.

मातृभाषेतून शिक्षण :

इंग्रजांनी आपल्या शिक्षणपध्दतीबरोबर इंग्रजी माध्यम देखील आणले गांधीजींना ते मान्य नव्हते शिक्षण हे माृभाषेतूनच घायला पाहिजे यावर त्यांचा भर होता मातृभाषेतून दिलेल्या शिक्षणामुळे विशय समजतो आणि त्याचबरोबर आपल्या भाशेबदल प्रेम आणि आदर वाटतो परकीय भाशेतून शिक्षण दिल्यामुळे एकात्म समाजाची निर्मिती होऊ शकत नाही समाजातील समता नष्ट होते. परकीय भाषेच्या

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 162

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

WOMENS FREEDOM IN GANDHIS THOUGHT

JOURNAL- RESEARCH JOURNEY

IQAC COORDINATOR,
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 203 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

गांधी विचारातील स्त्री - स्वातंत्र्य...........

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग प्रमुख
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा
भ्रमणध्वनी क्र. 9420865483

सन 2015 चा 66 वा गणराज्य दिन ऐतिहासिक ठरला. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष बराक ओबामा भारताच्या गणराज्य दिनानिमित्त होणाऱ्या पंथसंचलनात स्थलसेना, जलसेना वायूसेनेच्या शक्तीचे प्रदर्शन महिला सैनिकांनी केले होते. भारताच्या इतिहासात सैन्याच्या या तीनही शाखांचे नेतृत्व महिलांनी केल्याचा हा पहिलाच प्रसंग होता. चित्तवेधक नेतृत्व पाहिल्यानंतर राष्ट्राध्यक्ष बराक ओबामा म्हणाले,'' महिला कामयाब तो देश कामयाब'' याच गणराज्य दिनानिमित्त 'बेटी बचाओ, बेटी पढाओ' हा संदेश पंतप्रधानांनी दिला.

21 व्या शतकात महिलांच्या सर्वच क्षेत्रातील नेतृत्वाने सारे आकाश व्यापून टाकले आहे. हा प्रवास सोपा नव्हता. पण तिच्यावर दाखविलेल्या विश्वासाला ती कुठेच कमी पडली नाही. लडाकू विमानाचे नेतृत्व असो, की राजकीय, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, क्रीडा क्षेत्रातील तिचे कतृत्व असो हे सारे क्षेत्र तिने यशस्वीरित्या पादाक्रांत केले आहे. यंदाच्या वर्षातील 'चांद्रायन–2' चे नेतृत्वही रितू क्रिधाल आणि वनिथा मुथय्या या दोन स्त्रियांनी केले आहे. पहिल्यांदा अर्थमंत्री म्हणून एका महिलेकडे नेतृत्व आले. पहिल्या सुरक्षामंत्री म्हणूनही यशस्वी ठरलेल्या निर्मला सीतारामण यांनी यंदा'नारी ते नारायणी' अशी घोषणा करित अर्थसंकल्प सादर केला. महिलांच्या प्रश्नांवर राष्ट्रीय पातळीवर चर्चा करतांना सगळया प्रश्नांना विविधांगानी भिडलं पाहिजे, असे प्रभावी वक्तव्य त्यांनी याप्रसंगी केले आहे. 'लिव्ह टू लिड' चं स्वप्न वास्तवात उतरवणारी 'स्त्री' आज मोठया आत्मविश्वासाने विजयाला गवसणी घालते आहे.

गांधीविचारातील स्त्री स्वातंत्र्याला नेमके हेच हवे होते. लिंगभेदातून निर्माण होणारी विषमता त्यांना मूळी मान्यच नव्हती. दोघांनाही समान प्रतिष्ठा, समान वागणूक, समान संधी देणारे माणूसपणाचे तत्त्वज्ञान प्रस्थापित करण्याचा त्यांचा मानस होता. 'मादी–बाई' एवढयापुरतीच 'स्त्री' चे महत्त्व न राहता प्रगतीच्या सर्व क्षेत्रात तिने स्वतःचे कतृत्त्व सिध्द करावे यासाठी, गांधीजीनी अखिल मानव मुक्तीचा लढा उभारला होता. स्त्री–पुरूष हया एकाच नाणाच्या दोन बाजू. राष्ट्रउभारणीत हया दोन्ही बाजू खणखणीत असायला हव्यात, तरच राष्ट्र प्रगतीपथावर असेल, हे ओळखून समानतेची कास धरून, राष्ट्रउभारणी हेच त्यांचे ध्येय होते. बालविवाह, विधवा विवाहाला विरोध, केसवपन, सतीप्रथा, पडदा पध्दती, व्यवसाय व शिक्षणावर बंदी अशा जाचक नियमांनी स्त्री भरडल्या जात होती. तिला मालमत्ता समजून तिची खरेदी–विक्री केली जात होती. कुळ–जात–वंश–धर्माच्या नावावर होणारी तिची अवहेलना गांधीजींनी स्वतः अनुभवली आणि अभ्यासली होती. प्राचीन मध्ययुगीन काळात स्त्री अधिकाराचे झालेले हनन, त्यामुळे तिच्या अस्तित्वाचा प्रश्न निर्माण झाला होता. खऱ्या अर्थाने ही 'सबला', 'अबला' झाली होती.

इंग्रजी राजवटीत सुधारणेचे वारे वाहू लागले. महात्मा फुले, आगरकर, रानडे, महर्षी कर्वे आपल्या लेखनातून, विचारातून, कृतीतून स्त्रिच्या सन्मानाचा विचार प्रसवू लागले होते. छत्रपतींच्या राजवटीत स्त्रियांना परम आदराचे–सन्मानाचे स्थान होते. संत वाङ्मयातही स्त्रीला आदराचे स्थान प्राप्त करण्यासाठीचासंघर्ष चुकला नव्हता. पण पुढे मात्र ती चार भिंतीत बंदिस्त झाली होती. 19 व्या

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 163 Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.KALAMBE

PAPER TOPIC—

PRABHAVATI GUPT VAKATAKA STATE CONSERVATOR

JOURNAL –PRINTING AREA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

अभिलेखे खराब होणार नाहीत.

अभिलेख कक्षात आद्रता नसावी.

समारोप — अभिलेखे हे प्रत्येक विभागाचा महत्वाचा भाग आहेत. अभ्यास केला असता अभिलेख ठेवणेच्या पध्दती थोडया फार प्रमाणात फरक सोडला तर सारख्याच आहेत. ब—याच विभागांची अभिलेख ठेवण्याची पध्दत ए.जी.एच.अँडरसन यांच्या Bravery of Office Procedure and Records आणि ए.बी.सी.डी लिस्ट फॉर द फायलिंग या पुस्तकावर आधारीत आहे. अभिलेख ठेवण्याची पध्दतीत कालानुरूप बदल करणेची गरज आहे. अभिलेखांचे महत्व लक्षात घेता उपरोक्त शिफारसींचा विचार केल्यास त्याचा उपयोग होईल असे संशोधकाला वाटते.

संदर्भ ग्रंथः

ब्रेव्हरी ऑफ ऑफिस प्रोसिजर अन्ड रेकॉर्ड्स बाय एफ. जी. एच. अन्डरसन

The ABCD Lists for the Filing, Preservation or Destruction of Official Records, by F-G-H-Anderson

महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख अधिनियम २००५

महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख नियम २००७

अभिलेख व्यवस्थापन मार्गदर्शिका, पुराभिलेख संचलनालय, महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या (अभिलेखांचे वर्गीकरण, परिरक्षण व नाशन) नियम १९६४

❑❑❑

20

प्रभावतीगुप्त वाकाटक राज्यसंरक्षिका

प्रा. डॉ. गजानन नत्थुजी कळंबे
सह.प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

सारांश (Abstract)

प्रभावती गुप्त ही वाकाटक साम्राज्याची राज्यसंरक्षिका म्हणून ओळखली जाते. वाकाटक राज्याचा संस्थापक विंध्यशक्ती याचा मुलगा प्रवरसेन पहिला याचा मुलगा गौतमीपुत्र हा अल्पावधीत मरण पावला त्याचा मुलगा प्रथम रुद्रसेन याचा नातु रुद्रसेन दूसरा याचा विवाह गुप्त सम्राट चंद्रगुप्त दूसरा याची कन्या प्रभावती गुप्त हिच्याशी झाला. परंतु रुद्रसेन दूसरा याचा अल्पावधीतच मृत्यू झाला तेव्हा प्रभावती गुप्त ही फक्त २५ वर्ष वयाची होती तिचे दोन्ही मुले दिवाकरसेन वय ५ वर्ष आणि दामोधरसेन वय २ वर्ष होते. प्रभावती गुप्त हिने चंद्रगुप्त दुसर्याच्या सल्याने दिवाकरसेन याची राज्य संरक्षिका म्हणून राज्य कारभार पाहू लागली. दिवाकरसेन याचे मृत्यू नंतर दामोधरसेन हाच प्रवरसेन दूसरा म्हणून ओळखला जातो. विदर्भातील वाकाटकांचे राज्य उत्तरेला माळवा तर पश्चिमेला गुजरात, काठियावाड पर्यन्त पसरले होते. वाकाटकांची राजधानी नंदिवर्धन ही होती. रामटेक परिसरात वाकाटकांचे विशाल साम्राज्य पसरले होते. वाकाटकांची दुसरी शाखा वात्सगुल्म अर्थात वाशिम ही होती, ज्याचा विंध्यशक्ती हा शासक होता. ई.स. ४ थ्या शतकात प्रभावती गुप्त ही शक्तीशाली महिला राज्य संरक्षिका म्हणून ओळखली जाते. प्रभावती गुप्त ही अल्पवयातच विधवा झाली तेंव्हा वाकाटकांचे विशाल साम्राज्य सांभाळण्याची जवाबदारी प्रभावती गुप्त हिच्यावर आली. तिला तिच्या पतीकडून सत्ता आणि संपत्ती प्राप्त झाली होती. म्हणूनच चंद्रगुप्त दूसरा याचे सल्ल्याने ती आपल्या अल्पवयीन

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 164

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

NEW SHRAVANBAL-A RESEARCH

JOURNAL- VIDYAWARTA

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya
Etas- 1991-92
Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

टोमॅटो, बोर, पेरू, अननस, कोबी, हिरव्या पालेभाज्या, अंकुरीत कडधान्य, ताजी फळे इ.

- उत्तम आरोग्यासाठी आहाराद्वारे पोषक घटक योग्य प्रमाणात मिळायला हवे याकरिता आहाराचे योग्य आयोजन करावे लागते. त्यासाठी आहारात योग्य प्रमाणात पोषक घटकांचा समावेश करावा. खाद्यपदार्थाची निवड करित असतांना उपलब्ध पैशाचा विचार करावा. आहारात उपयोगात येणारे पदार्थ हे व्यक्तिंनी आवडीने खायला हवेत. आहारात विविध रंगाचे पदार्थ असावेत. आहार आयोजन करीत असताना वेगवेगळया पोताचे पदार्थ करावेत. आहारात विविधता असावी. अन्न शिजविण्याच्या विविध पध्दतीचा वापर करावा. हवामानानुसार अन्नपदार्थ आहारात समाविष्ट करावेत. कुटुंबातील व्यक्तिंच्या आवडीनिवडींचा विचार करून अन्न–पदार्थाची निवड करावी.

एकूणच आरोग्य हे अन्नावर निर्भर असते म्हणून उत्तम पोषण स्वास्थ्याची मुलभूत बाब समजली जाते ज्या प्रकारचा आहार मिळेल त्यावर शरीरसौष्ठव, आरोग्य, पुनर्निर्मिती, कार्यशक्ती अवलंबून असते. आयुर्वेदशास्त्रांत तसेच गीतेत अन्न आणि आरोग्य याचा सहसंबंध जोडलेला दिसतो. सत्व, रज, तम हे मानवी स्वभावगुण आहारावर निर्भर आहेत. मानवाची सर्वांगीण प्रगती ही सुदृढ आरोग्याची पावती असते.

संदर्भग्रंथ सूची

- पोषण आणि आहारशास्त्र– डॉ. मीना काळेले.
- अन्नशास्त्र आणि पोषण–त्रिवेणी फरकाडे
- पोषण आणि आहारशास्त्राचा परिचय–सरल लेले

❑❑❑

27

नवा श्रावणबाळ : एक शोध

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर
मराठी विभाग प्रमुख,
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

मराठी साहित्यात रामायणातील कथेवर आधारलेली मातृपितृभक्त श्रावणबाळाची कथा कवी ग.ह. पाटील यांनी 'श्रावणबाळ' या कवितेतून अतिशय प्रभावीपणे चित्रित केली आहे. मातापित्यांना कावडीत बसवून तीर्थयात्रेसाठी निघालेला पुराणकथेतील श्रावणबाळ हा मृगयेसाठी निघालेल्या दशरथ राजाच्या बाणाने घायाळ होवून मृत्यूमुखी पडतो. इकडे पुत्रशोकाने श्रावणबाळाचे मातापिता विव्हळ होवून प्राण सोडतात व तुझाही पुत्रवियोगाने पुत्रशोक करित मृत्यू होईल असा शाप दशरथ राजाला देतात. सदर ग.ह. पाटीलांची श्रावणबाळ ही कविता कोण्या एकेकाळी विद्यार्थी वर्गामध्ये फारच लोकप्रिय होती. पुराणकथांच्या प्रभावांचा तो काळ होता.

आता काळ बराच बदलला आहे. साधने बदलली आहेत. परंतु भावभावनांची गुंतागुंत मात्र सर्वच काळात सारखी आहे. वेगळया संदर्भात जुने तेच अर्थ कसे प्रवाहित होत असतात; याचा अनुभव कवी गोविंदसुतांची 'नवा श्रावणबाळ' ही कविता वाचत असतांना येतो. कवी गोविंदसुत म्हणजे भंडारा जिल्हयातील लाखनी तालुक्यातील समर्थ महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. संजय पोहरकर. काव्यलेखन करतांना कवी गोविंदसुत हे टोपणनाव ते धारण करतात. त्यांच्या 'धरणीकंप' या काव्यसंग्रहातील 'नवा श्रावणबाळ' ही कविता आहे. पुत्रशोकाच्या वेदना सर्वच काळात मातापित्यांना दुःखात लोटणाऱ्याच असतात. आता कोणीच आपल्या आईवडिलांना कावडीत बसवून तीर्थयात्रेला नेत नाहीत; पण नव्या साधनांचा वापर

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 165

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC –

SPIRITUALITY AND GANDHI

JOURNAL- VIDYAWARTA

IQAC COORDINATOR,
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Indian Home Rule (हिंद स्वराज्य)

- गांधीजीची संक्षिप्त आत्मकथा
- गांधीजीचे जीवन त्यांच्याच शब्दांत
- गांधी विचार दर्शन : अहिंसाविचार
- गांधी विचार दर्शन : राजकारण
- गांधी विचार दर्शन : सत्याग्रह प्रयोग
- गांधी विचार दर्शन : सत्याग्रह विचार
- गांधी विचार दर्शन : सत्याग्रहाची जन्मकथा
- गांधी विचार दर्शन : हरिजन
- नैतिक धर्म
- माझ्या स्वप्नांचा भारत

हि पुस्तके लिहिलेली होती. जरी अहिंसेची तत्वे गांधीजींनी स्वतः मांडले नसले तरी इतक्या मोठ्या राजकीय स्तरावर अहिंसेचा अवलंब करणारे ते पहिले व्यक्ती होते हिंदु, बौध्द, जैन, ज्यु धर्मात अनेक ठिकाणी अहिंसेच्या तत्वाचा उल्लेख आहे. "माझे सत्याचे प्रयोग" मध्ये गांधीजींनी त्यांचे अहिंसेच्या तत्वाचा उल्लेख आहे. "माझे सत्याचे प्रयोग" मध्ये गांधीजींनी त्यांचे अहिंसेचे तत्वज्ञान मांडले आहे. ते म्हणतात, "जेव्हा मी निराश होतो, तेव्हा मी स्मरण करतो की इतिहासात प्रत्येक वेळी सत्य आणि प्रेमाचाच विजय होत आला आहे. अनेक क्रुरकर्म होऊन गेले आणि काही काळासाठी ते अजिंक्य पण वाटले पण शेवटी त्यांचा पराभवच झाला आहे, विचार करा. नेहमीच विध्वंस हा सर्वकषतावादाच्या नावाखाली केला गेला की, स्वातंत्र्य आणि लोकशाहीच्या नावाखाली? मृतांसाठी, अनाथांसाठी आणि गृहीणींसाठी काय फरक असणार?"

" डोळयासाठी डोळा सर्व जगाला आंधळे करून सोडेल" "अशी अनेक ध्येय आहेत ज्यासाठी मी जीव द्यायला तयार आहे. पण असे एकही ध्येय नाही ज्यासाठी मी कुणाचा जीव घेईन"

शेवटी ते म्हणतात, "या जगातल्या सर्व महान धर्माच्या मुलभुत सत्यावर माझा विश्वास आहे. ही सगळी देवाचीच मागणी आहे, हेही मला मान्य आहे. म्हणूनच फार पूर्वी मी एक निष्कर्ष काढलाय, की सर्वच धर्म सत्य आहेत आणि सर्वांमध्ये काही ना काही चूका आहेत.

संदर्भ ग्रंथसुची

- गोडबोले सुजाता, 2014,"गांधीजींचे असमान्य नेतृत्व" राजहंस प्रकाशन पुणे
- दवे जुगतराम, 1996 "गांधीजी" सुरत प्रकाशन सुरत

अध्यात्म आणि गांधी

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर मराठी विभाग,
प्रमुखप्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा
भ्रमणध्वनी क्र. 9420865483
Email-jayshreesatokar12@gmail.com

भारतीय आध्यात्मिक जीवनाच्या इतिहासात विविध धारांचे मिलन झाले आहे. 'सर्वधर्मसमभाव' हा भारतीय लोकशाहीचा पाया आहे. जीवनाला आध्यात्मिक बैठक असावी, सर्व धर्मात सद्भाव असावा, धर्मधर्मांनी परस्परांचा आदर करावा म्हणजेच 'अनेकतेत एकता' हीच खरी भारतीय विचारसरणी आहे. अध्यात्म आणि समाजजीवन परस्परांशी निगडीत आहे. भारतीय तत्त्वज्ञानाचा पिंडच अध्यात्म आहे. माणसाच्या आंतरिक विकासासाठी 'आत्मौपम्य' असा अतिसमर्पक शब्द गीतेत सांगितला आहे.

'आत्मौपम्येत सर्वत्र यः पश्यति स पश्यति'। म्हणजे जो स्वतःसारखेच सर्वांना पाहतो तोच खरे पाहतो. हया आत्मौपम्यालाच गांधी अहिंसा म्हणतात.

'तेम त्यक्तेन भुज्जीयाः ।
त्यागेन एव एकेन अमृतत्व मानुषुः।।'

त्यागाचे संस्कार करणारी व आंतरिक गुणविकासावर भर देणारी जीवनपद्धती म्हणजे संस्कृती. हे तत्त्व गांधींनी अंगिकारले होते. अखिल मानवजातीच्या हाती आत्मोद्धाराचे नवे अस्त्र गांधी देवू पाहत होते. राजकारणाचे सुद्धा आध्यात्मिकरण करण्याचा त्यांचा प्रयत्न होता. यातूनच जगाला शांतीचा व अहिंसेचा संदेश त्यांनी दिला.

जगाच्या इतिहासात आजवर जे जे युगपुरुष होवून गेले त्यात महात्मा गांधीजींचे स्थान सर्वात वरचे आहे. त्यांनी फक्त भारताचाच इतिहास घडविला असे नाही तर जगाच्या इतिहासालाही नवे वळण दिले. भारतीय आणि जागतिक समाजवास्तवाचा सूक्ष्म अभ्यास करणारा 'गांधीविचार' हा सर्व स्तरातील आणि सर्व वर्गातील माणसाला अंतर्मुख करणारा आहे. त्यांचा सामांन्यातून असामान्यत्वाकडचा प्रवास विलक्षण

Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

(2018-2019)

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 170

TRUE TRANSLATION

DR.SHALIK RATHOD
DEPT.PHY.EDU

PEPAR TOPIC –
PRACTICE OF ADJESTMENT ABILITY OF VOLLEYBALL,HANDBALL,BASKETBALL PLAYERS OF NAGPUR &AMRAVATI DISTRICT
.

JOURNAL -

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Estd- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ)
ISSN 2349-638x (Refereed and Indexed Journal) IMPACT FACTOR 4.574
Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
Tq. Latur, Dis. Latur. Pincode 413512.
State Maharashtra, India.
Email ID's: editor@aiirjournal.com , aiirjpramod@gmail.com
Website: www.aiirjournal.com

Certificate of Publication

Awarded to

शालिक सवाईराम राठोड

डॉ. राजु महादेव राऊत

For contributing research paper

" नागपूर व अमरावती जिल्ह्यातील व्हॉलीबॉल, हॅन्डबॉल व बास्केटबॉल खेळाडूंच्या समायोजन योग्यतेचा अभ्यास "

In the

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ)

Online Monthly Refereed & Indexed Journal with ISSN 2349-638x (**Impact factor 4.574**)

for the month of **APRIL 2018** Volume: **V** Issue: **IV**

Pramod Prakshrao Tandale
(Chief Editor)

Scanned with CamScanner

105.	श्रीमती ज्योत्स्ना गजेंद्र मैंदाड डॉ. महेश गं. कळलावे	राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियानातील किशोरी उत्कर्ष मंच	481 To 484
106.	निशिकांत चंद्रलाल बुल्ले	बिटकॉइन : ''एक आभासी चलन'' — फायदे आणि तोटे	485 To 490
107.	अर्चना विठ्ठलराव राऊत डॉ.महेश्वर गंगाधर कळलावे	बीड जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचा अभ्यास	491 To 495
108.	डॉ. बालाजी व्ही. डिगोळे	139 व्या रासेयो ओरिएन्टेशन कोर्स मधील अनुभव	496 To 508
109.	डॉ. चंद्रशेखर ढोले	भारतीय संविधानातील 73 व्या घटनादुरूस्तीमधील तरतुदी : एक अवलोकन	509 To 510
110.	सीमा भास्कर सैंदाणे प्रा.डॉ.नंदाजी राघोबाजी सातपुते	जळगांव जिल्ह्यातील शेतकरी आत्महत्यांच्या कारणांचे अध्ययन (२०००–२०१५)	511 To 517
111.	प्रा. सुरेन्द्र मुरलीधरराव गोठाणे प्रा. डॉ.दत्तात्रय आर.देशपांडे	महाराष्ट्रातील शासकिय विशेष अनुदान प्राप्त शतायुषी सार्वजनिक ग्रंथालयांचा अभ्यास	518 To 524
112.	महेन्द्र हेमने डॉ. सचिन चाफले	विविध खेळात भाग घेणाऱ्या खेळाडूंच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा तुलनात्मक अभ्यास	525 To 531
113.	संतोष सखाराम माळी प्रा.डॉ.एस.एस.देशपांडे	समावेशित शिक्षण संकल्पना अपंग प्रकार व त्यानुसार भारतीय शाळा	532 To 534
114.	प्रा. विराज महाजन	उच्च शिक्षणाचे प्रादेशिक करण समस्या आणि आव्हाने	535 To 536
115.	शालिक सवाईराम राठोड डॉ. राजु महादेव राऊत	नागपूर व अमरावती जिल्ह्यातील व्हॉलीबॉल, हॅन्डबॉल व बास्केटबॉल खेळाडूंच्या समायोजन योग्यतेचा अभ्यास	537 To 544
116.	चेतन दिपक महाडीक डॉ. रियाज उद्दीन	सॉफ्टबॉल खिलाडीयों के शारीरिक क्षमता का परीक्षण एवं मूल्यमापन	545 To 549
117.	संदिप चपटे	संत ज्ञानेश्वर : भक्तीविचार	550 To 556
Papers in Punjabi Language			
118.	Dr. Jasbir Kaur	ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਲਹੂ-ਮਿੱਟੀ' - ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ Sant Singh Sakhon Da Naval 'Lahu Mitti'-Ek Adhyan	557 To 562
119.	Dr. Rekha Sood Handa	ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ Naval Vich Dalit Chetna	563 To 565

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 173

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC

POET GOVINDSUTAS AJABALI A RESEARCH

JOURNAL-REVIEW OF RESEARCH

IQAC COORDINATOR
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Maha... Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

'अजबळी' चा निमित्ताने".....
(अर्थात बळी जाणाना बकऱ्याचा निमित्ताने)

- प्रा. डॉ. सौ. जयश्री सातोकर, भंडारा, भ्रमणध्वनी : ९४२०८६५४८३

दिवाळी हा भारतीयांचा आनंद उत्सव. भारताच्या राष्ट्रजीवनामध्ये दिवाळीच्या प्रकाशपर्वाला एक विशेष महत्व आहे. एकप्रकारच्या अघोषित राष्ट्रीय सणाचे महत्व दिवाळीच्या दिपोत्सवाला भारतात आहे. हे आनंदाचे पर्व आमच्या राष्ट्रजीवनात असेच निरंतर टिकून राहावे अशी जर आपली इच्छा असेल तर जागतिक पातळीवर चाललेल्या संघर्षात भारताचे राष्ट्रजीवन वैभवाने सतत तळपत राहीले पाहिजे. कोणत्याही परिस्थितीत परकायांच्या आक्रमणाचा हा देश बळी होता कामा नये. यास्तव दिवाळीच्या पर्वावर "अजबळा" च्या निमित्ताने एक मुक्त चिंतन मी आपणासमोर ठेवित आहे.

संस्कृत मध्ये बळी दिल्या जाणाऱ्या बकऱ्याला उद्देशून एक प्रसिद्ध सुभाषित आहे;

"अश्वम् नैव गजम् नैव
व्याघ्रम् नैवच; नैवच
अजापुत्रम् बलिर्दध्यात्
देवो दुर्बल घातका:"

प्रस्तुत सुभाषित स्पष्ट करतांना अनेक प्रवचनकार या सुभाषिताला एक छोटी गोष्ट जोडतात.

त्या गोष्टीत देव आणि भक्त यांच्यातील संवाद म्हणून हे सुभाषित विशद करतात. या संवादात भक्त देव प्रसन्न झाल्यामुळे देवाला विचारतो की, देवा मी तुला भेट म्हणून घोड्याचा बळी देऊ काय? देव त्यावर गप्पच राहतो. मग त्याहूनही अधिक शक्तीमान सरस म्हणून हत्तीचा बळी देऊ काय? असा प्रश्न करतो. तरीही देव गप्पच. त्यावर शक्तीमान आणि क्रूर शिकारी असलेल्या वाघाचा बळी देऊ काय? असा भक्त प्रश्न करतो. तेव्हा देवाने तीन्ही प्रश्न ऐकून भक्ताला दिलेले उत्तर आहे की, अरे मला घोड्याचा बळी नको, हत्तीचा बळी नको, वाघाचा बळी तर नकोच नको. देव पुढे सांगतो अरे मी शक्तीमानांचा बळी कसा काय घेणार? त्यापेक्षा जो प्रतिकार करु शकत नाही, दावणीला बांधला जातो अशा दुबळ्या बकऱ्याचा बळी दे. अर्थात देव सबलांचे संरक्षण करतो आणि दुर्बलांचा नाश करतो. हे एका महत्त्वपूर्ण विचारसूत्र प्रस्तूत सुभाषितातून सांगितले आहे. जगाच्या पाठीवर जीवन संघर्षाच्या युद्धात हेच विचारसूत्र अनादी काळापासून जगत् व्यवहाराला लागू आहे. माणूस जेव्हा रानटी अवस्थेत असेल व देव दानव ह्या कल्पनाही त्याच्या डोक्यात शिरल्या नसतील तेव्हापासून जगातील अस्तित्वाच्या लढाईत यशस्वी होण्याचे विचार सूत्र हेच राहिले आहे. जगराहाटी याच सत्यावर आधारलेली असल्यामुळे दिवाळीचा दिपोत्सव साजरा करतांना आमच्या राष्ट्रजीवनाचे तात्त्विक अधिष्ठान म्हणून हे विचारसूत्र स्मरणात ठेवूनच आपल्या दैनंदिन जीवनाची वाटचाल होत राहिली पाहिजे.

वरील सुभाषिताचाच अर्थ आणि आशय अधिक विस्ताराने परंतु नेमके पणाने कवी, गोविंदसुत यांनी आपल्या "कलियुगातील ध्रुवतारा" या काव्यसंग्रहातील "अजबळी" नावाच्या कवितेत मांडले आहे. या कवितेतही एक शब्दचित्र रेखाटले असून बे ऽ बे ऽ असा आर्त सूर आळवून "देवा मला वाचव रे"अशी प्रार्थना करणारा बकरा दिसतो. तो देवाचे कौतुक करतांना, "दुबळ्यास तू आसरा" असे विधान करतो. मी कसा निष्पाप, शुद्ध कोणालाही न छळणारा, कोणाच्या भानगडीत न पडणारा असा जीव आहे हे स्पष्ट करतो व सांगतो, "नाही मी जगती कुणा फसविले कोणास ना मी छळे खातो नित्य तृणा, पिऊनी जल मी स्वच्छंद रानी फिर" असे असूनही मी जंगलात फिरत असतांना माझ्यावर कुणी लांडगा आकस्मिक हल्ला करुन कसा बरे मारतो? तसेच देवा तुझे या जगात अस्तित्व असूनही मला कसे बरे कापल्या जाते? असे

REVIEW OF RESEARCH
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF) UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514 ISSN: 2249-894X
VOLUME - 8 | ISSUE - 3 | DECEMBER - 2018

कवी गोविंदसुतांची 'अजबळी' एक शोध

प्रा. डॉ. सौ. जयश्री संजय सातोकर
सहा. प्राध्यापक
प्रगती महिला कॉलेज, भंडारा (म.रा.)

प्रस्तावना

भंडारा जिल्हयातील समर्थ महाविद्यालय लाखनीचे प्राचार्य डॉ. संजय पोहरकर कवी 'गोविंदसुत' या टोपणनावाने काव्यलेखन करतात. कवी गोविंदसुतांच्या 'कलियुगातील ध्रुवतारा' या दुसऱ्या काव्यसंग्रहातील 'अजबळी' ही एक महत्वपूर्ण कविता आहे. या कवितेचा आशय सृष्टी व्यवहारातील अत्यंत महत्त्वपूर्ण व वास्तविक असे सत्य प्रतिपादन करणारा आहे. मानवी जीवनव्यवहार हा तत्त्वज्ञानाच्या उदात्त पातळीवर नेवून कितीही आदर्श करण्याचा प्रयत्न केला तरीही निसर्गातील व्यवहार हा प्रकृतीच्या नियमानेच चालतो. 'बळी तो कान पीळी' किंवा 'शक्तीमान असेल तोच जगण्यास पात्र' हा निसर्गनियम आहे. देव–दानव हया मानवनिर्मित कल्पना आहेत. व्यवहारिक तत्त्वज्ञानाशिवाय मानव शांततापूर्ण जीवन जगूच शकत नाही. परंतु प्रत्यक्ष व्यवहारात शांती ही अपघातात्मक अवस्था असून अस्तित्वासाठी जीवनसंघर्ष मात्र अटळ आहे. आणि त्यात शक्तीमानाचा विजयही अपरिहार्य आहे. हेच सत्य प्रस्तुत अजबळी कविता सांगून जाते. हा आशय व्यक्तीजीवन समाजजीवन व राष्ट्रजीवनालाही तंतोतंत लागू पडतो. त्यामुळेच निरनिराळया राष्ट्रामध्ये संघर्ष होतच असतात. युनोची स्थापना होवूनही सारे जग आज तिसऱ्या महायुद्धाच्या उंबरठयावर उभे आहे. अशा परिस्थितीत भारताला विजयशाली राष्ट्र म्हणून 'अजबळी' या कवितेतून सूचित होणारा प्रतिकात्मक संदेश निश्चितच चिंतनीय आहे.

संस्कृतमध्ये बळी दिल्या जाणाऱ्या बकऱ्याला उद्देशून एक प्रसिद्ध सुभाषित आहे;

"अश्वं नैव गजं नैव
व्याघ्रं नैव च नैव च ।
अजापुत्रं बलिं दद्याद्
देवो दुर्बलघातकः ।।

प्रस्तुत सुभाषित स्पष्ट करतांना अनेक प्रवचनकार या सुभाषिताला एक छोटी गोष्ट जोडतात. त्या गोष्टीत देव आणि भक्त यांच्यातील संवाद म्हणून हे सुभाषित विशद करतात. या संवादात भक्त देव प्रसन्न झाल्यामुळे देवाला विचारतो की, देवा मी तुला भेट म्हणून घोडयाचा बळी देऊ काय ? देव त्यावर गप्पच राहतो. मग त्याहूनही अधिक शक्तीमान सरस म्हणून हत्तीचा बळी देऊ काय ? असा प्रश्न करतो. तरीही देव गप्पच. त्यावर शक्तीमान आणि क्रूर शिकारी असलेल्या वाघाचा बळी देऊ काय ? असा प्रश्न भक्त करतो. तेव्हा देवाने तीनही प्रश्न ऐकून भक्ताला दिलेले उत्तर आहे की,"अरे मला घोडयाचा बळी नको, हत्तीचा बळी नको, वाघाचा बळी तर नकोच नको. देव पुढे सांगतो, अरे मी शक्तीमानांचा बळी कसा काय घेणार ? त्यापेक्षा जो प्रतिकार करू शकत नाही, दावणीला बांधला जातो अशा दुबळया बकऱ्याचा बळी दे." अर्थात देव सबलांचे संरक्षण करतो आणि दुर्बलांचा नाश करतो. हे एकच महत्त्वपूर्ण विचारसूत्र प्रस्तूत सुभाषितातून सांगितले आहे.

जगाच्या पाठीवर जीवन संघर्षाच्या युद्धात हेच विचारसूत्र अनादी काळापासून जगत् व्यवहाराला लागू आहे. माणूस जेव्हा रानटी अवस्थेत असेल व देव दानव हया कल्पनाही त्याच्या डोक्यात शिरल्या नसतील तेव्हापासून जगातील अस्तित्वाच्या लढाईत यशस्वी होण्याचे विचार सूत्र हेच राहिले आहे. जगरहाटी याच सत्यावर आधारलेली आहे. आमच्या राष्ट्रजीवनाचे तात्त्विक अधिष्ठान म्हणून हेच विचारसूत्र स्मरणात ठेवून आपल्या दैनंदिन जीवनाची वाटचाल होत राहिली पाहिजे.

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

Secretary **Principal**

Mrs. Rekhatai P.Deshkar **Dr. Shyamkumar Charde**

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 174

TRUE TRANSLATION

DR. JAYSHREE S SATOKAR

DEPT- MARATHI

TOPIC

GADKARIS EKACH PYALA A MARBLE ARTEFACT IN MARATHI

JOURNAL-AJANTA

IQAC COORDINATOR,
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas-1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

VOLUME - VIII, ISSUE – I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 -IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

४३. गडकऱ्यांचे 'एकच प्याला' मराठीतील एक अजरामर कलाकृती

प्रा. डॉ. जयश्री संजय सातोकर
प्रगती महिला कला महाविद्यालय, भंडारा.

मराठी साहित्य विश्वात अजरामर ठरलेल्या ज्या काही वैशिष्ट्यपूर्ण वाङ्मयीन कलाकृती आहेत, त्यात राम गणेश गडकऱ्यांच्या 'एकच प्याला' या नाटकाचा अग्रक्रमाने उल्लेख करावा लागेल. गडकरी हे कवी, नाटककार आणि विनोदी लेखक म्हणून ओळखले जातात. त्यांच्या लेखनातील हया तीनही कलागुणांचा एकात्मप्रत्यय 'एकच प्याला' या नाटकात येतो. स्वाभाविकच 'एकच प्याला' ही नाट्यकृती अजरामर होण्याची कारणे कोणती असा विचार समीक्षकांच्या मनामध्ये येऊन जातो.

गडकऱ्यांचे 'एकच प्याला' हे अजरामर नाटक गंधर्व नाटक मंडळीने रंगभूमीवर आणले. तो काळ संगीत नाटकांचा होता. गडकऱ्यांचे 'एकच प्याला' नाटक हे संगीत नाट्य परंपरेतील असले तरी त्यातील पदे मात्र त्यांचे मित्र विठ्ठल सिताराम गुर्जर यांनी लिहिले आहेत. गंधर्व नाटक मंडळींनी अर्थात या नाटक मंडळीचे मालक नारायणराव राजहंस व गणपतराव बोडस यांनी अत्यांतिक परिश्रम घेऊन, गडकऱ्यांच्या दिव्य प्रतिमेचे हे उद्भूत लेणे, अत्यंत उठावदार शैलीने महाराष्ट्रीय रसिकांसमोर सादर केले. अर्थातच या नाटकाच्या यशासाठी गडकऱ्यांच्या प्रतिभासामर्थ्या बरोबरच विठ्ठल सिताराम गुर्जर यांची पदनिर्मिती व गंधर्व नाटक मंडळीचे सादरीकरण या गोष्टी तितक्याच समान थोर श्रेयाचे धनी आहेत हे मान्य केले पाहिजे.

'एकच प्याला' नाटकाचा विषय

मद्यपी आयुष्याची परिहार्य शोकांतिका चित्रित करणे हा गडकऱ्यांच्या 'एकच प्याला' नाटकाचा विषय असला तरी या नाटकात तो एकमात्र विषय नाही. तर आनुषंगिकतेने यात गडकरी अनेक विषय लेकुरवाळा नाट्यसंसार सांभाळत–सांभाळत पुढे नेतात. त्यामुळे मद्यपानाची सुरूवात, मद्यपानाचे व्यसन लागण्याची स्थिती व मद्यपी माणसाचा हळूहळू सर्वनाशाकडे होणारा अपरिहार्य प्रवास गडकरी अत्यंत कौशल्याने रंगवितात. गडकऱ्यांचे समाज निरीक्षण अत्यंत सूक्ष्म आहे. तसेच व्यक्ती–व्यक्तींच्या स्वभावाचे, जातीनिहाय गुणवैशिष्ट्यांचे निरीक्षणही सूक्ष्म आहे. ही सूक्ष्म निरीक्षणे गडकरी नाटकाची रंजकमूल्ये सांभाळत अत्यंत खुमाशदार पद्धतीने रंगवत नेतात. नाटकाचा मूळ विषय प्रसंगोपात्त भरकटत जातो, पण तरीही मूळ विषयापासून नाटक भरकटले असण्याची जाणीव आपल्या विनोदी शैलीमुळे गडकरी होवू देत नाहीत. एकाच वेळी बालविवाहाचा प्रश्न, स्त्रीशिक्षणाचा प्रश्न, स्पृशास्पृशतेचा प्रश्न, प्रेमविवाह, वैद्यकिय क्षेत्रातील अपप्रवृत्ती असे कितीतरी विषय अत्यंत दिलखुलाशपणे गडकरी रेखाटत नेतात. गंभीर विषयालाही आपल्या शैलीने ते हास्यप्रयोजक बनवितात, हे गडकऱ्यांचे खास वैशिष्ट्य होय.

गडकऱ्यांच्या नाटकातील पात्रे

गडकऱ्यांच्या नाटकातील सुधाकर, सिंधू, रामलाल, तळीराम, पद्माकर, गीता, शरद ही प्रमुख पात्रे असून प्रसंगानुसार आर्य मदिरा मंडळाच्या निमित्ताने शास्त्री, खुदावक्ष, मन्याबापू मवाळ, जन्या बापू जहाल, सोन्या बापू

RUN BY EST-1991

PRAGATI MAHILA SAMAJ BHANDARA Grant In Aid

PRAGATI MAHILA KALA MAHAVIDYALAYA, BHANDARA.

Permanent Affiliated to R.T.M.Nagpur University Nagpur & 2F-12B of UGC Act 1956

प्रगति महिला कला महाविद्यालय भंडारा

Secretary
Mrs. Rekhatai P.Deshkar

Principal
Dr. Shyamkumar Charde

Website- www.pmmbhandara.org Email-pragatimahila.college@gmail.com

Mob-9822941192

Ref- 175 Date-

TRUE TRANSLATION

DR.GAJANAN N.KALAMBE

PAPER TOPIC—

RAJE RAGHUJI BHOSALE

JOURNAL –VIDYAWARTA

IQAC COORDINATOR,
Pragati Mahila Kala
Mahavidyalaya, Bhandara

Pragati Mahila Kala Mahavidyalaya Etas- 1991-92 Bhandara

Principal
Pragati Mahila kala
Mahavidyalaya, Bhandara

झालेला दिसतो. त्यामुळे स्थानिक स्वराज्य संस्थेला जी कार्य करावी लागतात ती कार्य वेळेत पूर्ण होत नाहीत.

५) अधिकारी व राजकीय व्यक्तीतील वाद :- स्थानिक स्वराज्य संस्थेत अनेक वेळेस अधिकारी व राजकीय व्यक्तीमध्ये वाद होतो. त्यामूळे शासकीयं ध्येय व धोरणाची यशस्वीरित्या अंमलबजावणी होत नाही.

सारांश :-

वरील प्रमाणे भारतात तसेच महाराष्ट्रात स्थानिक स्वराज्य संस्थाचा विकास हळू हळू होत गेला आहे. या विकासाबरोबरच या संस्थेत आव्हाणे देखील आहेत.

संदर्भग्रंथ :

१ भारत मे पंचायती राज : शर्मा के.के.
२ भारतीय ग्रामीण स्थानिक प्रशासन : शर्मा सीमा, कंवर , राठौड
३ भारत में नगरीर सरकारे : सिन्हा बी.एस.
४ भारतातील स्थानिक शासन : भोगले शांताराम
५ स्थानिक स्वराज्य संस्था : यमलवाड गोविंद
६ History of Indian Administration Purl B.N.
७ Local Government in India Maheshwari S.R.

21

राजे रघुजी भोसले

प्रा. डॉ. गजानन नत्थुजी कळंबे
इतिहास विभाग प्रमुख
प्रगती महिला कला महाविद्यालय भंडारा

****

प्रस्तावना :

महाराष्ट्रातील मराठी अंमलातील एक पराक्रमी मराठा घराणे. हे प्रथम अहमदनगरच्या निजामशाहीत नोकरीस लागले. त्यांना अमरावती व भाम ही गावे इनाम मिळाली. या घराण्यातील पहिला ज्ञात पुरुष मुधोजी व त्याचा भाऊ रूपाजी. यांनी सध्याच्या पुणे जिल्ह्यातील हिंगणी येथील पाटीलकी खरेदी केली. म्हणून त्यांना हिंगणीकर या नावानेही संबोधीत. हे दोघे बंधू पुढे छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या हाताखाली फौजेत होते. मुधोजीस सात मुलगे होते, तर रूपाजीस संतती नव्हती. सात मुलांपैकी परसोजी व साबाजी हे पुढे शिवाजीच्या चाकरीत आले. राजारामाच्या कारकीर्दीत रूपाजी व पुतण्या परसोजी यांनी हरेकप्रकारे मदत केली आणि गोंडवन व वऱ्हाड प्रांतांत अंमल बसविला. त्याबद्दल राजारामाने जरीपटका व सेनासाहेबसुभा हा किताब देऊन परसोजीचा सन्मान केला आणि गोंडवन, देवगढ, चांदा व वऱ्हाड हे प्रदेश त्याच्या अखत्यारीखाली दिले (१६९९). नागपूरकर भोसले घराण्यातील छत्रपतींची सनद मिळालेला हा पहिला पुरुष.

सांकेतिक शब्द : भोसले घराने, परसोजी,पहिला रघुजी ,भोसले रघुजी दूसरा

सविस्तर वर्णन :

महाराष्ट्रातील मराठी अंमलातील एक पराक्रमी मराठा घराणे. यांच्या मूलस्थानाविषयी तसेच प्राचीन इतिहासाविषयी फारशी माहिती उपलब्ध नाही.